

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

EĞİTİM COĞRAFYASI BAKIMINDAN
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLLERİNDE
OKULLAŞMA ORANLARI
(1980-2000)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr.HANDAN ARSLAN

HAZIRLAYAN
NAZİFE ÇOLAK

2009
ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

EĞİTİM COĞRAFYASI BAKIMINDAN
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLLERİNDE
OKULLAŞMA ORANLARI
(1980-2000)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Yrd.Doç.Dr.Handan ARSLAN

Üye

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç.Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müd.

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Eğitim Coğrafyası Bakımından Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde****Okullaşma Oranları (1980-2000)****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Coğrafya Anabilim Dalı****ELAZIĞ-2009, Sayfa:XIII+106**

Günümüzde ülkelerin kalkınmasında ekonomik ve sosyal gelişim hızları büyük rol oynamaktadır. Bu faktörlerin ortaya çıkışı ve gelişmesi ise insan kaynaklarıyla mümkündür. Bu nedenle bir ülkenin sahip olduğu insan gücünün niteliği ile ekonomik ve sosyal gelişimi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu noktada çoğu ülkeler eğitilmiş nüfusa önem vermekte, çalışmalarını ve yatırımlarını bu yönde gerçekleştirmektedirler.

Bu çalışmada eğitimin kişi ve toplum üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri ve önemi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1980'den 2000 yılına kadar il istatistikleri ışığında, okullaşma oranları, illerin coğrafi özellikleri de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken, TÜİK'in Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri ve Milli Eğitim İstatistiklerinden faydalanılarak, tablo, grafik ve haritalar oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, nüfusun eğitim durumu ile coğrafi şartlar arasındaki ilişki, Eğitim Coğrafyası kapsamında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, okullaşma, eğitim coğrafyası, eğitimin önemi.

SUMMARY
Graduate Thesis
In Terms of Education Geography
Enrollment Rates in Eastern Anatolia Provinces
Firat University
Institute of Social Sciences
Geography Department
ELAZIĞ-2009, Page:XIII+106

Nowadays, the economic and social growth speed take part of the development of countries very much. Appearing of these factors are possible with some of the sources for people, so there is a relationship between the quality of human source and economic and social development. At this point most of countries give great importance and invest to have educated people.

Economic and social influence of education on an individual and society and importance of these effects were tried to be studied in this study. Eastern Anatolian, from 1980 to 2000, was evaluated in the illumination of statics of these cities by taking into consideration of the aspects of geographic aspects some of the cities and the rate of getting schooled. While evaluating of the statics, pictures, graphics and maps were prepared by using Turkish Statics Institution's Census, The Social and Economic Quality of Population and National Education Statics.

As a result, with the relationship between the educated of population and geographic conditions were tried to be revealed inside Education Geography.

Key Words: Education, getting schooled, education geography, the importance of education.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
HARİTALAR LİSTESİ.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
ÖNSÖZ.....	XII
I. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışma Alanının Sınırları ve Genel Coğrafi Özellikleri.....	1
1.1.1. Bölgenin Genel Fiziki Coğrafya Özellikleri.....	3
1.1.2. Bölgenin Genel Beşeri Coğrafya Özellikleri.....	5
1.2. Çalışmanın Amacı.....	8
1.3. Veri Kaynakları ve Çalışmada İzlenen Yöntem	9
II. BÖLÜM: EĞİTİM ve COĞRAFYA.....	12
2.1. Eğitim Coğrafyasının İlişkili Olduğu Diğer Bilimler.....	12
III. BÖLÜM: DÜNYADA EĞİTİME YAKLAŞIMLAR ve EĞİTİMİN ÖNEMİ	15
3.1. Eğitimin Sosyal Faydaları.....	15
3.2. Eğitimin Ekonomik Büyümedeki Rolü.....	16
3.3. Avrupa Birliği ve Eğitim	19
3.3.1. Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye ve Eğitim.....	20
3.3.2. Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Eğitim İçin Yapılan Yatırım ve Üye Ülkelerle Karşılaştırılması.....	21
IV. BÖLÜM: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ’NDE NÜFUSUN SOSYAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ.....	25
4.1. Doğu Anadolu Bölgesi’nde Yıllar İtibariyle Nüfus Artışı.....	25
4.2. Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Toplam Doğurganlık Hızı.....	27
4.3. Doğu Anadolu Bölgesi’nde Hane Halkı Sayısı.....	31
4.4. Doğu Anadolu Bölgesi’nde Kırsal Kentsel Nüfus.....	35
4.5. Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı.....	40
4.6. Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki Genel Sosyal ve Ekonomik Sorunlar....	42

V. BÖLÜM: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE OKULLAŞMA ORANLARI.....	45
5.1. Okul Öncesi Eğitim.....	46
5.2. İlköğretim.....	51
5.3. Ortaöğretim.....	60
5.4. Yükseköğretim.....	69
5.5. Türkiye-Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu.....	72
5.6. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin Okuryazarlık ve Eğitim Durumu.....	75
VI. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE VE DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE EĞİTİMİN ALTYAPISI.....	79
6.1. Doğu Anadolu Bölgesi ile Diğer Bölgelerin Eğitim Bakımından Karşılaştırılması.....	80
6.2. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Eğitimin Temel Sorunları.....	84
6.3. Türkiye'de ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yatılı Eğitim ve Sorunları.....	86
6.4. Türkiye'de ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde Taşınmalı Eğitim ve Sorunları.....	90
6.5. Türkiye'de Doğu Anadolu Bölgesi'nde Gerçekleştirilen Eğitim Kampanyaları ve Sonuçları.....	94
VII. BÖLÜM : SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
KAYNAKÇA.....	103

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Doğu Anadolu Bölgesi Lokasyon Haritası.

Harita 2.Okul Öncesi Eğitim, Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okul Sayıları, (1990/2000).

Harita 3. Okul Öncesi Eğitim, Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Toplam Öğrenci Sayıları (1990/2000).

Harita 4. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1980).

Harita 5. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1990).

Harita 6. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (2000).

Harita 7. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1980).

Harita 8. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1990).

Harita 9. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (2000).

Harita 10. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okur-Yazar Olmayan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş),(1980).

Harita 11. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okur-Yazar Olmayan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş),(1990).

Harita 12. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okur-Yazar Olmayan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (2000).

Harita 13. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde İlkokul Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (1980).

Harita 14. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde İlkokul Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (1990).

Harita 15. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde İlkokul Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (2000).

Harita 16. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (1980).

Harita 17. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (1990).

Harita 18. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (2000).

Harita 19. Haydi Kızlar Okula Kampanyası Kapsamındaki İller.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye’de Coğrafi Bölgelerin Yüzölçümleri ve Kapladıkları Alanlar.

Tablo 2. Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Öğrenci Başına Harcamalar (GSYİH).

Tablo 3. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin Yıllara Göre Nüfus Artış Oranları, (1980/1990, 1990/2000).

Tablo 4. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Toplam Doğurganlık Hızı,(2000).

Tablo 5. Türkiye’de Toplam, Kadın ve Tarım Dışında Kadın İstihdamının Bölgesel Dağılımı, (2000).

Tablo 6. Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki Ortalama Hane Halkı Büyüklüklerinin İllere Göre Bölünüşü, (2000).

Tablo 7. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Köy- Şehir Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı, (1990/2000).

Tablo 8. Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Geniş Aralıklı Cinsiyet ve Yaş Yapısı, (2000).

Tablo 9. Okul Öncesi Eğitim, Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okul, Öğrenci Sayıları ve Artış Oranları, (1989/1990 ve 2000/2001 Öğretim Yılı Başı).

Tablo 10. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Yıllar İtibariyle Okur Yazar Durumunun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1980/2000).

Tablo 11. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim Mezunu Olan Nüfus, (14+yaş), (1980/2000).

Tablo 12. Türkiye’deki Üniversitelerin Bölgesel Dağılımı.

Tablo 13. Türkiye-DAB Nüfusunun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu, (25+yaş), (1980/2000).

Tablo 14. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Nüfusun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu, (25+yaş), (1980/1990).

Tablo 15. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Nüfusun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu, (25+ yaş),(2000).

Tablo 16. Türkiye’de Okur-Yazar Oranlarının Cinsiyete ve Yıllara Göre Dağılımı.

Tablo 17. Bazı Ülkelerdeki Yetişkin Nüfustaki Okur Yazarlık Oranları.

Tablo 18. Türkiye’de Okuma - Yazma Bilmeyen Nüfusun Bölgelere Göre Dağılımı , (6+Yaş), (2000).

Tablo 19. Türkiye’de Nüfusun Ortalama Eğitim Süresinin Bölgelere Göre Dağılımı, (2000).

Tablo 20. Türkiye’de Okulöncesi Eğitimde Bölgelere Göre Okullaşma Oranı, (2004/2005 Öğretim Yılı).

Tablo 21. Türkiye’de İlköğretimde Bölgelere Göre Okullaşma Oranları, (2004/2005 Öğretim Yılı).

Tablo 22. Türkiye’de Ortaöğretimde Bölgelere Göre Okullaşma Oranları, (2004/2005 Öğretim Yılı).

Tablo 23. Türkiye’de YİBO ve PİO’ ların Okul Ve Yatılılık Oranlarının Bölgelere Göre Dağılışı.

Tablo 24. Haydi Kızlar Okula Kampanyasının Doğu Anadolu Bölgesi İllerindeki Uygulama Sonuçları.

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik.1. Türkiye’de Coğrafi Bölgelerin Yüzölçümleri ve Kapladıkları Alanlar.

Grafik 2. Türkiye’de Tarım Dışında Kadın İstihdamının Bölgesel Dağılımı.

Grafik 3. Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki Ortalama Hane Halkı Büyüklüklerinin İllere Göre Bölünüşü, (2000).

Grafik 4. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Şehir Nüfusu Artış Hızının Dağılımı, (1990/2000 Yılı Şehir Nüfusu Yıllık Artış Hızına Göre).

Grafik 5. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Köy Nüfusunun Artış Hızının Dağılımı, (1990/2000 Yılı Köy Nüfusu Yıllık Artış Hızına Göre).

Grafik 6. Doğu Anadolu Bölgesi’nde Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1980).

Grafik 7. Türkiye’de Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1980).

Grafik 8. Doğu Anadolu Bölgesi’nde Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1990).

Grafik 9. Türkiye’de Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1990).

Grafik 10. Doğu Anadolu Bölgesi’nde Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (2000).

Grafik 11. Türkiye’de Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (2000).

Grafik 12. Türkiye’deki Yatılı Bölge Okullarının Bölgesel Dağılımı, (2000/2001).

Grafik 13. Türkiye’de Pansiyonlu İlköğretim Okullarının Bölgesel Dağılımı (2000/2001).

ÖNSÖZ

“Eğitimidir ki bir ulusu özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum olarak yaşatır ya da bir ulusu köleliğe ve yoksulluğa düşürür.”

M. Kemal ATATÜRK

Hızla değişen dünyamızda toplumların bu hızlı değişim ve gelişim sürecine ayak uydurabilmesi, kalkınabilmesi, ekonomik ve sosyal açıdan çağın gereklerine uygun standartları yakalayabilmesi ve yükselebilmesi için öncelikli olarak iyi eğitim almış insanlara ihtiyacı vardır. Fakat günümüzde eğitimin ne denli önemli olduğu hala yeteri kadar anlaşılamamıştır. Hâlbuki ancak eğitilmiş toplumlar gelişir ve kalkınır, başka toplumları geride bırakarak onlara örnek olur ve ülkesini kalkındır. Bunun içindir ki bir ülkenin kendi insanlarına sunacağı hizmetlerin başında eğitim gelmelidir. Olması gerektiği düzeyde ve kalitede eğitim almış insanlar bunu gelecekte ülkelerine verecekleri hizmetle geri sunacaklardır. Bütün bunların yanı sıra eğitimin insanlara sunumu kadar, nereye, ne ölçüde ve ne düzeyde sunulduğu da üstünde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü bir ülkede insanlara ancak bölgesel farklılıklar oluşturmayacak şekilde sunulan imkânlar toplumsal bütünlüğü bozmaz. Yani her vatandaşın hakkı olan eğitim kır-kent, kadın-erkek, doğu-batı ayrımı yapılmaksızın herkese eşit şartlarda sunulmalıdır.

Hazırlanan bu çalışmada ülkemizin ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmış bir bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki eğitim durumunu gerek bölge içinde iller arasında ve gerekse diğer bölgelerle karşılaştırmalı olarak, dağılışı ve nedensellik prensipleri çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık. Vardığımız sonucu bölgenin sahip olduğu coğrafi şartlarla da ilişkilendirerek durumu tablo ve haritalar eşliğinde aktardık.

Sonuç olarak bu bölgenin diğer bölgelere oranla geri kalmışlığının temelinde öncelikle bölgenin sahip olduğu çetin coğrafi şartlar ve akabinde de bölge nüfusunun sosyal yapısı ve eğitimi gelmektedir. İnsanlar zaman zaman doğa karşısında çaresiz kalmaktadır. İnsan müdahalesi ile düzeltilemeyecek bazı olumsuzluklar ancak mutlak bir eğitimle telafi edilebilir. Böylece içinde bulunulan durumun yarattığı olumsuzluklar şüphesiz en aza indirgenmiş olacaktır.

Eğitim Coğrafyası çerçevesinde yapmış olduğumuz bu çalışmanın bizden sonra yapılacak olan benzer çalışmalara kaynak ve metot yönünden yardımcı olacağı düşünceindeyiz. Gelecek yıllarda Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılacak olan bu tür çalışmaların eksik, yetersiz, geri kalmış bir eğitim durumu üzerine değil, gelişmiş ve kalkınmış bir toplum yapısı ve çözüme kavuşmuş bir eğitim coğrafyası üzerine yapılmasını temenni ederim.

Ayrıca bu çalışmayı hazırlamamda bana bilgi ve tecrübeleriyle yardımcı olan danışman hocam Yrd.Doç.Dr.Handan ARSLAN'a, haritaların oluşturulmasında yardımcı olan ve bana çok büyük destek veren Yrd.Doç.Dr.Sabri KARADOĞAN'a, lisansüstü eğitimimiz boyunca bizlere birçok şey öğreten bölüm hocalarıma, yardım ve desteklerinden ötürü eşime, aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

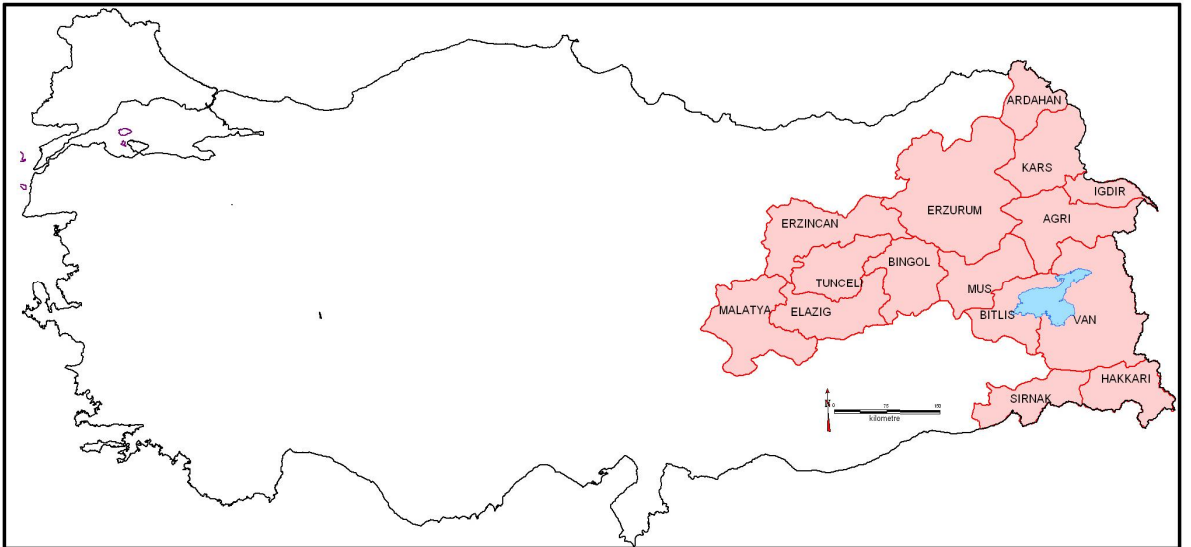
I.BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Çalışma Alanının Sınırları ve Genel Coğrafi Özellikleri

Çalışmamızın bu bölümünde daha sonraki bölümlerde de konu içinde değinmek üzere, bölgenin genel coğrafi özellikleri hakkında bilgi verildi.

Çalışma alanımızı ülkemizin yedi coğrafi bölgesinden biri olan Doğu Anadolu Bölgesi oluşturmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde giren 15 il (Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Şırnak, Ardahan, Iğdır) ve 116 ilçe (15'i merkez ilçe olmak üzere) çalışma alanımız dahilindedir. Bilindiği gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerin bazı ilçe ve köyleri komşu bölge sınırları içerisinde kalırken, benzer şekilde komşu bölge ilçe ve köyleri de bu bölgenin sınırları içerisinde bulunabilmektedir. Örneğin; Erzurum'un kuzeydeki Narman, Tortum, Oltu ve Olur ilçeleri Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Yine Şırnak il merkezi Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde iken, il nüfusunun ağırlığını oluşturan Silopi ve Cizre ilçeleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kısacası coğrafi bölge sınırları ile il sınırlarının çakışık olmayışı coğrafi sınırlara bağlı kalmamasına sebep olmuştur (Başbüyük'e göre, Doğanay, 1997:166). Bu karışıklığı önlemek amacıyla, tablo ve grafikler hazırlanırken coğrafi sınırlara bağlı kalmaksızın il toplam nüfuslarının sosyal ve ekonomik özelliklerini yansıtan sayısal veriler kullanılmıştır.

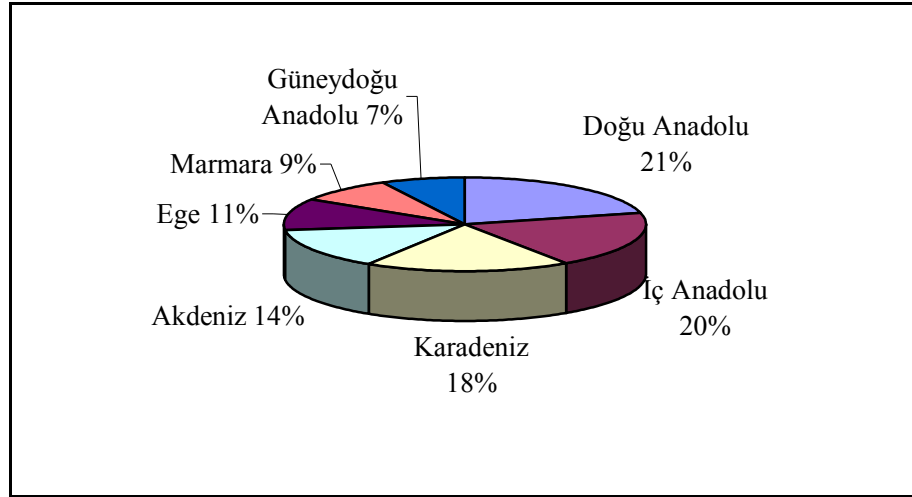

Harita 1. Doğu Anadolu Bölgesi Lokasyon Haritası.

Türkiye'nin damı durumunda olan Doğu Anadolu Bölgesi, yurdumuzun doğusunu oluşturan kabaca üçgen biçimindeki en yüksek bölgedir. Bölge kuzeyde Kuzey Anadolu Dağları'nın güney kesiminden, güneyde Toros Dağları'nın kuzeye bakan yüksek eteklerinden geçmektedir. Bölgeyi İç Anadolu'dan ayıran sınır, Kızılırmak ve Fırat nehirlerinin kabaca su bölümü çizgisini takip ederek, Tahtalı Dağları ve Uzunyayla'dan geçer. 163.000 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının %21'ini oluşturan bölge, yüzölçümü genişliği itibariyle 7 coğrafi bölge arasında ilk sırada yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Yüzölçümleri ve Kapladıkları Alanlar.

Bölgeler	Yüzölçümleri (km ²)	Kapladıkları Alan (%)
Doğu Anadolu	163.000	21
İç Anadolu	151.000	20
Karadeniz	141.000	18
Akdeniz	110.000	14
Ege	85.000	11
Marmara	67.000	8.5
Güneydoğu Anadolu	57.000	7.5

Grafik.1. Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Yüzölçümleri ve Kapladıkları Alanlar.

Doğu Anadolu Bölgesi jeolojik yapısı, yüzey şekilleri, iklimi, bitki örtüsü, ekonomik ve toplumsal yapısı ile diğer altı bölgeden tümüyle farklı bir yapıya sahiptir. Bölge hakkındaki genel coğrafi bilgileri iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

1.1.1. Bölgenin Genel Fiziki Coğrafya Özellikleri

Doğu Anadolu Bölgesi ülkemizin en yüksek ve en engebeli bölgesidir. Bölgenin yüzey şekillerinin ana özelliklerini kıvrımlı dağ sıraları ile bunlar arasındaki platolar ve çöküntü ovaları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ayrı koniler halindeki genç volkanik dağlar ve lavlarla kaplı geniş platolar da bölgenin diğer yüzey şekilleridir.

Bölgenin büyük kısmının ortalama yükseltisi 1500 metrenin altına düşmemekte, bölge yüzölçümünün yarısından çoğu 2000-2500m yükseklikte yer almaktadır. Öyle ki bu bölgede önemli yerleşim birimlerine karşılık gelen bazı ovalar, yurdumuzun batı bölümünde yer alan birçok dağdan bile daha yüksektir. Örneğin; Erzurum Ovası 1900m., Yüksekova 2000m. Bölgede dağ sıraları kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Bunların bazıları orojenik kuşaklar, bazıları horstlar halindedir. Ayrıca bölgede tek dağ şeklinde volkan konileri de yer almaktadır. Çevre bölgeler içinde adeta masa gibi yüksekte kalan bölgede yurdumuzun en yüksek dağları yer almaktadır (Ağrı-5137m., Süphan-4058m.). Bu sönmüş volkanik kütlelerin dışında Tendürek-3660m., Buzul (Cilo)-4116m. Dağları da yine bu bölgede bulunmaktadır.

Bölgede yer alan ovaların, çukurlukların ve havzaların büyük kısmı yerkabuğunun faylarla kırılması sonucu oluşmuş çöküntü ovalarıdır ve bu alanlar yurdumuzun birinci derecede önemli deprem kuşaklarına karşılık gelmektedir. Nitekim bu alanlardaki yerleşmeler, geçmiş dönemlerde yaşanan şiddetli depremlerden ötürü büyük zarar görmüşlerdir. Hatta bazı yerleşmeler yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Örneğin; Erzincan, 1939'da şiddetli bir depreme maruz kalmış ve şehir harabeye dönmüştür. Taş taş üstünde kalmayan şehirde, on binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Yaşanan depremden sonra demiryolunun kuzeyinde yeni bir şehir inşaatına başlanarak farklı bir alanda bugünkü Erzincan şehri meydana getirilmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi Asya'nın karasal kökenli iklim bölgelerine iyice sokulmuş olup, kuzeyden ve güneyden yüksek dağ sıralarıyla çevrelenmiştir. Bu nedenle bölge Akdeniz ve Karadeniz'in iklim üzerindeki olumlu etkilerine de kapalı durumdadır. Kısacası bölgedeki iklim, kendi yer şekillerinin etkisi altındadır. Bölge içinde farklılık göstermekle beraber, kışları uzun, şiddetli ve sert geçen yarı kurak-kurak karasal iklim hakimdir. Yükselti şartlarına bağlı olarak, yıllık ortalama sıcaklık 3-13°C arasında seyretmektedir. Bu sıcaklık ortalamaları 2000 metre civarındaki platolarda 5-6°C dolaylarında olup, 3000 metrenin üzerindeki alanlarda 0°C'ye kadar düşmektedir.

En ağır kış şartları özellikle bölgenin kuzeydoğu kısmında yaşanmaktadır. Karasallığın hakim olduğu bölgede nem miktarının azlığına bağlı olarak, günlük sıcaklık farkları fazla olup, güney kesimlerde buharlaşma oranı yüksektir.

Bölge su kaynakları bakımından zengindir. Ülkenin elektrik üretimi açısından önemli olan akarsularından Fırat ve kolları (Karasu, Murat) bu bölgededir. Aras ve Kura da bölgenin diğer önemli akarsularıdır. Ülkenin en büyük ve en derin gölü olan Van Gölü ayrıca Çıldır, Nazik, Nemrut ve Hazar gölleri de bölge sınırları içinde yer almaktadır.

İklim, yer şekilleri, ana kaya, canlılar ve zamanın etkisiyle bölgede farklı toprak tipleri bulunmaktadır. Genellikle tahıl tarımının yapıldığı alanlarda kestane ve kahverengi topraklar görülmektedir. Uzun boylu çayır örtüsünün altında görülen çernozyomlar, kırmızı renkli topraklar, rendzinaller, tuzlu topraklar ve vertisoller de bölgede görülen diğer başlıca toprak tipleridir. Toprakların kimyasal ve fiziksel özelliklerine bağlı olarak, yetiştirilen tarım ürünleri ve bitki örtüsü de farklılık göstermektedir. Kıyı bölgelerle karşılaştırıldığında, bölgede ekonomik değeri yüksek tarım ürünlerinin yetişmesi için gerekli olan iklim şartları ve toprak tipleri yoktur. Bu da bölgenin ülke ekonomisine tarımsal alandaki katkısının düşük olmasında oldukça etkili olmaktadır.

Bölgenin bitki örtüsünü dört grupta toplamak mümkündür. Yükseltisi 1500 metrenin üstünde olan ve yıllık yağış miktarı 400 mm'nin altındaki tektonik kökenli havzalarda bozkır bitki örtüsü görülmektedir. Yıllık yağış miktarı 500 mm'nin üstündeki, tektonik kökenli depresyonların yamaçlarında ise dağ bozkırları ve çayırlar yer almaktadır. Bölgenin batı kesiminde kuraklığa dayanıklı meşe ormanları ve antropojen bozkırlar yer alırken, 2500 metrenin üstündeki dağlık alanlarda da çayırlar görülmektedir (Atalay, Mortan, 2006).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu genel fiziki şartlar diğer bölgelerle arasında sosyal ve ekonomik yönden büyük farklılıklar doğmasına neden olmaktadır. Özellikle iklim şartlarının zor olması, başta tarımsal faaliyetler olmak üzere ekonomik yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer taraftan bölgede turizm ve ulaşım faaliyetleri, altyapı ve sağlık hizmetleri de diğer bölgelere oranla fazla gelişmemiştir.

Bölgenin fiziki şartları çalışma konumuz olan eğitim durumunu da yakından ilgilendirmektedir. Başta iklim şartlarının olumsuz oluşu, öğrencilerin okullara ulaşımı yönünden birtakım sorunlar yaşatmaktadır. Kış mevsiminde aşırı kar yağışından ötürü

yolları kapanan yerleşmelerde eğitim faaliyetleri aksamaktadır. Taşınalı eğitim gören öğrenciler okullarına giderken birtakım güçlüklerle karşılaşmaktadır. Diğer taraftan iklim şartları tarımsal faaliyetleri sınırlandırmakta, bu da geçimini bu alandan sağlayan nüfusun ekonomik anlamda sıkıntıya düşmesinde neden olmaktadır. Bölgede sanayinin gelişmemiş olmasının başlıca nedenlerinden biri de hammadde yetersizliğidir. Bu durumu belirleyen iklim ve toprak yapısıdır. Bu bakımdan bölge yetersiz şartlara sahiptir. Bu durumun en önemli sonucu bölgedeki işsizlik sorunudur. Geçim sıkıntısı çeken nüfusun yaşam standartlarındaki düşüklük, eğitim alanına da yansımaktadır. Nitekim özellikle kırsal alanlarda ailelerin birçoğu çocuklarını maddi yetersizlikler yüzünden okula göndermemektedir. Ayrıca yer şekillerinin belirlediği yerleşme dokusunun dağınıklığı, okul dağılımını da etkilemekte bazı yerleşmelerde nüfus azlığı nedeniyle okul bulunmamaktadır. Yaşadıkları yerde okul olmayan öğrenciler eğitim görmek üzere başka yerleşim birimlerine yatılı ya da taşınalı olarak gitmek zorunda kalmaktadır. Bu imkanın sağlanamadığı çocuklar ise eğitimlerine devam edememektedirler.

1.1.2. Bölgenin Genel Beşeri Coğrafya Özellikleri

Bölgenin beşeri yapısını meydana getiren önemli unsurlardan biri olan nüfus faktörüne bakıldığında, ilk dikkati çeken durum, yüzölçümü büyüklüğüne rağmen, ülke içerisinde en az nüfusa sahip bölge olmasıdır. Ülke toplam nüfusunun %9'unu barındıran bölge, nüfus yoğunluğunun da en az olduğu bölgedir. 2000 yılı nüfus sayımlarına göre bölgede 6.137.414 kişi yaşamaktadır.

Nüfusu hızla artan fakat kırsal nüfusu hızla azalan bölgede demografik yapının bu şekilde değişmesinin en temel nedeni bölge nüfusunun kırdan kente doğru ve başka bölgelere doğru göç etmesidir. Bölge nüfusu 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımına göre 6.137.414 kişi iken, 2007 yılında Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıkladığı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre 5.902.015 kişi olarak belirlenmiştir. Bu durum bölgedeki yüksek doğum oranlarına rağmen bölgenin ciddi anlamda göç vermesinden kaynaklanmaktadır. TÜİK verilerine göre bölgede; Bitlis, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Ardahan ve Iğdır illerinin nüfusunda azalma belirlenmiştir. İstatistiklere göre en fazla göç veren il %31.60 oranıyla Erzincan'dır. Diğer illerdeki nüfus azalma oranları ise şöyledir; Bitlis %15.64, Elazığ

%4.97, Erzurum %16.70, Kars %3.94, Malatya %15.41, Muş %10.61, Tunceli %10.21, Ardahan %15.72, Iğdır %12.47. Türkiye'nin geri kalmış bir bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan bu göçün en büyük sebepleri artan nüfusu bölgede tutmaya yetecek ölçüde istihdam alanlarının bulunmaması, yatırımların sınırlı ve yetersiz kalması ve bölgenin zorlu coğrafi koşullarıdır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal alandaki yerleşmeler engebeli topografyanın varlığına bağlı olarak, küçük ve dağınık çekirdekler halinde dağların yamaçlarına, eteklerine ve vadi boylarına dağılmış durumdadır. Vadi içlerindeki yerleşmeler, tarım sahalarının dışındaki yamaçlarda kurulmuştur. Bölgede dağlık kesimlerde yer alan köyler oldukça dağınık bir doku sergilemektedir. Yerleşmelerin bu denli küçük ve dağınık olması tüm sosyal ve iktisadi hizmetlerin ulaştırılmasında ve geliştirilmesinde birtakım güçlüklerin yaşanmasına ve güvenlik problemlerinin devamına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra tarım ve hayvancılığa dayalı geçici yerleşmeler de mevsimlere bağlı olarak, yine dağlık kesimlerde yayılış göstermektedir. Bölgedeki kent yerleşmeleri ise, genellikle ana yolların geçtiği kavşak noktalarında, verimli tarım alanlarının bulunduğu ova tabanlarında, küçük çapta da olsa sanayi kollarının geliştiği sahalarda kurulmuş ve gelişmişlerdir.

Bölgede ekonomik yapı tarıma dayalıdır fakat bölge yüksek ve engebeli olduğu için tarıma uygun topraklar son derece azdır. Bu topraklar daha çok tektonik kökenli olukların tabanlarındaki ovalarda ve platolarda yer almaktadır. Malatya, Erzurum, Elazığ, Iğdır, Muş, Bingöl ve Erzincan ovaları tarımın en fazla yapıldığı yerlerdir. Van ve Ağrı illerindeki ova ve platolar sınırlı biçimde tahıl tarımının yapıldığı yerlerdir. Bölge genelinde kayısı dışında üretilen tarım ürünlerinin çoğu bölgenin ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Yani ticari anlamda tarımsal faaliyetler son derece zayıftır. Sanayi sektörünün bölgedeki yetersizliği de göz önüne alınacak olursa bölgede ekonomik sorunların oldukça büyük bir paya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Bölgede kırsal kesimin en önemli geçim kaynağı olan hayvancılık genellikle mera hayvancılığı şeklinde, ilkel ve geleneksel usullerle yapılmaktadır. Bölümlere göre hayvancılık faaliyetlerini şu şekilde gruplandırmak mümkündür; Erzurum-Kars Platosu'nda sığırcılık hakimdir. Bu alanda çayır alanları büyükbaş hayvancılığın tercih edilmesine neden olmuştur. Yüksek ovalık alanlarda ve platolarda ise küçükbaş hayvancılık (koyun) yapılmaktadır. Meşe ormanlarının bulunduğu Malatya, Muş, Elazığ, Bitlis, Bingöl, Hakkari çevresinde kıl keçisi yaygın olarak beslenmektedir.

Bölgede ilkel usullerle, bilinçsizce yapılan hayvancılık faaliyetleri, verim ve kalite düşüklüğüne sebep olmaktadır. Son yıllarda yapılan ucuz et ithalatı, et kombinalarının kapasitelerinde düşüşe neden olmuştur. Türkiye'deki hayvan varlığı ve hayvansal ürünlerin dörtte biri kadarı bu bölgeden elde edilmektedir.

Bölgeyi yer altı kaynakları bakımından değerlendirmek gerekirse; bölgedeki en önemli madenler bakır, demir ve linyit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu Anadolu sanayi faaliyetleri açısından da ülkemizin geri kalmış bölgesidir. Bölgede kış mevsiminin uzun sürmesi, bu mevsimde ulaşımın güçlükle yapılması, bölgenin büyük pazar alanlarına uzak oluşu, önemli hammadde kaynaklarının olmayışı sanayinin gelişmesini önemli ölçüde engellemektedir. Bölgedeki sanayi kuruluşlarının önemli bir kısmı devlete aittir. Bölge özel sektör yatırımları için cazip şartlardan yoksundur. Ülkedeki büyük sanayi kuruluşlarının sadece birkaçı bölgede yer almaktadır. Ayrıca sanayi kollarının çoğu da tarıma dayalı hizmet vermektedir. Bölgenin ülke genelinde imalat sanayideki payı da oldukça düşüktür.

Bölge çok yüksek ve engebeli olmasına rağmen, ulaşım faaliyetleri oldukça yeterli düzeydedir. Bölgede doğu-batı yönünde uzanan tektonik oluklar ve akarsu vadileri ulaşım açısından kolaylık sağlamaktadır. Fakat özellikle kırsal yerleşmelerde asfalt karayolu oranına baktığımızda ülke genelinde Karadeniz'den (%11.94) sonra en düşük değerlere bu bölgede rastlanmaktadır (%16.30).

Bölge doğu-batı yönünde önemli transit yolları üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle büyük araçların geçiş güzergahında bulunmaktadır. Kış mevsiminde kalın kar örtüsünün yere yapışması, ardından geçen büyük ve ağır araç sayısının fazla oluşu, geçen araçların asfaltı karla beraber kaldırmasına neden olmaktadır. Bu da bölgede asfalt yol bakımının sıkça yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Bölgenin genelinde kışın buzlanma ve yoğun kar yağışı nedeniyle yolların kapanması ulaşımında önemli aksaklıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle kuzeydeki ve güneydeki dağlık alanlarda bazen aylarca kapalı kalan yollar bulunmaktadır. Bu alanlarda sosyal hayat kesintiye uğramakta, eğitim, sağlık hizmetleri önemli ölçüde engellenmektedir.

Kırsal alanlarda yaşanan ulaşım sorunları beşeri ve iktisadi faaliyetleri de olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle kış aylarında bölgenin diğer bölgelerle olan bağlantısının ulaşım sorunları nedeniyle zayıflaması, ekonomik gelişme hızını düşürmektedir. Fakat son yıllarda ulaşım ağının geliştirilmesine dair yapılan çalışmalara

ağırlık verilmiştir. Bu anlamda ilerleme kaydedilmiştir. Fakat yine de bölgedeki ulaşım olanaklarının yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Genel olarak bölgede gerek demografik anlamda ve gerekse de sosyal ve ekonomik anlamda çözüm bulunması gereken sorunlar vardır. Fiziki ve beşeri coğrafi şartlar dahilinde şekillenen bu sorunlar, bölgeyi diğer bölgelere oranla geri sıralarda bırakmaktadır. Kaldı ki fiziki ve beşeri şartların olumsuz olduğu yerleşmelerle, ekonomik yönden zayıf, eğitim alanında da geri kalmış yerleşmelerin aynı alanlara karşılık gelmesi tesadüf değildir. Bölge ekonomik gelişme yönünden geçime yönelik etkinliklerin yapıldığı, geleneksel toplum aşaması düzeyindedir. Bölgedeki illerin tamamı kalkınmada öncelikli il statüsündedir. Gelecek dönemlerde uygulanması düşünülen bölgesel kalkınma planlarıyla, bölgenin, ekonomik ve sosyal alanlarda gelişmesi, kalkınması, halkın refah seviyesinin yükseltilmesi söz konusudur (Atalay, Mortan, 2006).

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Eğitim Coğrafyasının tanımını yaparak, konusunu belirlemek ve bu çerçevede belirli bir bölgenin coğrafi şartlarıyla eğitim durumu arasındaki direkt ya da dolaylı etkileşimi ortaya koymaktır. Günümüzde ülkeler ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmişlik düzeyi itibarıyla yarış halindedirler. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu rekabet ortamında edineceği yeri şüphesiz ülkemizin insanları belirleyecektir. Ülke kalkınmasında coğrafi konum, sahip olunan doğal kaynaklar mutlaka çok önemlidir. Fakat çoğu tükenbilir olan bu kaynakların varlığı kadar ne şekilde değerlendirilebildiği, bulunulan coğrafi avantajlardan ne ölçüde yararlanılabildiği de bir o kadar önemlidir. Bunu gerçekleştirecek olan insandır ve istenilen yere varabilmenin temel yolu da eğitimden geçmektedir.

Çalışmada bölgelerarası farklılığa da dikkat çekmek için ekonomik ve sosyal açıdan diğer bölgelerimize oranla geri kalmış bir bölge olan Doğu Anadolu Bölgesi çalışma alanımız olarak belirlenmiştir. Nitekim bölgedeki eğitim durumu ile diğer ekonomik ve sosyal şartlar arasındaki paralellik ve de bu durumun coğrafi şartlarla olan ilişkisi alan seçiminde haklı çıkarmıştır.

İklim, yer şekilleri, ekonomik faaliyetler, nüfus ve nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri gibi konular başlı başına birer coğrafi araştırma konusudur. Bu durumda nüfusun sosyal ve ekonomik yapısı altında ele alınan nüfusun eğitim durumu konusu da

coğrafi bir araştırma konusu olabilmektedir. Nüfusun eğitim durumunun bu başlık altında ele alınması, ayrıntılı biçimde bilgi içermesini mümkün kılmamaktadır. Bu şekliyle yapılan çalışmalar da ya bölge geneli ya da sadece incelenen yerleşim birimindeki nüfusun eğitim durumu hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmayla geniş bir coğrafyanın tamamına ait uzun bir dönemi ve geçen sürede yaşanan değişimi yansıtan, zaman ve mekan itibariyle geniş bir bilgi kaynağı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca nüfusun eğitim durumunu diğer sosyal ve ekonomik özellikleriyle ilişkili fakat bu özelliklerden ayrı bir biçimde, tek başına ele alınarak bir nüfus coğrafyası çalışmasından ziyade, eğitim coğrafyası çalışması hazırlanmasına gayret edilmiştir.

Bu çalışmada temel amaç, henüz coğrafya literatüründe fazlaca yer edinememiş olan Eğitim Coğrafyası alanında bir çalışma oluşturmaktır. Bu amaçla yola çıkarak yapılan çalışmanın kapsamı gereği öncelikle bölgenin genel coğrafi özellikleri, beşeri ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra bölge illerindeki eğitim durumu üç periyodik dönem içerisinde, sayısal veriler desteğiyle incelenmiştir.

Bu anlamda elde edilen bilgiler dahilinde bölgedeki eğitim durumunun tablo ve grafikler eşliğinde sunulması, okullaşma oranlarının iller bazındaki dağılışı, bu dağılıştaki farklılığın bölge içerisinde ve diğer bölgelerle karşılaştırma ilkesi çerçevesinde ortaya konulması, son olarak da elde edilen sonuçlarda coğrafi şartların ne derece etkili olabileceğinin belirlenmesi ve de mevcut sorunların tespiti, bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için yapılabilecekler için önerilerin sunulması da çalışmanın diğer amaçları arasındadır.

1.3. Veri Kaynakları ve Çalışmada İzlenen Yöntem

Çalışmanın ana malzemesini Türkiye İstatistik Kurumu'nun hazırlamış olduğu Genel Nüfus Sayımı Kitapçıklarının içerdiği Nüfus İstatistikleri ve Milli Eğitim İstatistikleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın verileri, TÜİK'in 1980, 1990 ve 2000 yıllarına ait iller itibariyle yayınlamış olduğu "Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri" isimli genel nüfus sayımı bültenlerinden sağlanmıştır. Bu bültenlerde yer alan "Nüfusun yaş, yaş grupları, okuryazarlık, bitirilen son öğrenim kurumu ve cinsiyete göre dağılımı", "Okuryazarlık ve eğitim durumuna göre nüfus", "Nüfus, yıllık nüfus artış hızı ve yıl ortası nüfus

tahmini” başlıkları altında verilen çizelgelerden il toplamalarını yansıtan istatistikler değerlendirilerek gerekli tablolar hazırlanmıştır.

Bunun yanı sıra bölgedeki okul öncesi eğitim durumunun tespiti aşamasında 1990/1991 ve 2000/2001 öğretim yıllarına ait, Türk eğitim sisteminin örgün eğitim verilerinin yer aldığı, TÜİK’in yayınladığı Milli Eğitim İstatistikleri de kullanılmıştır. Bu veri kaynağından ise “Okul öncesi eğitim- okul türü, il ve yerleşim yerine göre, okul, şube, öğrenci ve öğretmen sayısı” başlıkları altında yer alan veriler kullanılarak tablolar oluşturulmuştur. Bu tablonun oluşturulması esnasında, bu çizelgelerde yer alan Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğüne Bağlı Resmi Bağımsız Anaokulları, Özel Anasınıfları, İlköğretim Okulu Bünyesindeki Anasınıfları, Özel Eğitim İlköğretim Okulu Bünyesindeki Anasınıfları, Genel Lise Bünyesindeki Anasınıfları, Erkek Teknik Bünyesindeki Anasınıfları, Kız Teknik Bünyesindeki Anasınıfları, Ticaret Turizm Bünyesindeki Anasınıfları, Din Öğretimi Bünyesindeki Anasınıfları ve Çıraklık ve Yaygın Eğitim Bünyesindeki Anasınıfları olarak ayrı ayrı yer alan veriler anasınıfı/anaokulu başlığı altında bir araya getirilmiştir. TÜİK’in 1980 dönemine ait Milli Eğitim İstatistiklerinde okul öncesi eğitime ait detaylı bilgi verilmediği için değerlendirme yapılamamıştır.

Diğer eğitim kademelerine ait tablolar oluşturulurken de bazı düzenlemeler yapılmıştır. 28 Şubat 1997’de zorunlu ilköğretimi 8 yıla çıkaran kanun kabul edildiği için 25+yaş grubunu eğitim durumunu yansıtan tablolar 1980/1990 ve 2000 yılı olmak üzere iki ayrı şekilde hazırlanmıştır. Tablolar oluşturulurken genel, mesleki, teknik ortaokullarla liseler birleştirilerek tek başlık altında toplanmıştır. Ayrıca 25+yaş grubuna ait eğitim durumunu yansıtan tabloda yer alan yüksek öğretim verileri, üniversite okumak için başka illere giden, ya da başka illerden bölgeye gelmiş olan öğrenciler olduğundan sağlıklı sonuç yansıtmadığı için tabloda yazılmış fakat değerlendirmeye alınmamıştır.

Bunların yanı sıra Şırnak, Ardahan ve Iğdır illerine ait bazı verilere ulaşılammıştır. Şırnak’ın 1990’da il ilan edilmesi dolayısıyla 1980 verileri mevcut değildir. Bu yerleşme yerine ait veriler belirtilen dönemde bağlı bulunduğu il olan Siirt ili dahilinde verilmiştir. Siirt de çalışma alanımız dışında kaldığından, Şırnak’ın il olmadan önceki dönemine (1980) ait veriler çalışma kapsamına alınmamıştır. Ardahan ve Iğdır ise 1992’de il ilan edildikleri için bu illerin 1980 ve 1990 yıllarına ait verilerine ulaşılammıştır. Fakat Ardahan ve Iğdır belirtilen dönemde Kars iline bağlı

bulunduklarından, bu illerin 1980 ve 1990 dönemlerine ait verileri, Kars ili dahilinde dolaylı olarak değerlendirmeye alınmıştır.

Tablolar hazırlandıktan sonra gerekli görülen tablolardaki veriler kullanılarak, grafikler oluşturulmuştur. Grafiklerin çiziminde, tablolarda yer alan verilerden sadece farklı yönde sonuç sunacak olanları kullanılmıştır. Tabloların tekrarı niteliği taşıyacağından, bütün tablolara ait grafikler hazırlanmamıştır. Bazı tabloların sayısal karmaşıklığını aza indirmek ve de elde edilen sonuçların daha net sunulmasını sağlamak için grafikleri ayrıca hazırlanmıştır.

Ayrıca bazı tablolarda yer alan çok sayıdaki verinin yansıttığı sonuçların daha iyi görülmesi ve görsel anlamda kolaylık sağlaması için, tematik haritalar oluşturulmuştur. Bu haritaların oluşturulması esnasında Mapinfo Programından yararlanılmıştır. Öncelikle haritası hazırlanacak olan tablolar için veri tabanları belirlenmiş ve başlıklar halinde yazılmıştır. Daha sonra bu tabanlara ait sayısal veriler girilmiş, son olarak da dağılış haritaları meydana getirilmiştir.

Oluşturulan tabloların doğru şekilde sentezlenmesi ve doğru şekilde yorumlanabilmesi için yapılan literatür taraması da yapılan bir diğer hazırlık çalışmasıdır. Fakat daha önce bu yaklaşımla ele alınmış detaylı bir çalışmaya rastlanmamış olması, kaynak temininde sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur. Bu sebeple bölgenin coğrafi durumuna ilişkin olarak coğrafyacılar tarafından yapılmış çalışmalar ve bölgenin eğitim durumuna ilişkin olarak farklı disiplinler tarafından yapılmış çalışmalar kaynak olarak kullanılmıştır.

Son olarak da oluşturulan tablo, grafik, harita ve elde edilen diğer bilgiler ışığında neden-sonuç, karşılaştırma ve dağılış prensiplerine bağlı kalınarak bölgedeki okullaşma oranları, bölgenin genel eğitim durumu değerlendirilmiş, eğitim coğrafyası adı altında bölge hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

II.BÖLÜM

2. EĞİTİM VE COĞRAFYA

Eğitim Coğrafyası (educational geography), yeryüzünde kıtalar ve ülkeler üzerinde yaşayan toplumların eğitim düzeylerini inceleyerek, ortaya çıkan durumun coğrafi dağılışı yapan ve bu coğrafi dağılışı etkili olan faktörleri coğrafyanın prensiplerine bağlı kalarak araştıran beşeri coğrafya dalıdır.

Eğitim coğrafyasının asıl görevi, yeryüzünün bütününde veya bir bölümündeki eğitimin düzeyini ve kalitesini tespit ederek, düzey ve kaliteye göre ortaya çıkan durumu coğrafi esaslara bağlı kalarak değerlendirmektedir (Özçağlar, 2001).

Bugüne kadar beşeri coğrafyanın inceleme konularından biri olan nüfus ve nüfusun sosyo-kültürel özelliklerinden biri olan nüfusun eğitimi durumu ele alınırken genellikle kültürel analizin ötesine gidilmemiştir. Bir yerleşim yerindeki eğitimin kalitesi ve düzeyi hakkında gerek istatistikçiler, eğitimbilimciler, sosyologlar gerekse de coğrafyacılar birçok araştırma yapmıştır. Yapılan araştırmalarla bilimsel esaslara dayanan sonuçlara varılmıştır. Fakat bugüne kadar nüfusun eğitim durumu ile coğrafi şartlar arasındaki ilişkiye dayanan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Halbuki bir yerin coğrafi şartları ile o yerin sosyo-ekonomik yapısı birebir ilişki içerisinde. Bu durumda sosyal bir olgu olan eğitimin içinde bulunan coğrafi şartlardan direk yada dolaylı olarak etkilenmemesi imkansızdır. İşte bu nedenle eğitim coğrafyası konuyu bu yönüyle ele alarak farklı bir araştırma konusu oluşturmuştur.

Yapılan bu çalışmada öncelikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin içinde bulunduğu coğrafi şartlar dahilinde sahip olduğu sosyal ve ekonomik yapısı tespit edilmiştir. Daha sonra da bölgedeki eğitimin düzey ve kalitesi ile coğrafi şartlar arasındaki karşılıklı ilişki üzerinde durulmuştur.

2.1. Eğitim Coğrafyasının İlişkili Olduğu Bilimler

Toplumların gelişmiş ya da az gelişmiş olmasında eğitimin düzeyi ve kalitesi belirleyici bir rol oynamaktadır. Genellikle gelişmiş ülkeler eğitim için bütçelerinden daha fazla pay ayırmakta ve eğitimlerinin kalitesini yükseltmek için çeşitli eğitim politikaları uygulamaktadırlar. Bu nedenle yer yüzünün bütününde veya herhangi bir

bölümünde eğitimdeki düzey ve kalitenin arttırılmasıyla ilgili hizmetlerin (bina, tesis, personel, yatırım vb.) dağılımı ve analizi *ekonomik coğrafyayı* yakından ilgilendirmektedir.

Diğer taraftan eğitim coğrafyası çalışmalarında yapılan araştırmalarla *nüfus coğrafyasının* yaptığı araştırmaların ortak noktası insandır. Her iki bilimde de nüfus niteliksel ve niceliksel anlamda ele alınmaktadır. Nüfus coğrafyası nüfusun zaman içinde göstermiş olduğu sayısal, sosyal, ekonomik, kültürel değişimleri ve bu değişimlerin mekan üzerindeki dağılımını coğrafi açıdan değerlendirmektedir. Eğitim coğrafyası da nüfusun eğitim seviyesini, kalitesini, oransal olarak ortaya koymakta ve yine nüfusun eğitim durumunun mekan üzerindeki dağılımını coğrafik açıdan değerlendirmektedir. Nüfus coğrafyası nüfusun mekan üzerindeki, mekanın nüfus üzerindeki karşılıklı etkilerini ortaya koyar, mekan-nüfus analizleri yapar ve bu analizlerin sebeplerini, sonuçlarını belirler. Eğitim coğrafyası da nüfusun eğitim durumunu mekan-zaman ilişkisi içinde ele alarak analizler yapar ve yine bu analizlerin sebep ve sonuçlarını belirler.

Eğitim Bilimleri'nin de temel konusu eğitimidir. Fakat eğitimciler genellikle bir yerdeki eğitimin kalitesinin arttırılması için yapılması gereken somut çalışmalar üzerinde dururlar. Bir yerleşim yerindeki okul sayısı, tesislerin durumuyla, okul araç gereçlerinin yetersizliğiyle ilgilenirler. Eğitimin nasıl uygulandığına dair anketler düzenlerler. Yapılan birebir görüşmelerle nitel çalışmalar gerçekleştirirler. Öğrenme ve öğretme teknikleriyle ilgili kurumsal ve deneysel çalışmalar yaparlar. Coğrafi şartlarla eğitim arasındaki ilişki eğitimcilerin eğildiği bir konu değildir. Kısacası eğitim coğrafyası ile eğitim bilimcilerin konu ortaklığı vardır ama konuyu ele alış şekli ve konuya bakış açısı oldukça farklıdır.

Sosyoloji Bilimi toplumsal konularla ilgilenir. Toplumsal olaylar, çıkış noktaları, nedenleri, sonuçları ve yine yapılması gerekenler bu bilimin ilgi alanı içindedir. Eğitim de toplumsal bir konudur ve sosyolojik temellerle bağlantılı biçimdedir. Yani sosyoloji bilimi de eğitimle ilgilenmekte bu açıdan eğitim coğrafyasıyla yine konu açısından ortaklık söz konusu olmaktadır.

Diğer taraftan *istatistik bilimi* de eğitimi çok farklı biçimde ele almaktadır. Şöyle ki; belli bir alanda nüfusun eğitim durumunun sayısal açıdan veriler şeklinde sunulması, bu verilerin tablolar, oransal dağılımlar, grafikler haline getirilmesi, farklı yöntemler kullanarak eğitimle ilgili göstergelerin oluşturulması şeklinde çalışmalar yaparlar.

Eğitim coğrafyası gibi coğrafı açıdan konuya yaklaşmamakla beraber başka yönlerden de konuyla ilgili yorum yapmazlar ya da durum değerdendirmesinde bulunmazlar. Eğitim coğrafyası eğitimle ilgili istatistiklerin temininde bu bilimden yararlanmaktadır.

III.BÖLÜM

3. DÜNYA'DA EĞİTİME YAKLAŞIMLAR VE EĞİTİMİN ÖNEMİ

21. yüzyılın eşiğinde tüm ülkeler demokratikleşmek, çağdaşlaşmak ve geleceğe katkıda bulunmak istemekte, kalkınmanın odak noktasının insan olduğu gerçeğini dikkate alarak, eğitimi en geçerli yatırım olarak kabul etmektedirler (Özgen, Ufuk).

Günümüzde ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının en aza indirilebilmesi ile ülkelerin sahip oldukları insan kaynağını nitelik olarak yükseltebilmesi paralellik göstermektedir. Bugün dünyadaki gelişmiş ülkelere baktığımızda, ekonomik anlamda güçlü olmalarının yanı sıra, bu ülkelerde okuma-yazma oranının da yüksek oluşu, hatta bazı ülkelerde bu oranın %100 olması tesadüf değildir. Çünkü bu ülkeler mevcut kaynaklarını ve bu kaynaklara bağlı olarak büyümelerini yine yetişmiş insan gücüyle gerçekleştirmektedirler. İnsan kalkınmada temel taşıdır ve bireylerin toplum içinde üstlendikleri tüketici, üretici, yönetici rollerini en verimli şekilde yerine getirebilmeleri ve topluma en üst düzeyde fayda sağlayabilmeleri için, öncelikle üstlenmiş oldukları rolün gerektirdiği eğitimi almaları şarttır.

Daha önce de değinildiği gibi eğitilmiş insanlardan oluşan toplumların kalkınmada öncelik kazandıkları artık tüm ülkeler tarafından kabul görmüş durumdadır. Burada kalkınmanın sadece ekonomik anlamda değil sosyo-kültürel anlamda da yaşanması yine toplumdaki eğitilmiş insanların oranıyla doğrudan ilgilidir.

3.1. Eğitimin Sosyal Faydaları

Öncelikle eğitim almış insanların kişisel anlamda gelir seviyesi ve refah düzeyi yüksek olmakta, eğitim almış kişinin işsiz kalma riski azalmaktadır. Bunun da toplumda suç oranının azalmasında direkt olarak etkili olduğu söylenebilir. Çünkü toplumsal suçların işlenmesinde ekonomik zorlukların payı azımsanmayacak düzeydedir. Nitekim özellikle göç alan ve gecekonduleşmanın yoğun olduğu alanlarda, ekonomik olumsuzluklar fazladır, kadınlarda çalışma zorunluluğu ve doğurganlık oranı oldukça yüksektir, çocuklar ne ailede ne de okul ortamında yeteri kadar eğitim alamamaktadır. Bunların üstüne işsizlik sorunu da eklenince başta çocuklar olmak üzere, insanların suç işleyebilme ihtimali yükselmektedir. Zaten cezaevine giren

hükümlülerin en az üniversite mezunu olanlardan, en fazla da ilkokul mezunu olanlardan ya da okur-yazar olmayanlardan oluşması, bu durumu doğrular niteliktedir.

Diğer taraftan eğitilmiş insanlar demokratikleşme sürecini daha kolay yaşamakta, yönetime katılma, kişisel hak ve özgürlüklerinin bilincinde olma, bu haklarını nerede ve ne zaman kullanabileceğinin farkında olma gibi toplumsal bazı gereklilikleri gereğince yaşayabilmektedir.

Yine eğitilmiş insanların fazla oluşu, ülkemizin bazı kesimlerinde hala kontrol altına alınamamış olan yüksek doğum oranı gibi bazı sorunların çözüme kavuşmasında etkili olarak, sosyal açıdan başka bir fayda daha sağlamaktadır.

Ayrıca insanlarda eğitim düzeyinin artması sonucu çevre bilincinin ve doğaya karşı duyarlılığın gelişmesi de eğitimin bir diğer sosyal faydasıdır.

3.2. Eğitimin Ekonomik Büyümedeki Rolü

21. yüzyılda, özellikle son dönemlerde, dünya çok önemli bir değişim ve gelişim süreci yaşamaktadır. Bu sürecin temelinde evrensel anlamda sosyo-ekonomik gelişmeler ve teknoloji alanında yaşanan yenilikler yatmaktadır. Bütün bu değişim dünyada büyük bir bilgi artışına neden olmuştur. Bu bilgi artışının büyüklüğü o kadar fazladır ki, artık ülkelerin gelişmişlik göstergelerinden en önemlisi, ne kadar bilgi ürettikleri ve tükettikleridir.

İçinde bulunduğumuz çağ, bilgi ve iletişim çağıdır. Yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan bulgular ve deneyimler neticesinde meydana gelen bilim ve bilim etkinlikleri göstermiştir ki; eğitilmiş olmak, teknolojiyi takip etmek gelişmenin ve ilerlemenin temel yoludur. Bu gelişmiş toplumlara bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir. Bilim ve teknolojiye hızla ne denli büyük olursa, bilgiyi üretme, kullanma ve bilgi üretenleri yetiştirmedeki hız da o denli fazla olacaktır. Yani teknoloji ile eğitim birbirinden etkilenmektedir ve bu iki süreç ancak aynı oranda gerçekleştiği sürece yüksek oranda fayda sağlamaktadır. Bugün birçok Avrupa ülkesi, Kuzey Amerika'daki birçok ülke ve Japonya yaratıcı bir yaklaşımla ülkelerindeki eğitimi gerçekleştirmelerinde başarılı çalışmalar yapmışlar, özellikle temel eğitimin çocukların beklenti ve isteklerini arttırmasını, onların daha kalıcı bilgi, beceri ve tutum kazanmalarını sağlaması için yoğun çabalar sarf etmişlerdir. Bugün bu ülkelerin ekonomik anlamda da gelişmiş ülkeler olduklarını unutmamak gerekir.

Bu nedenledir ki ülkelerin kalkınmışlık düzeyini belirlemede en önemli ölçüt olarak kullanılan bilginin, ülkelerin kendi insanlarına aktarması da çok önemli bir yatırım olarak görülmektedir. Bu anlamda eğitim ile ekonomi arasındaki bağı hem bireysel hem de toplumsal açıdan kurmak mümkündür.

Kişisel anlamda düşünmek gerekirse; iyi ve yeterli eğitim almış insanlar iş piyasasına kalifiye eleman olarak girmekte, bu da ekonomik sektörlerde kaliteyi ve verimi artırmaktadır. Bugün geri kalmış ülkeler ihtiyaç duydukları işgücünü yetiştirmede ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Ancak özellikle de yaptıkları işle ilgili olarak mesleki eğitim almış insanlar, çalıştıkları meslekle ilgili teknik bilgiyi, çalışma alanlarına aktarırlar, teknolojiyi takip ederler ve uygulamaya, geliştirmeye daha yatkın olurlar, kendi aralarında etkileşim ve iletişim güclüğü çekmezler. Bunların sonucunda da ülkede kalkınma hızı artar, gelişme süreci kısalmır. İnsanlarına kaliteli eğitim imkanını sunan, nitelikli iş gücü sahibi olan ülkeler sadece kendi ülkelerinde değil başka ülkelere de yetişmiş insan gücü sağlama itibariyle söz sahibi olmaktadır.

Diğer taraftan yapılan araştırmalar eğitilmiş insanlardan oluşan toplumlarda sadece kişisel anlamda değil, toplumsal anlamda da gelir dağılımının daha dengeli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Yine gelişmiş ülkelerde insanların teknolojiden faydalanma ve teknolojik araçları kullanma yaygınlığı ve sıklığı geri kalmış ülkelere göre oldukça fazladır. Bu durumda etkili olan eğitimin, insanları yeniliklere karşı hazırlama da oldukça etkili olduğu söylenebilir.

Tüm dünyada eğitime verilen önemin yeri belirgin hale gelmiş ve toplumlar bu sürecin tamamlanmasının ekonomik ve sosyal açıdan sağlayacağı faydayı dikkate alarak, bu alanda yatırımlarını artırmış, projelerini bu yönde geliştirmişlerdir. Fakat bazı toplumlar eğitime yapılan yatırımın aslında ülkenin geleceğine yönelik en değerli yatırım olduğunun henüz farkında değildir.

Türkiye’de eğitim sektörü, personel sayısı itibariyle oldukça kalabalık bir kadroyu barındırmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2004/2005 öğretim yılı verilerine göre ilköğretimde 399 bin öğretmen görev yapmaktadır. İlköğretimde 10 milyondan fazla öğrenci bulunmakta, öğrencilerin %98’i, öğretmenlerin ise %96’sı kamu okullarında yer almaktadır (Yıldız, Özer, 2005). Eğitim sektörü, eğitimci dışındaki çalışanlarının, diğer eğitim kademelerindeki öğrencilerin ve ailelerinin sayısı dikkate alınacak olursa, oldukça büyük bir kitleyi ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Dünya

ekonomisi ile bütünleşme çabası içinde olan Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında hak ettiği yeri alması için gelişen teknolojiyi takip etmesi, bunu mal ve hizmet üretimine yansıtması, teknoloji üreten ve satan bir ülke konumuna gelebilmesi gerekmektedir. Bunun için de nitelikli iş gücüne, dolayısıyla da eğitilmiş insanlara sahip olması şarttır. Ülkemizde eğitim için yapılan yatırımlar, son dönemlerde yapılan çalışmalara rağmen, henüz olması gereken düzeyde değildir. Eğitime hak ettiği önemin verilmesi, maddi ve manevi anlamda gereken düzenlemelerin yapılması, başta kişisel daha sonra da toplumsal anlamda, bir gelişim ve değişim sürecinin yaşanmasını sağlayacaktır. Böylelikle toplumsal refah düzeyi artacak, iş sahalarında kalifiye elemanın varlığı beraberinde yüksek verimi getirecek ve genel olarak ekonomik anlamda kalkınma yaşanacaktır.

Eğitim, sosyal ve ekonomik faydalarının dışında, AB'ne giriş sürecinde olan ülkemizde bu açıdan da oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Ülkemizin bu süreç içerisinde, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda belirli standartlara ulaşabilmesi gerekmektedir. Bu noktada ülkemizdeki eğitimin yeterliliği, kalitesi ve seviyesi kadar, ülke genelinde dağılımı da oldukça önemli bir konudur. Fakat Türkiye'nin hala çözüme kavuşturulamayan sorunlarından biri de, bölgelerarası farklılıkların eğitim alanında da oldukça belirgin olmasıdır. Türkiye'nin yaşadığı bölgelerarası ekonomik, sosyal ve kültürel dengesizlik AB üyeliği yolunda önünde bulunan en önemli engellerden birisi olarak görülmektedir. Bölgesel dengesizliğin doğurduğu önemli ekonomik ve sosyal sorunlara katlanmak durumunda bulunan Türkiye'nin üyelik sürecinde bu sorunlarını ortadan kaldırabilmesi için AB politikaları ve yardımları önemli bir fırsat durumundadır. Bölgesel farklılıkların ortadan kalkması için yapılan bölgesel planlamaların başarısını düşüren faktörlerden biri de uygulama alanlarındaki halkın eğitimsizliğidir. Bu durumda AB üyelik sürecine girmiş bir ülke olarak öncelikle bölgesel kalkınma planlarına ağırlık verilmelidir. Yapılan çalışmaların istenilen düzeyde gerçekleşmesi için bu duruma engel olan sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar çözüme kavuşturulmalıdır. Geçmiş dönemlerde bölgesel politikaların başarısını engelleyen faktörler göz önüne alınarak, olumsuz etkilerinin minimum düzeye indirilmesi oldukça önemlidir.

3.3. Avrupa Birliği ve Eğitim

Çalışmanın bu bölümünde Avrupa Birliği'nin eğitime verdiği önem, bu alanda üye ülkelerden yapmaları istenen yenilikler ve ülkemizin bu açıdan içinde bulunduğu duruma değinilmiştir. Bu nedenle AB ve eğitime bakış açısı hakkında genel bir bilgi vermek uygun olacaktır.

Avrupa Birliği'nin kurumsal ve siyasi gelişim süreci, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni Avrupa düzenine dayanmaktadır. Geçmişte iki büyük savaş yaşayan Avrupa, 1945 sonrası barış ve istikrar ortamının sağlanması için bütünleşme yolunda kararlar almıştır. Bu kararlar doğrultusunda bazı ülkeler 1965 yılında Avrupa Topluluğu'nu kurmuşlardır. Fakat 1965/1985 döneminde Avrupa Bütünleşme Süreci bazı ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi sonucu, durağan bir dönem yaşamıştır. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile AT'ye üye olan ülkeler resmen AB'yi kurmuşlardır (Gedikoğlu, 2005:66).

Avrupa Birliği'nin kuruluş amaçlarında belirtilen ilk amaçlar esas itibariyle ekonomik nitelik taşır. Başka bir değişle ilk amaç bölgede tek bir ekonomik sistem, bir ekonomik birlik oluşturmaaktır. İkinci amaç ise siyasi bir nitelik taşır. Başka bir değişle "Avrupa Birlik Devletleri" kurulacaktır. Avrupa bütünleşmesi hukuk, demokrasi ve insan haklarına saygı ilkelerine dayanarak sağlanır. Bu da eğitim yoluyla gerçekeştirilebilir (Aslan ve Gökkaya'ya göre, Dura ve Atik, 2004:227).

Avrupa Birliği kültür politikası ise kültürlerin korunması ile aynı zamanda bir Avrupa ortak kültürünün geliştirilmesi arasındaki dengeye dayanmaktadır. Kùltürlerin kaynaşmasından kastedilen öncelikle üye devletlerin ulusal kültürlerinin gelişmesine katkıda bulunmak, ulusal ve bölgesel farklılıklara saygı duyarken, aynı zamanda ortak kültürel faydayı ön plana çıkarmaktır. Bunların geçekeşebilmesi için de ortak bir eğitim politikasının izlenmesi gerekmektedir (Kabatepe, 2003:26).

Avrupa birliği eğitim ve gençlik programları birlik üyesi ve aday ülkelere açıktır. Avrupa Birliği'nin eğitim alanında beklediği, üye ve aday ülkelerin tamamında birbirinin aynısı programlar yürütölmesidir (Aslan ve Gökkaya'ya göre, Kısakürek, 2004:227).

Avrupa Birliği özellikle 1980'lerden itibaren ekonomik ve siyasi konuların yanında eğitim konusuna da önem vermeye başlamıştır. Birliğe üye ülkeler arasında eğitim alanında da birlik sağlamak amacıyla antlaşma maddelerinden 149. ve 150. maddeler temel alınarak, 1995 yılında Socrates Programını başlatmıştır. Bu program

sekiz eylemden oluşmaktadır. Bunlar; 1)Yükseköğretim, 2)Örgün Öğretim, 3)Yaygın Eğitim, 4)Açık-uzaktan Eğitim, 5)Avrupa Dilleri Eğitimi, 6)Eğitim sistemlerinin İzlenmesi ve Bu Alanlarda Yenilik, 7)Diğer Avrupa Programları ile Ortak Eylemler, 8) Diğer Eylem Alanlarında Yer Almayan Destek Önlemleridir (Gedikoğlu, 2005:66).

Birlik, üye ve aday ülkelerin eğitim alanlarında bu eylemler dahilinde yenilik yapmalarını istenmektedir. Bu şekilde ülkelerin eğitim düzeylerinin Avrupa boyutuna getirilmesi ve işbirliği yapılarak bir dizi değişiklik ve etkinliklerle eğitim kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır. Üye ülkelerin vatandaşlarını yaşam boyu öğrenme fırsatına ulaştırmak, birliğin eğitim alanındaki bir diğer hedefidir. Kısacası eğitimde genel amaç Avrupa'yı bir eğitim ve öğretim merkezi haline getirmektir.

3.3.1. Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye ve Eğitim

Türkiye Ekim 1995'te Lüksembourg'daki Türkiye-AB ortaklık toplantısında bu programlara katılımlarıyla ilgili olarak, komisyona öneri sunmuştur. Komisyon Türkiye'nin bu konularda yerine getirmesi gereken bazı temel şartları belirtmiştir. Komisyon 2000 yılı raporunda, Türkiye'nin katılım sürecinin devam ettiğinin ve bazı girişimlerde bulunduğu, gelişme kaydettiğinin fakat eğitim alanında yapması gereken noktalar olduğunun altını çizmiştir (Aslan ve Gökkaya'ya göre, Özdemir ve Akba, 2004:227).

Avrupa Birliği'nin beklentileri çerçevesinden bakıldığında belki de en önemli husus bütün üye ve aday devletlerden düzenlemekte oldukları eğitim programlarında bir Avrupa boyutunun oluşturulması beklentisidir. Avrupa Birliği üye ve aday devletlerde eğitim sektöründe eğitim alanında Avrupa boyutunu oluşturmak ve yerleştirmek istemektedir. Avrupa Birliği'nin üzerine ders kitaplarının hazırlanmasını ve Avrupa Birliği derslerinin ilköğretim ve ortaöğretim müfredatına alınmasını Milli Eğitim Bakanlığı'ndan istemektedir. Ülkemiz bir çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da gerekli yasal düzenlemeleri yapmakta, istenilen yenilikleri uygulamaya çalışmaktadır. Fakat kültür ve anlayış farklılıkları nedeniyle bazı uygulamaların gerçekleşmesi güç olmakta ve uzun bir zaman gerektirmektedir. Kaldı ki eğitim sistemimizde bizzat gördüğümüz ve yaşadığımız, eğitim kalitesini düşüren, üye ülkelerle kıyaslandığında belirgin ölçüde yetersizliklerin oluşmasına neden olan faktörler mevcuttur. Geçmişten

günümüze bir türlü çözümlenemeyen bu olumsuz faktörlerin, yaşanan uyum süreci içinde, yapılacak olan yeniliklerle ve düzenlemelerle aşılması beklenmektedir.

Ülkemiz uyum süreci içinde eğitim alanında bazı yenilikler yapmıştır. Bu yeniliklerin başında ilköğretim kademesinde yazı şeklinin değiştirilmesi, öğrenciyi düşünmeye, çözüm bulmaya ve üretmeye yönlendirecek yeni bir müfredatın uygulanması, bu müfredata uygun yeni kitapların basılması gibi çalışmalar gelmektedir. Diğer taraftan ortaöğretimin dört yıla çıkarılması, müfredat içeriğinin değiştirilmesi uyum sürecinde eğitim adına yapılan yeniliklerden bir diğeridir. Okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi, kesintisiz eğitimin dokuz yıla, mecburi eğitimin on iki yıla çıkarılması da yakın zamanda gerçekleşmesi beklenen diğer yeniliklerdir.

Sonuç olarak önemli olan, öz değerlerimizi yitirmeden, ulusal egemenliğimizden ödün vermeden, belirlenen hedef doğrultusunda ilerleyebilmektir. Bu nedenle, Avrupa Birliği'ne tam olarak üye olalım yada olmayalım, eğitim alanında standartları yakalamak adına yapacağımız yenilikler ve düzenlemelerle kaydedeceğimiz gelişmeler, başta insanlarımıza ve sonrada ülkemize ekonomik ve sosyal açıdan katlanarak geri dönecektir.

3.3.2. Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Eğitim İçin

Yapılan Yatırım ve Üye Ülkelerle Karşılaştırılması

Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler, Türkiye'nin de üye olma koşullarını yerine getirmesini önemsemektedirler. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişiminin sağlanması ve AB kriterlerine uygun duruma gelmesi için çeşitli öneriler sunmaktadırlar. Öngörülen hedeflere ulaşmada ise önemli yollardan biri de eğitimden geçmektedir. Ülkelerin gelişimlerinde ilk önemli kaynak olan insanın, ülke yararına daha etkin bir hale gelmesi için yapılan eğitim faaliyetlerinin istenilen şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için ise finansal kaynakların ne ölçüde yeterli olduğu üzerinde durulması gereken bir konudur.

Tablo 2. Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Öğrenci Başına Harcamalar (GSYİH).

Ülke	Nüfusun Ortalama Eğitim Süresi	Öğrenci Başına Harcamalar (\$)				
		Eğitim Harcamaları (GSYİH) İçinde %	Okul Öncesi	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim
Almanya	13,4	4,6	4956	4237	6620	6370
Avusturya	11,3	5,8	5713	6571	8562	7368
Belçika	11,2	6,1	4062	5321	7912	8084
Danimarka	13,3	8,5	4542	7572	8113	10771
Finlandiya	12,4	6,2	3640	4708	6537	6751
Fransa	10,9	5,7	4323	4777	8107	6965
Hollanda	13,5	5,0	4228	4862	6403	6733
İngiltere	12,7	4,7	7595	4415	5933	5972
İrlanda	12,7	4,3	4026	3743	5245	5294
İspanya	10,3	4,4	3608	4168	5442	5385
İsveç	12,4	7,3	3504	6295	6482	7612
İtalya	9,4	5,0	5972	6783	8258	5064
Macaristan	11,5	5,1	2882	2592	2633	3254
Slovakya	12,5	4,0	1740	1252	1874	2031
Türkiye	9,6	3,7	171	488	962	2254
AB Ortalaması	11,7	5,2	4091	4570	6244	5824

Kaynak: Ereş, 2005; 320-338.

Tablo 2’de bazı Avrupa Birliği üye ülkelerinin gayri safi yurtiçi hasıllarından eğitim için ayırdıkları paylar, eğitim kademelerine göre öğrenci başına yaptıkları harcamalar ve ortalama eğitim süreleri verilmiştir. Öncelikli olarak ülkemizin ortalama eğitim süresinde en alt basamakta yer alması üzücü bir durumdur. AB ortalaması 11,7 yıl iken ülkemizde bu rakam 9,6’dır. Bu demektir ki 1997 yılında kesintisiz eğitimin 8 yıla çıkarılmış olması Avrupa standartlarına ulaşmamız için yeterli olmamıştır. Yakın bir gelecekte 12 yıla çıkarılması beklenen zorunlu ve kesintisiz eğitim süresinin aslında birçok ülkede zaten uygulanan bir sistem olduğu açıkça ortadadır. Fakat daha önce yapılması gereken şey, eğitim alanındaki belki de en önemli sorunumuz olan bölgesel farklılıkları ortadan kaldırarak, ülkenin tamamında okur-yazarlık sürecini tamamlamak ve sekiz yıllık eğitimin uygulanma alanını tüm ülkeye yaymak olmalıdır. Aksi halde belirli temellere dayanmadan yapılan yenilikler istenilen amaca ulaşmada yardımcı olmaktan çok engel unsuru oluşturacaktır.

Ülkelerin eğitim için ayırdıkları paya bakılacak olursa; durum ortalama eğitim süresinden pek de farklı değildir. Ülkemizde GSMH içinde eğitim için ayrılan pay, AB ortalamasının altında yer almakla beraber, üye ülkelerin tamamından az olmakta ve ülkemiz bu açıdan da en son sırada yer almaktadır. Eğitim için ayrılan bütçenin, ülkelerin ekonomik gücüyle doğru orantılı olduğunu göz önüne alsak bile, birliğe girme sürecinde yer alan bir ülke olarak eğitim için ayrılan bütçenin arttırılması gerektiği ortadadır. Nitekim daha önceki konularda da değindiğimiz gibi, daha verimli insan kaynağı için eğitim, daha kaliteli eğitim imkanları için de parasal kaynakların genişletilmesi

kaçınılmazdır. Ülke bütçesinde eğitime ayrılan payın genişletilmesi ile elde edilecek olan bu parasal kaynaklar başta eğitim kurumlarının fiziki koşullarını iyileştirmek için olmak üzere, eğitimin niteliğini arttırmaya yönelik çalışmalarda kullanılmalıdır.

Öğrenci başına yapılan harcamalara değinmek gerekirse; özellikle çok önemli görülen temel eğitim olan ilköğretim kademesinde çok yetersiz kaldığımız ortadadır. Ülkemizde ilköğretim kademesinde öğrenci başına yapılan harcama 488\$ ile üye ülkelerin ve AB ortalamasının (4570\$) oldukça altındadır. Diğer eğitim kademelerinde de yine aynı durum söz konusudur. Bu durumda ülkelerin nüfus artış hızları da muhakkak etkili olmaktadır. Çünkü genç nüfusun fazla oluşu, kişi başına yapılan eğitim harcamalarını düşürmektedir.

Kısacası Türkiye nüfusun ortalama eğitim süresi ve eğitim bütçesi ile Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri arasında en düşük değerlere sahip ülke konumundadır. Eğitime yapılan yatırımların aslında ülke ekonomisine yapıldığını düşünecek olursak, ülkemizin bu açıdan yapması gereken daha birçok yeniliğin olduğunu söylemek mümkündür.

Konuya bir AB üye ülkesi olan Almanya ve Türkiye açısından yaklaşmak gerekirse öncelikle bu iki ülkedeki fiziki ve beşeri şartların eğitim üzerindeki etkilerine genel olarak değinmekte fayda vardır. Almanya eğitime oldukça önem veren bir ülkedir. Ülkede eğitim kurumları en küçük yerleşim birimlerine kadar yaygınlaşmış durumdadır. Ayrıca yerleşim birimlerinin şehir merkezlerine yakınlığı, kışları sert geçen bu ülkede eğitimin iklim şartlarından daha az etkilenmesine yol açmaktadır. Oysa Türkiye’de küçük yerleşim merkezlerinin şehir merkezlerine uzak oluşu ve bu yerlerde genellikle ilköğretimin 5 yıllık süresini kapsayan kurumların bulunması ve geri kalan 3 yıllık eğitim süresinin taşınmalı eğitim sistemiyle yapılmaya çalışılması, özellikle kışların çok sert geçtiği doğu bölgelerimizde ulaşım güçlükleri sebebiyle eğitim faaliyetlerinin olumsuz yönde etkilenmesine ve eğitimin kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.

Eğitim sistemini etkileyen bir başka faktör de nüfus artışı ve dağılımıdır. Almanya’daki nüfusun artış hızı ile ülkemizdeki artış hızı karşılaştırıldığında Almanya lehine bir durum söz konusudur. 2000/2005 yılları arasında 82.6 milyon nüfusa sahip Almanya’da, doğurganlık oranı 1.4 olarak belirlenmişken, aynı yıllarda 67.8 milyon insanın yaşadığı ülkemizde doğurganlık oranı 2.4 olarak belirlenmiştir (Turan, 2005:173). Doğurganlık oranının yüksek oluşu eğitim imkanlarından faydalanma oranını ve kişi

başına yapılan yatırımları düşürmektedir. Bu da eğitim faaliyetlerinin olumsuz yönde gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan 2007 yılı verilerine göre ülkemizde kırsal nüfus %35, kentsel nüfus %65 oranındadır. Kentsel alanlarda eğitim imkanları daha geniş, nüfusun okullaşma oranı daha yüksek, ortalama eğitim süresi daha uzundur. Bu durumda kentsel nüfusun artması, eğitim alanında da gelişme yaşanmasına neden olacaktır.

Ülkelerdeki politik etmenler de direkt olarak eğitim sistemi üzerinde etkili olmaktadır. Almanya'da yetkileri sınırlı olan ve sıkça değişmeyen bakanların varlığı, daha istikrarlı bir eğitim sisteminin uygulanmasını mümkün kılmaktadır. Fakat ülkemizde hükümetlerin sıkça değişmesi, yeni gelen hükümetin kendi belirlediği yönde bir sistem uygulamaya çalışması, eğitim sistemimizin devamı olmayan bir sürece girmesine neden olmaktadır. Belirli temellere oturtulmadan uygulanmaya çalışılan yenilikler, mevcut sorunları içinden çıkılması güç bir hale getirmektedir.

Son olarak da ülkemizin yaşadığı ekonomik bunalımlar, kendini eğitim alanında da hissettirmektedir. Mevcut kaynakların kullanılmasına ilişkin yaşanan sorunlar, diğer bütün kurumlarda olduğu gibi eğitim kurumunda da kaynak teminin de sıkıntılar doğurmaktadır.

Sonuç olarak her ülke kendi sosyal, politik, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre bir eğitim sistemi belirlemektedir. Önemli olan çağın gereklerine uygun, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkese eşit imkanlarda, istikrarlı biçimde, sunulan bir eğitim sisteminin uygulanmasıdır. Bu anlamda gelecek yıllarda, yapılan çalışmalarla ülkemizdeki eğitim sisteminin, daha kaliteli, verimli ve modern hale gelmesi beklenmektedir.

Tablo 3. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin Yıllara Göre Nüfus Artış Oranları (1980-1990,1990-2000)

İller	Yıllar	Toplam Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Oranı %
Ağrı	80	368009	---
	90	437093	18,8
	00	528744	21,0
Bingöl	80	228701	---
	90	250966	9,7
	00	253739	1,1
Bitlis	80	257908	---
	90	330115	28,0
	00	388675	17,7
Elazığ	80	365659	---
	90	498225	36,3
	00	569616	14,3
Erzincan	80	282022	---
	90	299251	6,1
	00	316841	5,9
Erzurum	80	811809	---
	90	848201	4,5
	00	937389	10,5
Hakkari	80	155463	---
	90	172479	10,9
	00	236581	37,2
Kars	80	700238	---
	90	662155	-5,4
	00	325016	-50,9
Malatya	80	606996	---
	90	702055	15,7
	00	853658	21,6
Muş	80	302406	---
	90	376543	24,5
	00	453654	20,5
Tunceli	80	157974	---
	90	133143	-15,7
	00	93584	-29,7
Van	80	468646	---
	90	637433	36,0
	00	877524	37,7
Şırnak	90	262006	---
	00	353197	34,8
Ardahan	00	133756	---
	00	168637	---
	80	4705831	---
DAB	90	5609665	19,2
	00	6490611	15,7
	80	44736957	---
Türkiye	90	56473035	26,2
	00	67803927	20,1

Kaynak:TÜİK, 1980/1990/2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

IV.BÖLÜM

4. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE NÜFUSUN

SOSYAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

4.1. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yıllar İtibariyle

Nüfus Artışı

Bu bölümde, bölge illerinin 1980, 1990 ve 2000 yılları itibariyle sahip oldukları nüfus ve bir önceki sayım dönemine oranla göstermiş oldukları yıllık nüfus artış oranları üzerinde durulmuştur. Tablo 3'e bakıldığında, tablonun genelinde 1990/2000 döneminde yaşanan yıllık nüfus artış oranı, 1980/1990 dönemine oranla daha düşüktür. Yani bazı illerin haricinde bölgede ve ülkede 2000 döneminde, 1990 dönemine oranla daha düşük bir nüfus artışı izlenmiştir. (DAB, 1990, %19,2, 2000, %15,7, Türkiye, 1990, %26,2, 2000, %20,1). Bölge genelinde bir önceki sayım dönemine oranla daha az miktarda nüfus artışının yaşanmasında birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. İlden ile farklılık gösteren bu faktörlere kısaca değinmek gerekirse; öncelikle bölge içi yaşanan göçlerden ötürü bazı illerde daha düşük bir nüfus artışının görüldüğü kuşkusuzdur. Bingöl, %9,7-1,1, Bitlis, %28,0-17,7, nüfus artış oranları ile bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu illerde başka il ya da bölgelere doğru göç yaşanması, nüfus artış oranlarında düşüşe neden olmuştur diyebiliriz.

Kars ve Tunceli illeri tam tersi değerlerle dikkati çekmektedir. Kars ili 1990 döneminde %-5,4, 2000 döneminde %-50,9 oranında yıllık nüfus artış oranı ile bir önceki döneme göre nüfus azalması yaşamıştır.

Diğer taraftan Tunceli 1990'da, ‰-15,7, 2000'de ‰-29,7 oranında yıllık nüfus artış oranı ile yine bir önceki döneme göre nüfus azalması yaşayan bir diğer ilimizdir. Bu iki ilin bölge içine ve bölge dışına yoğun olarak göç vermesinin, bu durum üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Göç verme sebeplerinin başında içinde bulundukları ekonomik olumsuzluklar gelmektedir. İş alanlarının yetersizliği yanına, eğitim-sağlık alanlarındaki eksiklikler ve insan hayatını zorlayan coğrafi şartların da eklenmesiyle, özellikle kırsal alanlarda yaşayanlar için göç etmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Tunceli ilindeki terör olaylarının da yaşanan göç olayları üzerinde etkili olduğu muhakkaktır. Nitekim uzun yıllar boyunca bu ilde meydana gelen terör olayları, birçok insanın hayatını kaybetmesine, birçok okulun ve sağlık kurumunun kapatılmasına, birçok yerleşim biriminin güvenlik sorunu nedeniyle boşaltılmasına ya da terk edilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla da kırsal alandan kente doğru, ya da iş imkanlarının yetersizliği nedeniyle başka illere ve bölgelere doğru yoğun olarak göç vermiştir, vermeye de devam etmektedir. Kaldı ki tabloda bu ile ait olan veriler bu durumu destekler vaziyettir. Tunceli ilinde 1980'de 157.974 olan toplam nüfus miktarı, 1990'da 133.143'e ve 2000 yılında 93.584'e düşmüştür. 2007 yılında yapılan son nüfus sayımına göre ise ülkede nüfus yoğunluğunun en az olduğu (km²'ye 11 kişi) bu ilde toplam nüfus 84.022 kişi olarak belirlenmiştir. Kars ve Tunceli illerinin sahip oldukları olumsuz doğal, beşeri ve ekonomik şartların kalkınma planlarıyla iyileştirilmesi, gelecek dönemlerde göç olaylarını yavaşlatacaktır.

İl nüfuslarında yaşanan nüfus artış oranlarının düşmesi üzerinde bölge içi yaşanan göçlerin dışında, ülke genelinde 1990 yılından itibaren, özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerimizdeki kırsal alanlarda uygulanan aile planlaması çalışmalarının sonuç vermeye başlamasının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunların dışında teknolojinin gelişmesine bağlı olarak ekonomik faaliyetlerde yaşanan gelişmeler, insanların şehir hayatına daha fazla girmesi ve refah düzeyinin yükselmesi, kadının tarım dışı sektörlere katılımının artması ve çalışma oranının yükselmesi, sağlık imkanlarının gelişmesi ve yaygınlaşması gibi faktörler de nüfus artış oranının düşmesinde etkili olan diğer faktörler olarak sıralanabilir.

Bazı illerimizde ise farklı bir durum söz konusudur. Ağrı, Erzurum, Hakkari, Malatya ve Van illerinde nüfus artış oranları diğer illerin aksine bir önceki döneme göre daha yüksek değerlere ulaşmıştır. Bu durumu iki grupta değerlendirmek mümkündür. Malatya ve Erzurum illeri beşeri ve ekonomik yönden daha gelişmiş olduklarından,

çevre illerden ve kırsal kesimlerinden ekonomik sebepler başta olmak üzere, çeşitli nedenlerle göç almaktadırlar. Hakkari, Ağrı, Van illerinde ise özellikle kırsal alanda yaşanan yüksek doğum oranları, il genelinde yıllık nüfus artış oranında yüksek değerler görülmesine neden olmaktadır. Ayrıca bu illerde eğitim ve sağlık imkanlarının yeterli ölçüde gelişmemiş olması da yüksek doğum oranları üzerinde etkili olmaktadır.

Sonuç olarak bölge genelinde, belirtilen dönemlerde nüfusta düzensiz bir artış ve dağılışı söz konusudur. İller arasında ekonomik ve sosyal açıdan farklılıkların bulunması toplam nüfus ve nüfus artış oranları üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Bu farklılıklar ve yaşanan göç olayları, gelecekte demografik sorunların daha da artmasına neden olacaktır.

4.2. Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Toplam Doğurganlık Hızı

Toplam Doğurganlık Hızı, kadınların doğurganlık dönemleri (genellikle 15-49 yaşlar arası) sonuna kadar hayatta kaldıkları ve verilen yaşa özel doğurganlık hızlarına göre doğum yaptıkları taktirde, kadın başına düşen ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir (Özgür, 2005:1).

1960'lerden bu yana düşmeye başlayan toplam doğurganlık hızı ülkemizde 1980'de 3,4 iken, 2000 yılında 2,5'e düşmüştür. Ancak ülkemizde nüfusun diğer özelliklerinde olduğu gibi toplam doğurganlık hızında da bölgeler arası farklılıklar söz konusudur. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde toplam doğurganlık hızı bakımından ülke ortalamasının üzerinde bir durum söz konusudur. Bu durumun oluşmasında aile büyüklüğü, sosyal ve ekonomik etmenler, eğitim, geleneksel aile yapısı gibi birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Sadece bu iki bölgedeki yüksek doğurganlık hızı ülke toplam doğurganlık hızının yüksek olmasına neden olmaktadır.

1980 yılında ülkemizin batı kesimlerinde doğurganlık hızı 3,00'ün altında, doğu kesimlerinde ise 4'ün üzerindedir (Özgür, 2005:1). Geçen süre içinde azalma yönünde ciddi bir değişiklik yaşanmamıştır. 2000 yılı verilerine göre, Tablo 4'te de görüldüğü gibi; ülke genelinde 2,5 olan toplam doğurganlık hızı, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin neredeyse tamamına yakınında ülke ortalamasının üstünde değerler göstermektedir. Özellikle Şırnak (7,1), Hakkari (6,7), Van (6,0) illeri toplam doğurganlık hızlı bakımından ilk üç sırada yer almaktadır. Ağrı ve Bitlis illeri ise yine 5,00 ve 5,00'in üstünde değerlere sahip olan, ülke ortalamasının bir hayli üstünde

doğurganlık hızına erişmiş diğer illerimizdir. Tunceli'nin dışında kalan illerde 4,00'ün altında değerler görülmemektedir. Tunceli'deki düşük doğurganlık hızının (1,9) temel nedeni ise, bu ilin başka yerleşim yerlerine verdiği yoğun göçtür. Çocuk sahibi olacak yaştaki genç nüfusun başta ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerle başka yerleşim alanlarına göç etmesi, bu ilde toplam doğurganlık hızında düşük değerler görülmesine sebep olmaktadır (Tablo 4).

Tabloyu kısaca gözden geçirmek gerekirse, başka çalışmalardan da elde ettiğimiz bilgiler ışığında şunları söylemek mümkündür; ülkemizde toplam doğurganlık hızında genel olarak batıdan doğuya doğru gidildikçe görülen artış, Doğu Anadolu Bölgesi'nde de aynı durumu sergilemektedir. Genel olarak bölgenin doğusunda ve özellikle de güneydoğusunda yer alan illerde toplam doğurganlık hızında yüksek değerlere rastlanmaktadır. Diğer kesimlerde yer alan illerde ise yine ülke ortalamasının üstünde değerlere rastlanmakla beraber, bölgenin güneydoğusunda ve doğu kesiminde yer alan illere oranla daha düşük rakamlar gözlenmektedir.

Tablo 4. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Toplam Doğurganlık Hızı (2000).

İller	45-49 yaştaki kadın nüfus		Ortalama Canlı Doğan çocuk sayısı	Son bir yıl içinde canlı doğan çocuk sayısı	Toplam doğurganlık hızı	Çocuk sahibi olmada Ortalama yaş
	Toplam Kadın Sayısı	Canlı doğan çocuk sayısı				
Ağrı	7 735	58 401	7.6	17 698	5.5	31.1
Bingöl	4 150	27 438	6.6	6 413	3.6	30.6
Bitlis	5 840	40 255	6.9	12 116	5.0	31.5
Elazığ	13 030	60 244	4.6	11 819	2.5	29.2
Erzincan	6 869	28 205	4.1	5 928	2.5	29.1
Erzurum	18 405	98 091	5.3	24 243	3.5	29.7
Hakkari	2 848	21 274	7.5	8 965	6.7	31.7
Kars	5 941	34 913	5.9	9 005	3.8	28.6
Malatya	18 674	83 677	4.5	17 688	2.6	29.1
Muş	6 891	52 909	7.7	11 651	4.2	31.5
Tunceli	1 872	9 333	5.0	1 207	1.9	28.3
Van	12 639	92 529	7.3	33 668	6.0	31.1
Şırnak	4 164	30 383	7.3	13 857	7.1	31.3
Ardahan	2 867	16 881	5.9	2 800	3.0	28.1
Iğdır	3 095	19 453	6.3	4 909	4.2	29.9
DAB	115 020	673 986	6.2	181 967	4.1	30.0
Türkiye	1 658 012	6 394 157	3.9	1 434 297	2.5	28.1

Kaynak: TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

Toplam doğurganlık hızının bölgenin doğu ve güneydoğu kesimlerinde yer alan illerde bu denli yüksek değerler arz etmesinin şüphesiz çeşitli nedenleri vardır. Toplam doğurganlık hızı çok sayıda demografik ve sosyo-ekonomik faktörün etkisi altındadır. Doğurgan çağdaki kadının eğitim düzeyi, sosyal statüsü, evlenme yaşı, istihdam oranı, örf ve adetler, inanışlar gibi birçok faktör doğurganlık hızı üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle belirli bir seviyede eğitimini almış, şehir hayatına girebilmiş veya göç etmiş, tarım dışı sektörlerde istihdam edilebilmiş kadınlarda sosyo-kültürel değişim yaşanmakta, evlenme yaşı gecikmektedir. Bu kadınlar sağlık hizmetlerinden yüksek oranda faydalanmakta dolayısıyla da daha az sayıda çocuk sahibi olmaktadır. Bu durum da doğurganlık hızının düşmesini sağlamaktadır.

Yapılan araştırmalar kırsal-kentsel yerleşmeler arasında toplam doğurganlık hızı açısından farklılıklar olduğunu gösterir niteliktedir. Bu durumun nedenlerinden bir diğeri de, kırsal yerleşmelerde yaygın olarak görülen erkek çocuk sahip olma isteğidir. Erkek çocuk sahibi olmak için, çok sayıda çocuk sahibi olunması, doğum oranlarını yükseltmektedir.

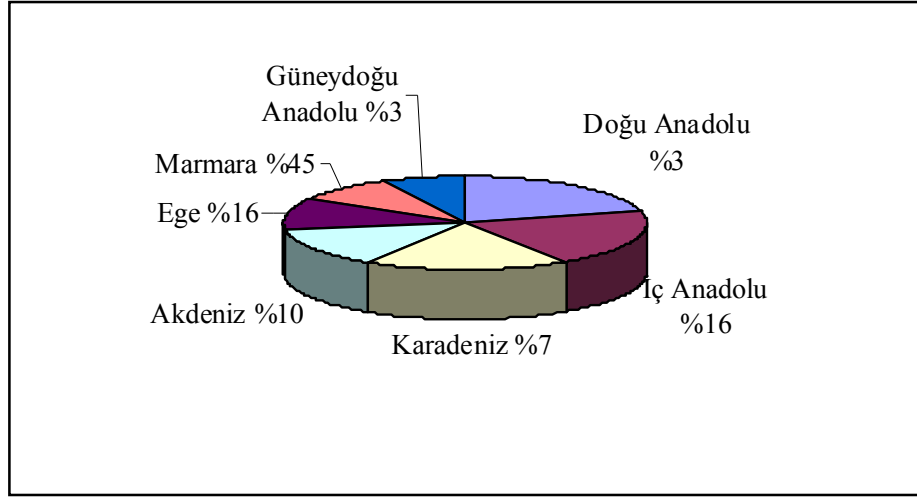
Hakim ekonomik sektör ve bu sektörlerde kadının katılım oranı da etkili olan bir diğer faktördür. Özellikle kadın nüfusun tarım dışı sektörlerde istihdam edilmesi, doğurganlık hızını düşüren bir etkidir. Çünkü belirli bir ücret karşılığı çalışan kadın ile ücretsiz aile işçisi durumunda veya tarımsal alanda çalışan kadının dünyaya getireceği çocuk sayısı şüphesiz farklı olacaktır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde hakim ekonomik sektörün tarım ve hayvancılığa dayalı olması, kadınların daha çok ücretsiz aile işçisi veya tarım işçisi konumunda olmaları, bu bölgede toplam doğurganlık hızının yüksek olmasında etkili olmaktadır (Özgür, 2005:1).

Tablo 5. Türkiye'de Toplam, Kadın ve Tarım Dışında Kadın İstihdamının Bölgesel Dağılımı.

Bölgeler	Toplam İstihdam	Kadın İstihdamı	%	Tarım Dışında Kadın İstihdamı	%
Akdeniz	3 318 965	1 273 205	38	238 454	18,7
Doğu Anadolu	2 210 255	891 353	40	59 098	6,6
Ege	3 931 973	1 486 882	38	376 019	25,3
Güneydoğu Anadolu	1 960 032	733 168	37	59 181	8,1
Karadeniz	3 396 123	1 461 006	43	158 241	10,8
Marmara	6 650 086	1 998 122	30	1 027 921	51,4
İç Anadolu	4 529 707	1 586 000	35	377 766	23,8

Kaynak: Özgür, 2005:1, (Hesaplamalar, TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır).

Tablo 5’te Türkiye’de bölgelere göre toplam, kadın ve tarım dışında kadın istihdam oranları verilmiştir. Bu oranlara bakıldığında, toplam istihdamın en düşük olduğu iki bölge Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleridir. Kadın istihdamının en düşük olduğu bölgeler de aynı şekildedir (Güneydoğu Anadolu; 733.168, Doğu Anadolu; 891.353). Bu iki bölgedeki oranların, diğer bölgelere göre düşük olması, ekonomik yönden geri kalmışlıklarının bir göstergesidir. Nitekim bu bölgelerin dışarıya göç vermesi, temelde istihdam alanlarının yetersizliği sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Genel istihdam oranının düşük olması ekonomik sorunlara kaynak teşkil etmektedir. Sonuç olarak bazı aileler ekonomik sıkıntılar ve nedeniyle çocuklarını okula göndermemektedirler. Nitekim okullaşma oranları ile istihdam oranlarının paralellik göstermesi bu sonucu doğrulamaktadır. Kısacası eğitimsizlik ve maddi yetersizlik nedeniyle yapılan bu yanlış, gelecek nesillerin eğitim haklarını da ellerinden almaktadır.

Grafik 2. Türkiye’de Tarım Dışında Kadın İstihdamının Bölgesel Dağılımı.

Burada değinilmesi gereken diğer konu, kadın nüfusun tarım dışındaki istihdamıdır. Bölgede kadın istihdam oranının yüksek oluşu (%40) yanlış yaratmamalıdır. Çünkü bu oranın sadece %6,6’lık kısmı tarım dışı sektörlerde çalışırken, geri kalan %93,4’lük kısmı tarımsal alanda çalışmaktadır. Bu alan genellikle insanların kendi geçimlerini sağlamak için yaptıkları faaliyetleri kapsamaktadır. Sonuç olarak, tarım dışı kadın istihdamının çok düşük oranlarda gerçekleşmesi, direkt olarak doğurganlık hızını yükseltmektedir. Çünkü daha önce de değindiğimiz gibi, kadınların tarım dışı sektörlerde iş hayatına girmesi, kişinin eğitim ve sağlık imkanlarından yüksek

oranda faydalanmasını sağlamakta, ayrıca kişinin sosyal ve kültürel anlamda gelişmesini mümkün kılmaktadır. Bu da daha az sayıda çocuk sahibi olma sonucunu beraberinde getirmektedir.

Tarım dışında kadın istihdamının bölgesel dağılımına baktığımızda Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri %3'lük payla yine son sırada yer almaktadır (Grafik 2). Kadının tarım dışı sektörlerdeki istihdamının en yüksek olduğu bölge %45'lik payla Marmara Bölgesi'dir.

Toplam doğurganlık hızı üzerinde bu denli durulmasının nedeni çalışmanın asıl konusu olan nüfusun eğitim durumu ile bölgedeki toplam doğurganlık hızı arasındaki karşılıklı etkileşimdir. Çünkü bu iki değişken birbiri üzerinde direkt olarak etkiye sahiptir. Nitekim toplam doğurganlık hızı üzerinde etkili olan bir diğer faktör de kadının eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi düştükçe toplam doğurganlık hızında artış görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde kadın nüfustaki okur-yazar oranının düşük olması, yüksek doğurganlık hızı üzerinde etkili olmaktadır. Diğer taraftan özellikle kırsal kesimde sahip olunan çocuk sayısının fazla oluşu, bu çocukların eğitimi imkanlarını da sınırlandırmaktadır. Çünkü başta kız çocukları olmak üzere, aileler ekonomik sıkıntıları ileri sürerek, çocuklarının eğitimine gereken önemi vermemektedir. Dolayısıyla eksik ve yetersiz eğitim alan kadın nüfus yüksek doğum oranını, yüksek doğum oranı ise eksik ve yetersiz eğitim alan çocukları beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak; eğitim düzeyi düşük kadınlar, kadın nüfusun tarım dışı sektörlerde düşük orandaki istihdamı, yüksek doğurganlık hızı, genç nüfus yapısının mevcudiyeti ve karşılanamayan ihtiyaçları, kalkınma hızının yavaşlaması gibi birçok sorun bir araya gelince içinden çıkılması güç bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum da başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimiz olmak üzere, ülke genelinde olumsuz bir tablo yaratmaktadır. Belki de bu bölgelerimizdeki geri kalmışlığın temelinde yatan en önemli ve çözüm bulunması en acil olan sorunlardan biri de budur.

4.3. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hane Halkı Sayısı

Aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın, aynı evde ya da evin bir bölümünde yaşayan, aynı kazandan yemek yiyen, gelir ve giderini ayırmayan, o evin hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluğa “hane halkı” denilmektedir (Özçağlar, Kasarcı, 1996: 3).

Hane halkı nüfusunun hane sayısına oranı ise ortalama hane halkı büyüklüğü, bir hane halkını oluşturan kişilerin ortalama sayısı olarak tanımlanır (Başibüyük, 2005:275).

Aile büyüklüklerinin fazla veya az olması çeşitli nedenlerden ileri gelmektedir. Bu nedenler arasında en önemlileri gelenekler ve ekonomik yapıdır. Özellikle kırsal kesimde geleneklerin etkisiyle baba sağ olduğu sürece aile dağılmaz ve evlenen erkek çocuklar babanın yönetiminde ve denetiminde kalmaya devam ederler. Ayrıca ekonomik güçlükler ve geleneksel tarım metodunda fazlaca insan gücüne ihtiyaç duyulması aile büyüklüğü üzerinde etkili olmaktadır. Zaten kalabalık olan hane halkı sayısı, evlenen çocukların da aynı evde yaşamaya devam etmesi, yani bileşik aile sistemini tercih etmesi ile giderek büyümektedir (Başibüyük, 2005:275).

Türkiye’de nüfusun diğer sosyo-ekonomik özellikleri gibi hane halkı sayısı da bölgeler hatta aynı bölge içerisinde iller arasında farklılıklar göstermektedir. Sosyal ve ekonomik yönden geri kalmış, çok çocuklu, hatta çok eşli, ataerkil aile yapısının yaygın olarak görüldüğü, iş sahalarının yetersiz ya da sınırlı olduğu, insan gücüne dayalı tarımsal sektörün ön plana çıktığı, nüfusun eğitim durumunun yeterli ölçüde olmadığı kırsal yerleşim birimlerinde ortalama hane halkı sayısı yüksek değerlere ulaşmaktadır. Bu tanımlamalara uyan bölgelerimizden biri de şüphesiz Doğu Anadolu Bölgesi’dir. Bu bölgedeki illerde ortalama hane halkı büyüklüğü 5 ile 8.2 arasında değişmektedir. Fakat bölgenin tamamında aynı durum söz konusu değildir. Şöyle ki; özellikle doğu ve güneydeki illerde ortalama hane halkı büyüklüğü artış gösterirken, batı ve kuzeydeki illerde tam tersi bir durum söz konusudur (Başibüyük, 2005:275).

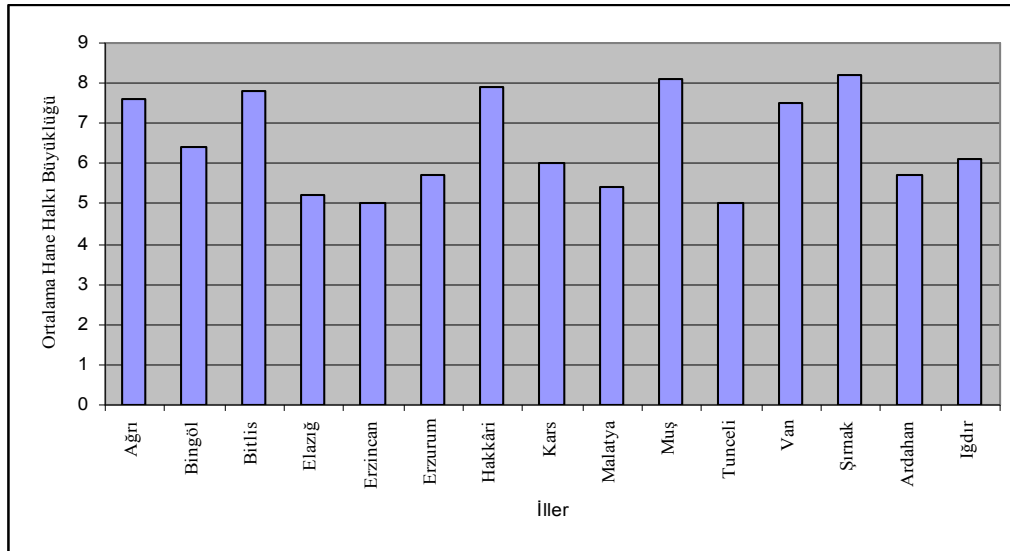
Ülkemizde ortalama hane halkı büyüklüğü yerleşim yerlerine göre değişiklik göstermekle beraber 4,5’tir. Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan illerimizin tamamında ise hane halkı sayısı ülke ortalamasının oldukça üzerindedir. Bazı illerimizde bu ortalama dikkat çekecek ölçüde yüksek rakamlara ulaşmaktadır. Özellikle Şırnak (8,2), Muş(8,1), Hakkari (7,9), Bitlis (7,8), Ağrı (7,6) ve Van (7,5) hane halkı büyüklüğünün bölge genelinde en yüksek seviyeye çıktığı illerdir (Tablo 6).

Tablo 6. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Ortalama Hane Halkı Büyüklüklerinin İllere Göre Bölünüşü (2000).

İller	Toplam Yerleşik Nüfus	Toplam Hane Halkı Sayısı	Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	Hane Halkı Büyüklüğü									
				1	%	2	%	3	%	4	%	5+	%
Ağrı	538 272	70475	7.6	784	1.1	2640	3.7	4292	6.1	6520	9.3	56239	79.8
Bingöl	257 158	39870	6.4	720	1.8	2212	5.5	3541	8.9	5013	12.6	28384	71.2
Bitlis	381 983	49046	7.8	546	1.1	1924	3.9	2889	5.9	4326	8.8	39361	80.3
Elazığ	586 361	112463	5.2	3915	3.5	11038	9.8	13834	12.3	21565	19.2	62111	55.2
Erzincan	307 734	61028	5.0	2824	4.6	7332	12.0	7209	11.8	10519	17.2	33144	54.3
Erzurum	934 266	163147	5.7	4476	2.7	13583	8.3	16668	10.2	25127	15.4	103293	63.3
Hakkâri	216 790	27400	7.9	335	1.2	1069	3.9	1921	7.0	2473	9.0	21602	78.8
Kars	333 054	55506	6.0	1051	1.9	3581	6.5	5342	9.6	8685	15.6	36847	66.4
Malatya	884 118	163718	5.4	5153	3.1	14514	8.9	18689	11.4	29734	18.2	95628	58.4
Muş	458 256	55926	8.1	602	1.1	1923	3.4	3181	5.7	4572	8.2	45648	81.6
Tunceli	94 415	19066	5.0	1059	5.6	2470	13.0	2723	14.3	3298	17.3	9516	49.9
Van	892 072	118514	7.5	1425	1.2	4880	4.1	8183	6.9	12675	10.7	91351	77.1
Şırnak	328 833	39873	8.2	549	1.4	1695	4.3	2383	6.0	3075	7.7	32171	80.7
Ardahan	141 335	24778	5.7	689	2.8	2240	9.0	2404	9.7	3518	14.2	15927	64.3
Iğdır	173 554	28167	6.1	630	2.2	1924	6.8	2770	9.8	4076	14.5	18767	66.6

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, 2003.

Bölgedeki en düşük hane halkı büyüklüğüne sahip iller 5,0 ile Erzincan ve Tunceli, 5,2 ile Elazığ, 5,4 ile Malatya ve 5,7 ile Ardahan'dır. Tunceli'de gözlenen düşük değerlerin nedeni, bu yerleşim yerinde başka bölge ve illere doğru yaşanan göçlerden ötürü toplam yerleşik nüfusun diğer illere göre az olmasıdır. Gittikçe azalan bir nüfus yapısına sahip olan Tunceli, bu sebeple hane halkı büyüklüğünde de düşük değere sahiptir. Ardahan'da gözlenen düşük hane halkı büyüklüğü üzerinde ise, yakın bir geçmişte il ilan edilmiş olmasının yanı sıra toplam yerleşik nüfus bakımından Tunceli'den sonra ikinci sırada gelmesinin etkili olduğu söylenebilir. Verilen rakamlardan da anlaşılabacağı gibi değerlerin en düşük olduğu illerde bile bu oran 4,5 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir. Genel olarak ise bölgede kuzey ve batı bölümlerde yer alan illerde daha düşük değerlere rastlanırken, doğu ve güney bölümlerde yer alan illerde daha yüksek değerlere rastlanmaktadır. Muş (8.1), Şırnak (8.2), Hakkari (7.9) gibi bazı illerde ise ülke ortalamasının neredeyse iki katına yakın değerler görülmektedir (Tablo 6- Grafik 3).

Grafik 3. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Ortalama Hane Halkı Büyüklüklerinin İllere Göre Bölünüşü, (2000).

Hane halkı büyüklüklerinin hanede yaşayan kişi sayılarına dağılımı da dikkat çekici durumdadır. Bölge genelinde, beş kişiden fazla sayıda insandan oluşan ortalama hane halkı büyüklüğü hakim durumdadır. Hane halkı büyüklüklerinin yüzdelik oranlara dağılımına baktığımızda, illerin hemen tamamında 4-5 kişiden oluşan aileler en yüksek oranda görülmektedir. İller arasında bu dağılım açısından da bir sıralama yapmak gerekirse; Şırnak (%80,7), Muş (%81,6) ve Bitlis (%80,3) ilk üç sırada yer almaktadır (Tablo 6). Tunceli, Erzincan ve Elazığ ise sırasıyla %49,9, %54,3, %55,2 oranlarıyla bölgede en düşük değerlere sahip olan illerdir. Nüfusun diğer ekonomik ve sosyal niteliklerinde olduğu gibi ortalama hane halkı büyüklüğünde de bölgenin güneydoğu ve doğusu ile batı ve kuzeyi arasında belirgin bir fark söz konusudur.

Hane halkı büyüklüklerinin bölgeden bölgeye hatta ilden ile farklılık göstermesinde de birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Fakat bölge genelinde ülke genelinin oldukça üstünde değerlerin görülmesinin başlıca nedeninin ekonomik yapı olduğunun söylemek mümkündür. Nitekim özellikle kırsal alanlarda ekonominin tarıma dayalı olması, insanların kendi tarlasında kendi ailesiyle çalışarak geçimini sağlamaya çalışması, bileşik, ataerkil aile yapısının hakim olması, geleneklerin önemini hala koruyor olması, çocukların evlendikten sonra da aileleriyle birlikte yaşamaya devam etmesi, aileye eşlerin ve yeni doğan çocukların da eklenmesi, hane halkının kalabalık bir yapıda olmasına neden olmaktadır. Durum böyle olunca da aynı evde yaşayan bireylerin sayısı artmaktadır. Aile içinde kişi başına düşen gelir de yüksek doğum

oranlarıyla beraber gittikçe düşmektedir. Dolayısıyla beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların giderilmesinde de zorluklar ve aksaklıklar yaşanmaktadır. Öncelikli olarak geçim sıkıntısının ön plana çıktığı kalabalık ailelerde çocukların nasıl beslendiği, ne zaman ve ne ölçüde eğitim alması gerektiği, hangi sağlık kontrollerinden ne zaman geçmesi gerektiği gibi konular aileler tarafından yeteri kadar önemsenmemektedir. Bölge genelinde nüfusun eğitim durumunun aynı illerde benzer bir durum sergilemesi tesadüf değildir. Nüfusun eğitim durumu, yüksek doğum oranı ve ortalama hane halkı büyüklüğü arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Sonuç olarak bölge genelinde mevcut olan bu durum, bölgenin gelişimini yavaşlatmakta ve diğer bölgelerle karşılaştırıldığında geri kalmışlığının sebeplerine bir yenisini eklemektedir. Bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması için öncelikli olarak bileşik aile yapısının daha az benimsenmesi, insanların evlendikten sonra kendine ait bir yaşam kurması, çekirdek aile sisteminin yaygınlaşması, insanların kendi geçimini sağlayacak bir işte çalışması gerekmektedir. Bütün bunların gerçekleşmesi için de öncelikli olarak istihdam yetersizliği ve eğitim sorunlarına çözüm bulunmalıdır.

4.4. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kırsal-Kentsel Nüfus

Kırsal-kentsel yerleşmeler gibi kırsal-kentsel nüfusun da ayrımını tam olarak yapmak mümkün değildir. Fakat genel olarak ekonomisi tarıma dayanan ilçe, köy ve köy altı yerleşmelerde yaşayan nüfusa “kırsal nüfus”, ekonomisi tarım dışı sektörlere dayanan, kentlerde yaşayan nüfusa da “kentsel nüfus” denilmektedir.

Geçimini büyük ölçüde tarımsal faaliyetlerden sağlayan insanların çokça görüldüğü Doğu Anadolu Bölgesi'nde coğrafi şartların olumsuzluğu kırsal alanlarda yapılan ekonomik faaliyetleri de olumsuz şekilde etkilemektedir. Bölgenin sahip olduğu iklim, yükselti değerleri ve toprak yapısı bu alanlarda yetiştirebilecek tarımsal ürünleri sınırlandırmaktadır. Bozulan iklim şartlarının getirdiği, başta kuraklığa bağlı olarak ortaya çıkan sulama gibi tarımsal sorunlar, erozyon ve yerleşmeye açılma sebebiyle gittikçe azalan tarım alanları, artan nüfus karşısında yetersiz kalmakta, ekonomik anlamda zorluklar yaşanmaktadır. Diğer taraftan artan nüfusa bağlı olarak tarımsal arazilerin miras yoluyla parçalanması ve geçim sağlamaktan uzak hale gelmesi, yine tarımda makineleşmeye bağlı olarak insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması, alınan tarımsal kredilerin geri ödenmesinde yaşanan güçlükler, bölgede geçimini tarımdan

sağlayan insanları ekonomik anlamda zorlamaktadır. İklim şartlarının otlakların kurumasına neden olacak şekilde kurak dönemlerden geçmesi, aşırı/erken otlatma gibi bilinçsizce yapılan faaliyetler, ziraat arazilerini genişletme çabaları da otlak alanlarının gittikçe daralmasına neden olmaktadır. Bu da zaten güç şartlarda gerçekleştirilen hayvancılık faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bütün bu olumsuzluklar kırsal nüfusun içinde bulunduğu ekonomik çıkmazı daha iyi yansıtmaktadır.

Bölge halkı ekonomik nedenler başta olmak üzere yaşanan çeşitli olumsuzluklar karşısında çözüm olarak, kırdan kente ya da başka bölgelere doğru göç etmektedir. Ayrıca bölgede elektrik elde etme ya da sulama amaçlı yapılan barajlar bazı kırsal yerleşmelerin ve tarım alanlarının sular altında kalmasına neden olmuştur. Bu sebeple bu alanlarda yaşayan insanlar da yaşadıkları yeri zorunlu olarak terk etmiş, başka yerlere göç etmişlerdir.

Bütün bunların dışında uzun yıllardan beri bölgede yaşanan terör olayları da kırsal nüfusun yaşadığı çok önemli sorunlardan biridir. Genel anlamda dağlık bir arazi yapısına sahip olan bölge terör olaylarının gerçekleşmesi için müsait bir fiziki ortamı da içinde barındırmaktadır. Kırsal alanlarda yer şekillerinin engebeli ve su kaynaklarının seyrek olması nedeniyle dağınık bir yapı gösteren yerleşmeler, çeşitli terör olaylarına maruz kalmaktadır. Bu sebeple bu yerleşmeler ekonomik ve sosyal açıdan çeşitli sorunlar yaşamakta, bu da gelişimlerini yavaşlatmaktadır. Terör olayları nedeniyle de bazı yerleşmeler tamamen, bazıları da kısmi olarak terk edilmiş ve buralarda yaşayan insanlar kentlere yada başka bölgelere göç etmişlerdir.

Tablo 7. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Köy- Şehir Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı (1990/2000).

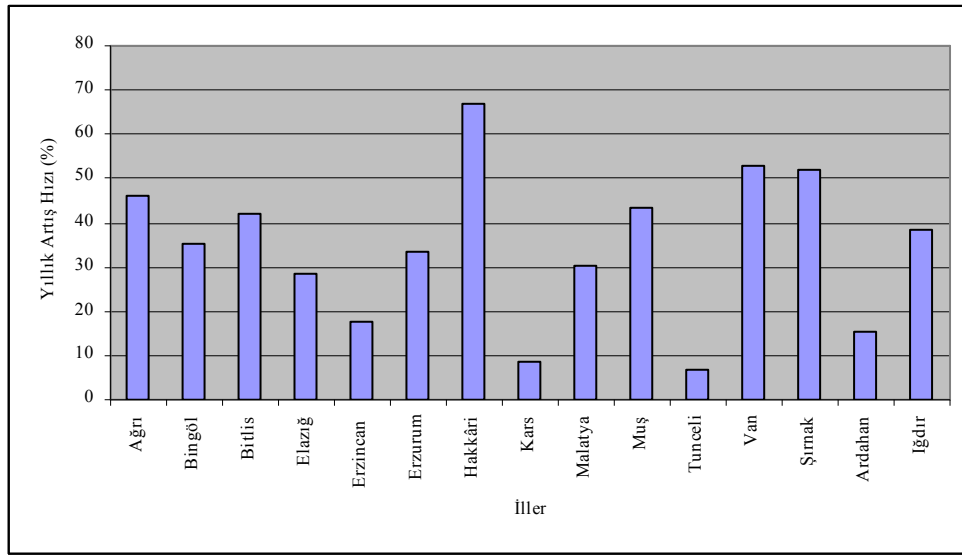
İller	1990			2000			Yıllık Nüfus Artış Hızı %		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
Ağrı	437 093	158 758	278 335	528 744	252 309	276 435	19,0	46,3	-0,6
Bingöl	249 074	86 648	162 426	253 739	123 470	130 269	1,8	35,4	-22,1
Bitlis	330 115	144 029	186 086	388 678	219 511	169 167	16,3	42,1	-9,5
Elazığ	498 225	274 045	224 180	569 616	364 274	205 342	13,3	28,4	-8,7
Erzincan	299 251	144 144	155 107	316 841	172 206	144 635	5,7	17,7	-6,9
Erzurum	848 201	400 983	474 218	937 389	560 551	376 838	10,0	33,4	-17,1
Hakkâri	172 479	71 522	100 957	236 581	139 455	97 126	31,5	66,7	-3,8
Kars	355 823	130 391	225 432	325 016	142 145	182 871	-9,0	8,6	-20,9
Malatya	704 359	369 243	335 116	853 658	499 713	353 945	19,22	30,2	5,4
Muş	376 543	103 089	273 454	453 654	149 503	294 151	18,6	43,6	7,2
Tunceli	133 584	50 799	82 785	93 585	54 476	39 108	-35,5	6,9	-74,9
Van	637 433	262 562	374 871	877 524	446 976	430 548	31,9	53,1	13,8
Şırnak	262 006	125 264	131 742	353 197	211 328	141 869	29,8	52,2	3,6
Ardahan	163 731	34 038	129 693	133 756	39 725	94 031	-20,2	15,4	-32,1
Iğdır	142 601	55 547	87 054	168 624	81 582	87 052	16,7	38,4	0,00

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, 2003.

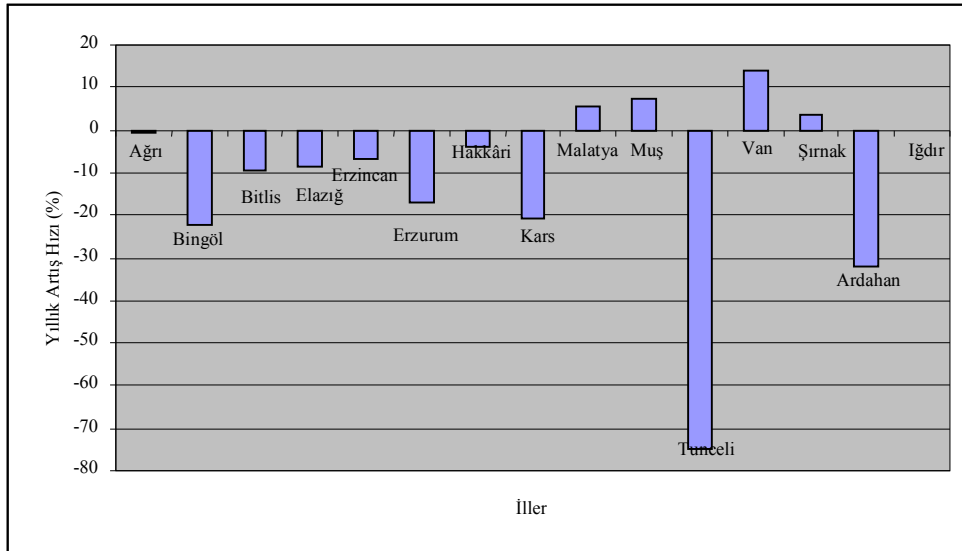
1990/2000 yıllarına ait verilere göre hazırlanan Tablo 7’de bölgede iller itibariyle kır-kent nüfusları ve yıllık nüfus artış hızları ile ilgili veriler yer almaktadır. Bölgenin genelinde belirtilen dönemde köy nüfusunda bir azalma kent nüfusunda ise bir artış söz konusudur. Fakat bu genellemeye uymayan illerimiz de mevcuttur. Örneğin; Malatya köy nüfusunda önceki döneme göre %5,4’lük bir artışla dikkat çekmektedir. Bu durumun temel nedeni diğer illere göre ekonomik açıdan daha olumlu şartlara sahip olmasıdır. Van, Şırnak ve Muş illeri ise ortak bir özellik sergilemektedir. Van, köy ve kent nüfusunda sırasıyla %13,8 ve %53,1 oranında artış gösteren bir ilimizdir. Aynı değişimi kır nüfusunda %3,6 ve kent nüfusunda %52,2 oranında artış yaşayan Şırnak ilinde ve de kır nüfusunda %7,2, kent nüfusunda %43,6 oranında artış gösteren Muş ilinde de gözlemlemekteyiz. Bu üç ildeki nüfus artışı için; kırsal alanda yüksek doğum oranlarına bağlı olarak hızlı nüfus artışının söz konusu olduğunu, kentlerde ise doğal nüfus artışının yanı sıra kırsal alandan yaşanan göç sonucu bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Hakkari ili ise sahip olduğu değerlerle tablomuzda ayrı bir durum sergilemektedir. Bu ilin köy nüfusunda %-3,8 oranında bir azalma söz konusu iken, şehir nüfusunda %66,7’lik bir artış söz konusudur. Bu demektir ki bu ilde kırsal alanda yaşanan yüksek doğum oranlarına rağmen köy nüfusunda bir azalma söz konusudur. Bu

durumun tek açıklaması kırdan kente doğru yoğun bir göç yaşandığı şeklinde olabilir. Toplam nüfustaki artış oranının en yüksek olduğu ilin Hakkari (%31,5) olması da kır nüfusunun azalmasının nüfus artış hızının düşmesinden kaynaklanmadığını göstermektedir.

Bölgedeki illerin şehir nüfuslarının artışına oransal dağılım açısından baktığımızda, Hakkari, Van ve Şırnak illerinin sahip oldukları pay sırasıyla %14, %11 ve %10'dur. Bu illerin şehir nüfuslarının diğer illere oranla daha fazla artmasında kırdan kente doğru yaşanan göçün yanı sıra, bu illerdeki askeri personelin sayıca fazla oluşunun da etkisinin olduğunu söylemek doğru olacaktır (Grafik 4).

Grafik 4. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Şehir Nüfusu Artış Hızının Dağılımı, (1990/2000 Yılı Şehir Nüfusu Yıllık Artış Hızına Göre).

Grafik 5. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Köy Nüfusunun Artış Hızının Dağılımı, (1990/2000 Yılı Köy Nüfusu Yıllık Artış Hızına Göre).

Köy nüfuslarında bir önceki sayım yılına göre en fazla azalma görülen yerleşmeler sırasıyla, ‰-32,1, ‰-22,1, ‰-20,9, ‰-17,1, değerlerine sahip olan Ardahan, Bingöl, Kars ve Erzurum'dur. Bu illerin ortak özelliği ise öncelikli olarak oldukça olumsuz ve zor iklim şartlarına sahip olmaları ve de ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmış yerleşmeler olmalarıdır (Grafik 5).

Tunceli ise ‰-74,9 ile köy nüfusunda en fazla azalmanın ve ‰6,9 ile kent nüfusunda en az artışın görüldüğü tek ildir. Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri olarak daha önce değindiğimiz konularda da her zaman için uç değerler gösteren bu il, öncelikli olarak ekonomik sebeplerden ötürü yoğun şekilde göç vermektedir. Sahip olduğu olumsuz doğal ve beşeri şartlar bu alanda iş imkanlarının gelişmesine engel olmakta ve geçim sıkıntısına düşen insanlar başka yerlere iş bulmak amacıyla göç etmektedirler. Ayrıca bu çevrede uzun yıllardan bu yana yaşanan ve insanların can güvenliğini tehdit eden terör olaylarının bir türlü son bulmayışı da göçe neden olan bir diğer önemli faktördür. Kaldı ki il toplam nüfusunun ‰-35,5'lik bir değerle artış değil azalma yönünde göstermiş olduğu değişim, bu yerleşme yerinde göçün kırdan kente doğru olduğu kadar, başka yerleşme yerlerine doğru yapıldığını da ispat etmektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, boyutları ilden ile farklılık göstermekle beraber genel anlamda, kırsal alanlardan kentlere doğru, yoğun olarak yaşanan bir göç olayı söz konusudur. Bunun sonucunda bölge nüfusunda "kırsal boşalma" denilen sosyal ve demografik bir sorun yaşanmaktadır. Yaşanan kırsal boşalma tarımsal faaliyetlerde gerilemeye sebep olduğu gibi nüfusun dağılışında da dengesizlik görülmesine yol açmaktadır. Göç edilen yerlerde nüfusun kontrolsüz biçimde kalabalıklaşması, hızlı fakat olumsuz yönde gerçekleşen bir kentleşme sürecinin yaşanmasına neden olmaktadır. Göç edilen yerlerde işsiz nüfus artmakta ve çeşitli toplumsal sorunlar baş göstermektedir. Diğer tarafta terk edilen yerleşim yerleri ise tam tersine ıssız görünümüleriyle tezat bir görünüm sergilemektedir.

Bütün bunların sonucunda ise, göç veren ve alan yerlerde eğitim ve sağlık başta olmak üzere çeşitli alanlarda problemler ortaya çıkmaktadır. Çünkü nüfusu azalan bazı yerlerde yeterli sayıda öğrenci olmadığı için okullar kapatılmaktadır. Bu da geride kalan öğrencilerin eğitim hakkını direkt olarak ellerinden alınmasına neden olmaktadır. Taşınmalı yada yatılı eğitim yapmak zorunda kalan bazı öğrenciler özellikle de eğitimde cinsiyet ayrımının yapıldığı alanlarda, ailelerin duyarsızlığı ve ekonomik güç

yetersizliği nedeniyle eğitimlerine devam edememektedir. Yine aynı şekilde mevcut nüfusu sayısına göre sunulan sağlık imkanları da sınırlanmaktadır. Kısacası bütün bu olumsuzluklar göçün hem sebebini hem de sonucunu oluşturmaktadır. Bu durumun düzeltilebilmesi ancak insanları kırdan kente yada başka yerlere göç etmeye mecbur bırakan sorunların çözüme kavuşturulması, insanların bulundukları yerde kalmaları için mevcut şartların iyileştirilmesi ile mümkün olacaktır.

4.5. Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Bir yerleşme birimindeki nüfusun cinsiyet yapısı sosyal kimlik ve sosyo-ekonomik yapı hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir. Bu nedenle Doğu Anadolu Bölgesi nüfusunun cinsiyet yapısı hakkında bilgi vermeyi gerekli bulduk.

“Cinsiyet oranı” 100 (veya 1000) kadına düşen erkek sayısı olarak tanımlanır (Başibüyük, 2005:67). Cinsiyet oranı doğumlar, ölümler, göçler gibi bazı değişkenlerin etkisiyle belirlenmektedir.

Tablo 8. Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Geniş Aralıklı Cinsiyet ve Yaş Yapısı (2000).

Yaş Grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0-14	1 231 383	19.9	1 115 447	18.1	2 346 830	38.0
15-64	1 827 126	29.8	1 702 775	27.7	3 529 901	57.5
65+	125 388	2.1	133 686	2.4	259 074	4.5
Toplam	3 183 897	51.8	2 951 908	48.2	6 135 805	100.0

Kaynak: TÜİK, 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

0-14 yaş grubu çocuk nüfus olarak adlandırılır. Bu yaş grubu doğumlar, nüfus artış hızı ve bağımlı nüfus oranı hakkında bilgi vermektedir. Bu yaş grubunun miktarı, devletin nüfusun bu kesimine yönelik yatırım ve projelerinde yapılacak olan çalışmalara yön vermektedir. Çocuk sayısına bakılarak çocuklara yönelik kaliteli ve yeterli eğitim ortamları hazırlanır, sağlıklı büyümeleri için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılır. Çocuk nüfusu oluşturan bu yaş grubu Doğu Anadolu Bölgesi nüfusunun %38'ine karşılık gelmektedir. Bir yerdeki çocuk nüfusun sayısını öncelikle doğumlar belirlemektedir. Daha önceki bölümlerde ülke ortalamasının üstünde toplam doğurganlık hızının hakim olduğunu belirttiğimiz Doğu Anadolu Bölgesi'nde toplam nüfusun %38'ini 0-14 yaş grubunun oluşturması, bölgedeki hızlı nüfus artışını da doğrulamaktadır. Doğum oranları, doğurgan yaştaki nüfusun bölge dışına göç etmesi ve

son yıllarda yaşanan şehirleşme sürecinin etkisiyle son yıllarda azalma eğilimi göstermeye başlamıştır. Buna rağmen bölgenin özellikle güney ve doğusundaki illerde doğum oranları ülke ortalamasının üzerindedir. Çocuk nüfusun fazla oluşu eğitim ve ana-çocuk sağlığı konularında bir türlü çözilemeyen sorunların oluşmasına ve bağımlı nüfus oranının da yüksek olmasına neden olmaktadır. Özellikle çok çocuklu ailelerde, çocukların eğitim, beslenme ve sağlık konularında kısıtlı imkanlarda büyümelerine neden olmaktadır. Benzer durumlarda kız çocuklarının okula gitmesi gereksiz görülmekte, kız çocukları erken yaşta evlendirilmekte, ekonomik ve sosyal açıdan birçok olanaktan mahrum kalmaktadırlar. Diğer taraftan vatandaşlarının temel haklarını korumak ve ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu olan devlet, bölgede öncelikli olarak eğitim ve sağlık konularına yönelik ihtiyaçlara cevap vermek zorunda kalmaktadır. Bu da bölge halkının çok fazla gereksinim duyduğu yeni iş sahalarının açılmasına, iş imkanlarının geliştirilmesine yönelik hizmetlerin gecikmesini beraberinde getirmektedir.

15-64 yaş grubu yetişkin nüfus olarak adlandırılır. Bu yaş grubu, çalışacak yaştaki nüfus yani bölgedeki işgücü durumu hakkında bilgi verir. Bu grubu oluşturan nüfus kesiminde belirli bir işe sahip olan aktif nüfus ve herhangi bir işte çalışmayan işsiz nüfus yer almaktadır. Yetişkin nüfusun fazla, iş sahalarının yetersiz olduğu yerleşim birimlerinde işsizlik oranının fazla olduğu bilgisine ulaşılabilmektedir. Yetişkin nüfus sayısına bakılarak istihdam alanları oluşturulmaya, bu yaş grubunun sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda ihtiyaçları giderilmeye çalışılır, bu alanlara yönelik çalışmalara öncelik verilir. Bölge nüfusunun yaş ve cinsiyete göre dağılımının geniş aralıklarla gösterildiği Tablo 8’de yaş gruplarına göre dağılıma baktığımızda en fazla oran %57,5 ile 15-64 yaş aralığına yani yetişkin nüfusa karşılık gelmektedir. Bu oranın fazla oluşu bölgede çalışacak yaştaki nüfusun fazla olduğuna işarettir. Mevcut iş imkanlarının, sanayi alanlarının kısıtlı olduğu göz önüne alınacak olursa, bölgede işsizliğin ne ölçüde olduğu tahmin edilebilir.

Yaşlı nüfus olarak değerlendirilen 65 yaş üstü nüfus grubu ise ülkedeki yaşlı nüfus oranının belirlenmesi, ortalama insan ömrü uzunluğu, ekonomik imkanlar ve sağlık hizmetlerinin gelişmişliği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Devlet bu yaş grubuna yönelik çalışmalarını, yaşlı nüfus oranına bakarak gerçekleştirmektedir. Öncelikli olarak sağlık sorunlarına yönelik çözüm çalışmaları yapılır, ayrıca düşkünleri koruma evleri, huzur evleri, dinlenme alanları gibi yapıların nereye, ne ölçüde yapılması

gerektiği yine bu nüfus grubunun oranına bakılarak belirlenir. Bu yaş grubu ise bölge nüfusu içinde %4,5'lik oranıyla en az paya sahiptir. Yaşlı nüfusun bu denli az miktarda oluşu, gelişmiş ülkelerdeki aksine, yaşam standartlarının düşük olduğuna, sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğuna, ortalama ömrün kısalığına işaret eder.

Nüfusun cinsiyet gruplarına dağılımına baktığımızda, dışarıya yoğun olarak göç veren bu bölgede, iş bulmak amacıyla genellikle erkek nüfusun göç ettiğini de göz önüne alacak olursak, özellikle yetişkin erkek nüfusun az olması beklenmektedir. Fakat bunun aksine erkek nüfusun lehine olmak üzere dengeli bir durum söz konusudur. Nitekim toplam erkek nüfus oranı %51,8 iken, toplam kadın nüfus oranı %48,2'dir. Erkek nüfusun az bir fark ile kadın nüfustan fazla oluşu şüphesiz öncelikle doğumlarla eklenen nüfusun cinsiyet yapısıyla alakalıdır. Fakat bu belirleyici unsurun yanı sıra başka faktörler de nüfusun cinsiyet yapısı üzerinde etkili olabilmektedir.

Bölgedeki asker nüfusun varlığı bu durum üzerinde etkili olan belirleyici faktörlerden biridir. Özellikle terör olayları nedeniyle güvenlik sorunlarının yoğun olarak yaşandığı illerde, askeri personel oldukça fazladır. Ayrıca yine bazı yerleşim yerlerinde konut standartlarının düşük, sosyal hizmetlerin kısıtlı, eğitim ve sağlık imkanlarının yetersiz oluşu, bölgedeki öğretmen, polis, asker, doktor vb. erkek memurların bir kısmının ferdi olarak gelip, ailelerini getirmemelerine sebep olmaktadır. Bu da erkek nüfus fazlalığının bir başka sebebidir (Başbüyük, 2005:67).

4.6. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Genel Sosyal ve Ekonomik Sorunlar

Sosyal ve ekonomik gelişmişliği yansıtan değerlere bakıldığında, son sırada yer alan Doğu Anadolu Bölgesi, 6,1 milyon nüfusu ile coğrafi bölgeler nüfus sıralamasında da 7 bölge içerisinde son sırada yer almaktadır. Ayrıca 2000 sayım yılı verilerine göre, 15 ilin bulunduğu bölgede 1 milyonun üzerinde nüfusa sahip il bulunmamaktadır. Bölgenin en büyük ili 937 bin toplam nüfusuyla Erzurum'dur. Erzurum'u 877 bin nüfusu ile Van ve 853 bin nüfusu ile Malatya illeri izlemektedir. Elazığ 569 bin nüfusu ile dördüncü, Ağrı 528 bin nüfusu ile beşinci büyük il konumundadır. Diğer 10 ilin nüfusu 500 binin altında yer almaktadır.

Ülke genelinde en az nüfusa sahip olan Doğu Anadolu, nüfus yoğunluğu itibarıyla da en düşük yoğunluklu bölgedir. Bölgede km²'ye 2000 yılı itibarıyla 42 kişi düşmektedir. Bölgedeki düşük nüfus yoğunluğunun en önemli nedeni; bölgenin geniş

bir yüzölçümüne sahip olmasıdır. Bunun yanında topografyanın engebeli oluşu ve yükselti nedeniyle sert bir iklimin hakim olması da nüfus azlığı üzerinde etkili olmaktadır. Bu tür doğal etmenler yanında, göç olgusunun da yoğun bir şekilde yaşanması, tüm demografik göstergeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Geniş aile yapısının yaygınlığı, hane halkı büyüklüklerinin, doğurganlık oranının ve bebek ölüm oranlarının yüksek oluşu, bölgede görülen belli başlı demografik sorunlardır.

Doğu Anadolu Bölgesi, istihdamın sektörel dağılımı itibariyle, tarım ağırlıklı bir yapı sergilemektedir. Ziraat kolunda çalışanların toplam istihdam içindeki oranı %66,41'dir. Tarımsal istihdam en büyük dilime sahip olsa da, kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri, ülke ortalamasının oldukça altındadır. Ayrıca bölgenin ülkedeki tarımsal üretime katkısı da çok düşük orandadır. Bu durumun belirlenmesinde bölgenin iklim şartlarının olumsuz oluşu beraberinde de toprak yapısının ekonomik değeri yüksek ürünler yetiştirmeye imkan vermemesinin etkisi büyüktür. Entansif tarım metodunun yaygın biçimde kullanılmaması da bölgenin tarımsal üretimdeki payını düşürmektedir. Ayrıca tarım alanlarının miras yoluyla bölünmesi ve geçimini sağlayamayan insanları başka alanlarda, başka işler aramaya mecbur bırakması, bu nedenle de işlenmeyen tarım alanlarının gün geçtikçe artması da tarımsal anlamda yaşanan diğer olumsuzluklardır.

Doğu Anadolu Bölgesi, toplam istihdam içinde sanayi istihdamının (%3,26) en düşük olduğu bölgedir. Benzer şekilde toplam istihdam içinde ticaret istihdamı (%4,4) oranı itibariyle de ülke sıralamasında en alt sırada yer almaktadır. Marmara Bölgesi ile kıyaslandığında, bu iki bölgenin istihdam yapılarının birbirinden çok farklı olduğu görülmektedir. Nitekim Marmara tarımsal istihdam oranının en düşük, sanayi ve ticaret istihdam oranlarının en yüksek olduğu bölgedir. Buradan bir sonuç çıkarmak gerekirse; toplam istihdam içinde tarımsal istihdam oranı diğer sektörler lehine düştükçe, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi yükselmektedir. Nitekim, kırsal yapının egemen olduğu az gelişmiş bölgelerde verimsiz bir şekilde yığılan tarımsal istihdamı önlemede ve bölgesel gelişme sürecinin tamamlanmasında, insanları daha verimli sektörlerle çekecek politikalar ile tarımsal verimliliği yükseltecek modernizasyon politikaları, ayrıcalıklı bir yere sahip olmaktadır (Dincer, Özaslan, Kavasoglu, 2003).

Yapılan araştırmalar bölgenin sağlık göstergeleri bakımından da Güneydoğu Anadolu ile birlikte son sırada yer aldığını göstermektedir. Bu iki bölge sağlık personellerinin en son tercih ettikleri bölgelerdir. Bu nedenle bu bölgelerde eğitim gibi

sağlık hizmetlerinde de personel açığı bir türlü kapanmayan bir sorun halindedir (Dincer, Özaslan, Kavasoglu, 2003).

Doğu Anadolu Bölgesi bütün bunların dışında faal durumda olan organize sanayi bölgesi parsel adedi, imalat sanayi yıllık çalışanlar ortalama sayısı, fert başına imalat sanayi elektrik tüketim değeri, fert başına GSYİH değeri, tarımsal, sanayi ve turizm kredileri, TCK asfalt yol oranı gibi daha birçok ekonomik ve sosyal unsur bakımından da ülke sıralamasında hep en alt sırada yer almaktadır (Dincer, Özaslan, Kavasoglu, 2003).

Sonuç olarak; bölgenin ekonomik yapısını oluşturan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmişlik düzeyi ile sosyal yapısını oluşturan sağlık, eğitim, nüfus, istihdam ve refah seviyesi gibi göstergeler, sosyal ve ekonomik göstergeler skalasında benzer sıralarda yer almaktadırlar. Bu durum diğer tüm bölgeler için de geçerlidir. Bir diğer sonuç ise; Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi düştükçe, fert başına kamu yatırım miktarı da artmaktadır (Dincer, Özaslan, Kavasoglu, 2003).

V.BÖLÜM

5. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE OKULLAŞMA ORANLARI

Eğitim, toplumun ahlak kurallarının, ekonomik ve politik yapısının belirlediği, toplumsal düzeninin devamını sağlayan bir sistemdir. Eğitimin amacı kişileri yaşadığı toplumun ve toplumun bulunduğu çağdaş dünyanın uyumlu bir üyesi haline getirerek, onları çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmaktır. Bu amaçla ülkeler insanlarını çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmak ve diğer ülkelerle her alanda rekabet edebilmek için kendilerine göre eğitim sistemlerini kurmuşlardır. Bu sebeple toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak, güçlü, istikrarlı ve uzun dönemli bir eğitim politikası hükümetlerin öncelikli görevleri arasında olmalıdır. Ayrıca ülkelerin ekonomik ve sosyal anlamda hızlı kalkınabilmesi için iyi eğitilmiş insanlara sahip olması şarttır. Bunun yanı sıra eğitimin ülke genelinde kır-kent, kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın herkese eşit şartlarda verilebilmesi, bütünlük sağlamak açısından oldukça önemlidir.

Türkiye kalkınma ve sanayileşme sürecine girmiş bir ülke olup, tarım ülkesi toplumundan, sanayi ülkesi toplumuna doğru hızla ilerleyen bir geçiş aşamasındadır. Ülkemizin belirlediği hedeflerine ulaşabilmesi için yararlanacağı en önemli kaynak insandır. İçinde bulunulan sürecin tamamlanabilmesi öncelikle eğitilmiş ve yetişmiş insan gücüyle mümkündür. Fakat ülkemiz henüz eğitim alanındaki süreci tamamlayamamıştır. Bölgeler arası farklılıklar bu alanda çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biridir.

Türkiye'nin en yüksek ve engebeli bölgesi olan Doğu Anadolu'da şiddetli karasallığın da etkisiyle sosyo-ekonomik hayat bir takım güçlüklerle iç içedir. Yakın döneme kadar devam eden yüksek doğum oranları ve buna bağlı olarak hızlı nüfus artışı kısmen yavaşlamış olmakla beraber özellikle il ve ilçe merkezlerinde hala yüksek seviyededir (Başbüyük, 2005:273).

Ataerkil aile yapısının, gelenek göreneklerin etkisini ve baskısını koruduğu bölgede sağlık ve eğitim olanakları, bu olanakların dağılışı ve yeterliliği olması gereken düzeyde değildir. İstihdam alanlarının yetersizliği de göz önüne alındığında, bölgede yaşayan nüfusun ihtiyaçlarının çağın gerektirdiği ölçüde karşılanamadığı açıkça ortadadır. Bütün bunlar bölgeyi diğer coğrafi bölgeler arasında geride bırakmıştır. Bu

durumun değişebilmesi için mevcut sorunlara ayrı ayrı ve titizlikle müdahale edilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde bölgenin önemli sorunlarından bir olan eğitim durumu, iller bazında kademelere göre dağılımı 1980, 1990 ve 2000 sayım yılları esas alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuç, mevcut sorunlar ve çözüm nerileri üzerinde durulmuştur.

Türk Milli Eğitimi 1973 yılında yürürlüğe konulan 1738 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile belirlendiği üzere örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmektedir.

Örgün eğitim belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla okul çatısı altında yapılan düzenli eğitimdir. Bu eğitim bölümü; okul öncesi eğitimi, ilk ğretimi, orta ğretimi ve yüksek ğretimi kapsamaktadır.

5.1. Okul ncesi Eğitim

Okul ncesi eğitim, çocuğun doğduğu günden, temel eğitime başladığı güne kadar geçen yılları kapsayan ve çocukların daha sonraki yaşamlarında önemli roller oynayan, bedensel, psikomotor, sosyal, duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, ailelerde ve kurumlarda verilen, kişiliğin şekillendiği gelişim ve eğitim süreci olarak tanımlanabilir (Kerem, Cömert, 2006:112).

Bu eğitimin kurumlarda verilen kısmı, isteğe bağlı olarak zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş 3-5 yaş (36-72 ay) grubundaki çocukların eğitimini kapsar. Okul ncesi eğitim kurumları, bağımsız ana okulları olarak kurulabildikleri gibi, gerekli görülen yerlerde ilköğretim okullarına bağlı ana sınıfları halinde veya ilgili diğer ğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak da açılabilir.

Çocuğun çeşitli özellikleri, yetenekleri, ilgileri 0-6 yaş arasında ortaya çıkar. Bu açıdan ocuk gelişiminin en kritik, en önemli ve en çok dikkat gerektiren dönemi bu yaşları kapsar. ocuk, gelişimine yönelik temel bilgi ve becerileri, tutum ve alışkanlıkları ailede kazanır. Aileden sonra da okul öncesi eğitim kurumları, çocuğu toplumsal yaşama hazırlama bakımından aileyi destekleyen kurumlar olarak sistem içinde yer almaktadırlar.

Bu dönemde verilen eğitimin niteliği ve yeterliliği çocuğun gelişimini ve yaşantısını etkilemektedir. Bu dönemde verilen kaliteli eğitim, çocukta öğrenmeye karşı

isteği artırır, sosyal anlamda arkadaşlık kurmada ve ilişkilerini güçlendirme de yardımcı olur. Çocukta paylaşım ve ortak iş yapabilme becerilerini geliştirir. Sorumluluk alma ve aldığı sorumlulukları yerine getirebilmeyi öğretir. Çocukları ilköğretime hazırlar. Türkçenin doğru ve güzel kullanılmasını sağlar.

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki nüfusun okul öncesi eğitim durumunu yansıtan Tablo 9'da, Şırnak, Ardahan ve Iğdır illerinin 1990 ve sonrasında il ilan edilmeleri sebebiyle 1990 yılı verileri bulunmamaktadır. Bu eğitim kademesine ait 1980 yılı verilerine ilişkin detaylı bilgi olmadığından illerdeki okul öncesi eğitim durumu 1980 yılı itibarıyla değerlendirilememiştir.

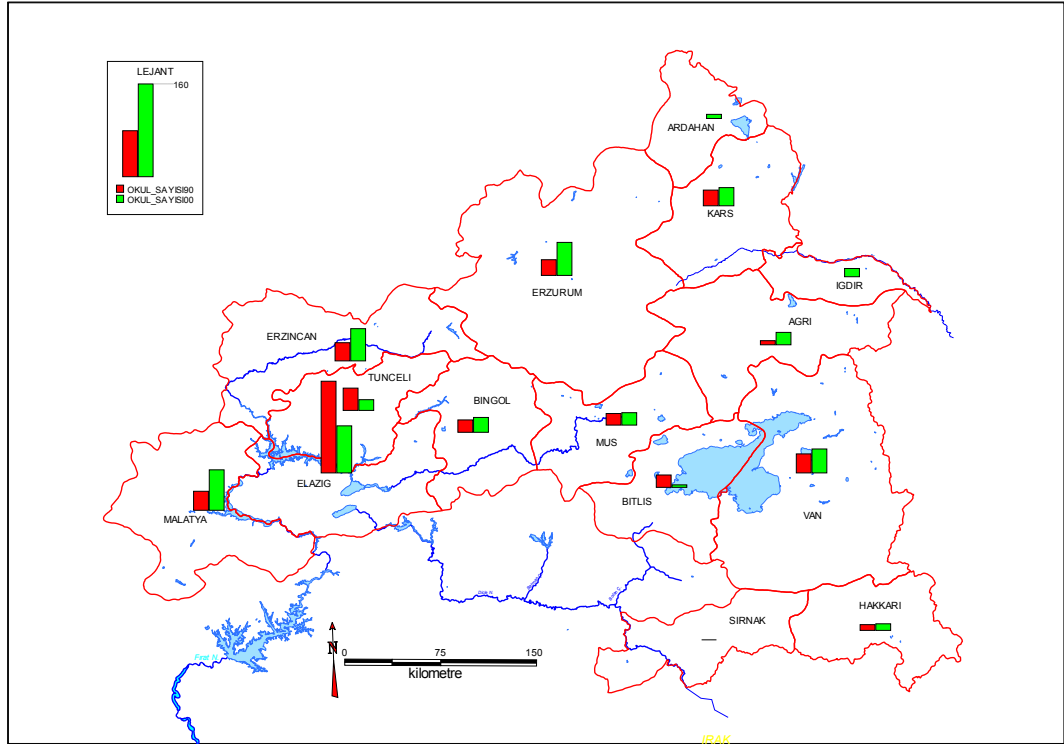
Tablo 9. Okul Öncesi Eğitim, Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okul, Öğrenci Sayıları ve Artış Oranları (1989/1990 ve 2000/2001 Öğretim Yılı Başı).

İller	Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Artış Oranı %	Erkek Öğrenci	Artış Oranı %	Kız Öğrenci	Artış Oranı %
Ağrı	90	9	241		113		128	
	00	23	302	25	174	35.1	128	0.0
Bingöl	90	22	387		210		177	
	00	27	493	27	264	20.5	229	22.7
Bitlis	90	23	407		236		171	
	00	5	110	-75	56	-321.4	54	-216.7
Elazığ	90	158	2892		1527		1337	
	00	82	1881	-35	1006	-51.8	875	-52.8
Erzincan	90	32	676		346		330	
	00	56	1099	62	603	42.6	496	33.5
Erzurum	90	28	736		440		296	
	00	58	1388	88	752	41.5	636	53.5
Hakkari	90	11	286		173		113	
	00	13	275	-4	15	-1053.3	123	8.1
Kars	90	28	605		326		279	
	00	32	739	22	386	15.5	353	21.0
Malatya	90	34	1014		531		483	
	00	71	2056	102	1098	51.6	958	49.6
Muş	90	21	490		269		221	
	00	23	593	21	323	16.7	270	18.1
Tunceli	90	39	672		358		314	
	00	20	577	-14	299	-19.7	278	-12.9
Van	90	34	779		449		330	
	00	42	1286	65	696	35.5	590	44.1
Şırnak	90	-	-		-		-	
	00	2	28	-	16	-	12	-
Ardahan	90	-	-		-		-	
	00	9	165	-	87	-	78	-
Iğdır	90	-	-		-		-	
	00	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK MEB 1989/1990, 2000/2001 İstatistikleri.

Bölgede okul öncesi eğitim veren kurumların sayıları; Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı Resmi Bağımsız Anaokulları, Özel Anasınıfları, İlköğretim Okulu Bünyesindeki Anasınıfları, Özel Eğitim İlköğretim Okulu Bünyesindeki Anasınıfları, Genel Lise Bünyesindeki Anasınıfları, Erkek Teknik Bünyesindeki Anasınıfları, Kız Teknik Bünyesindeki Anasınıfları, Ticaret Turizm Bünyesindeki

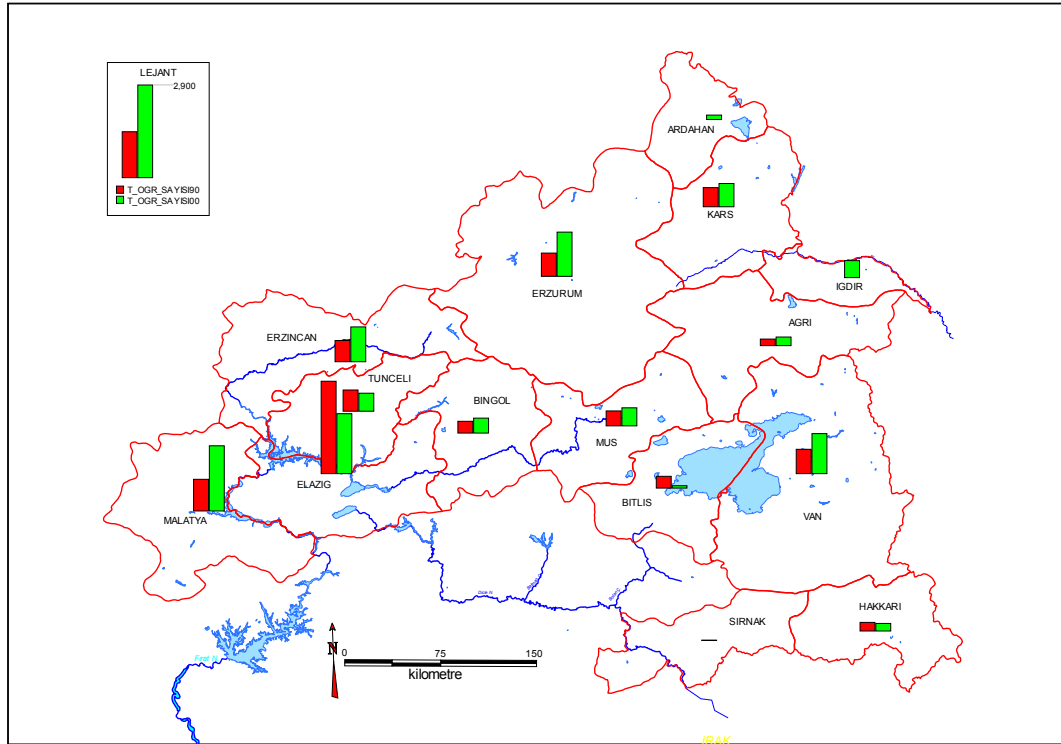
Anasınıfları, Din Öğretimi Bünyesindeki Anasınıfları ve Çıraklık ve Yaygın Eğitim Bünyesindeki Anasınıfları, anasınıfı/anaokulu başlığı altında toplanarak hesaplanmıştır. 1989/1990 ve 2000/2001 öğretim yıllarına ait verilere göre, bölge genelinde geçen süre içinde okul öncesi eğitim veren kurumların sayılarında artış yaşanmıştır. Fakat bazı illerde bu genellemeye uymayan bir durum söz konusudur. Tunceli, Bitlis ve Elazığ illerinde bir önceki döneme göre okul sayılarında azalma görülmektedir. Tunceli’de ilk döneme göre 39 olan okul sayısı daha sonraki dönemde 20’ye, Bitlis’te 23’ten 5’e, Elazığ’da ise 158’den 82’ye kadar bir düşüş görülmektedir. Bu durum belirtilen illerde yaşanan il dışı göçlerden ötürü, azalan öğrenci sayılarına bağlı olarak bazı okulların kapanması sonucu ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Ya da mevcut okul sayısı içinde kayıt dışı bulunan okulların daha sonra kayıt altına alınması ve okul sayılarının netleşmesi de bir diğer sebep olarak gösterilebilir. Hakkari ili ise geçen süre içerisinde okul sayısının en az arttığı il olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem okul sayısı 11 iken, sonraki dönemde sadece 13’e kadar yükselmiştir. Hakkari ilini Bingöl ve Kars illeri takip etmektedir. Bu illerde okul öncesi eğitim veren kurum sayılarının bu denli yavaş artmasında, bu yerleşmelerde okul öncesi eğitime verilen önemin yeteri kadar anlaşılmamış olmasının, velilerin bu konuda ilgisiz ve isteksiz olmalarının etkili olduğunu söylemek mümkündür (Harita 2).

Harita 2. Okul Öncesi Eğitim, Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okul Sayıları (1990/2000).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1990 yılından 2000 yılına kadar geçen on yıllık süreçte, bazı illerde okul öncesi eğitime katılan toplam öğrencilerin sayısında artış yaşanmıştır. Örneğin; Ağrı'da %25, Bingöl'de %27, Erzincan'da %63, Erzurum'da %89 ve Muş'ta %21 oranında öğrenci artışı görülmüştür. En fazla öğrenci artışı %103 oranı ile Malatya ilinde görülmüştür. Fakat bazı illerde bu durumun aksine öğrenci sayılarında bir düşüş dikkati çekmektedir. Özellikle Bitlis'te %-75, Elazığ'da %-35, Hakkari'de %-4 ve Tunceli'de %-14 oranında öğrenci sayısında azalma olduğu görülmektedir. Öğrenci sayılarında bir önceki döneme oranla azalma görülmesi üzerinde, bu illerden başka illere olan göçün etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eğitim kademesine gerekli önemin verilmemesi ve okul öncesi eğitimin henüz yeteri kadar yaygınlaşmamış olması da azalma üzerinde etkili olmuştur (Tablo 9).

Bu eğitim kademesine katılan toplam öğrenci sayısının cinsiyet dağılımına baktığımızda kız-erkek öğrenci arasında erkeklerin lehine olmakla beraber bir eşitsizlik söz konusudur. Nitekim rakamlar erkek öğrencilerdeki katılımın kız öğrencilere oranla daha fazla olduğunu göstermektedir. Bölge genelinde 1990 yılı itibarıyla toplam erkek öğrenci sayısı 4978 iken, kız öğrencilerin sayısı 4179 olarak karşımıza çıkar. Aynı eşitsizlik 2000 yılında da devam etmiştir. Bu dönemde okul öncesi eğitime katılan toplam erkek öğrenci sayısı 5775 iken, kız öğrenci sayısı 5080 ile erkek öğrencilerin gerisinde kalmıştır (Tablo 9- Harita 3).

Harita 3. Okul Öncesi Eğitim, Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Toplam Öğrenci Sayıları (1990/2000).

Fakat 1990 yılından itibaren bu illerde gerçekleştirilen eğitim kampanyalarının bir sonucu olarak, kız öğrencilerin katılma oranlarında erkek öğrencilere göre daha fazla artış yaşanmıştır. İllerdeki öğrenci artış oranlarının cinsiyet dağılımına baktığımızda; Van (Erkek %35,5, Kız %44,1), Muş (Erkek %16,7, Kız %18,1), Kars (Erkek %15,5, Kız %21), Erzurum (Erkek %41,5, Kız %53,5), Bingöl (Erkek % 20,5, Kız % 22,7) kız öğrencilerde daha fazla artışın yaşandığı iller olarak karşımıza çıkar. Hakkari ise sahip olduğu değerlerle dikkat çekmektedir. Şöyle ki il genelinde geçen süre içerisinde toplam öğrenci oranında artışın aksine %-4 oranında bir azalma söz konusudur. Erkek öğrencilerin kız öğrencilerden çok yüksek bir oranda azalma göstermesinde iki faktörün etkili olduğu söylenebilir. Birincisi; bu dönemde okul öncesi eğitim çağ nüfusu içinde doğumlara bağlı olarak kızlarından erkeklerden daha fazla olmasıdır. İkincisi ise; Hakkari ve benzer illerde eğitime yönelik özellikle de kız çocuklarının okullaştırılmasına yönelik yapılan çalışmaların sonuç vermiş olmasıdır.

Ülke genelinde olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nde de okul öncesi eğitim istenilen düzeyde değildir. Çocukların sosyal gelişimleri açısından oldukça faydalı olan bu eğitim kademesine katılım düşük orandadır. Bu eğitim kademesine katılımın gerekli ölçüde sağlanması, ilköğretim kademesindeki okullaşma oranının artması üzerinde de etkili olacağından, oldukça önemlidir.

Doğu bölgelerimizde okul öncesi eğitime yeterli ölçüde katılım olmamasının nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür; öncelikle kırsal alanlarda çok çocuklu ailelerde ekonomik nedenlerden ötürü, okul öncesi eğitim gereksiz görülmektedir. Çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken aileler özellikle kız çocuklarını ilköğretimden önce ayrıca okul öncesi eğitime göndermeyi istememektedirler. Ayrıca kırsal alanlarda anne-babaların çoğu okul öncesi eğitimin gerekliliği ve kapsamı hakkında yeteri kadar bilgiye sahip değildir. Bu da çocukların bu eğitim kademesine katılım oranı üzerinde oldukça etkili olmaktadır.

Diğer taraftan son dönemlerde önemi daha iyi anlaşılan okul öncesi eğitim için uygulama alanları genişletilmeye çalışılmıştır. Her köyde anasınıfı açılması için düzenlemeler yapılmıştır. Mevcut anasınıfı öğretmenlerinin yetersiz gelmesi üzerine, kız meslek liseleri bünyesindeki çocuk gelişimi bölümünü okuyanlar, mezun olduktan sonra belirli bir sınava tabi tutularak, bu kurumlarda usta öğretici olarak göreve başlamışlardır. Bu uygulamalar kırsal alanlarda, anasınıfı/okulu bulunmayan yerlerde, bu eğitim kademesine katılım oranının artması, okul öncesi eğitimin yaygınlaşması ve

tanınması açısından yararlı olmuştur. Belirli temellere oturtulmadan yapılan bu uygulamanın olumsuz yönü ise; usta öğretici olarak göreve başlayan eğitimcilerin görev yaptıkları yerlere dair ön bilgilerinin bulunmaması ve tecrübesiz olmalarıdır.

Okul öncesi eğitim kurumlarının fiziki yapı itibariyle diğer eğitim alanlarından farklı olmaları gerekmektedir. Sınıflar, içinde çocuk parkı da bulunan bahçe, kullanılan araç-gereçler, tuvaletler, sıralar ve masalar vb. malzemenin bu yaş grubuna uygun olarak düzenlenmiş olması ve özenle seçilmiş olması gerekmektedir. Fakat okul öncesi eğitimin yaygınlaşması adına yapılan bahsettiğimiz çalışmaların çoğu, gerekli düzenlemeler yapılmadan gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu da verilecek eğitimin niteliğini ve verimini düşürmektedir.

Bu sorunların çözüme kavuşabilmesi için öncelikle, bu eğitimi veren kurumların fiziki şartlarının iyileştirilmesi ve gerekli araç-gerecin temin edilmesi gerekmektedir. Daha sonra bu yerleşmelerdeki çocukların eğitime kavuşabilmesi için okul-aile işbirliği çerçevesinde çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bu eğitimin çocukların gelişimi açısından hangi yönlerden, ne derece faydalı olacağı hususunda velilere bilgi verilmeli ve katılım oranı yükseltilmeye çalışılmalıdır. (2007/2008 Eğitim Öğretim Yılı itibariyle yayınlanan Milli Eğitim İstatistiklerinden elde edilen verilere göre, okul öncesi eğitim kademesinde öğrenci sayılarında ciddi artışlar yaşanmıştır. Tablo 9’da belirtilen değerlerin çok üstünde değerler mevcuttur. İllerin bu eğitim kademesindeki toplam öğrenci sayıları şöyledir; Ağrı 4.074, Bingöl 2.765, Bitlis 8.677, Elazığ 8.350, Erzincan 2.570, Erzurum 6.143, Hakkari 2.679, Kars 3526, Malatya 7.344, Muş 7.043, Tunceli 1.073, Van 10.116, Şırnak 5.260, Ardahan 1.666, Iğdır 2.697. Aynı artış okul sayılarında da gözlenmiştir. Bu durum geçen sekiz yıllık süre içerisinde, eğitimin bu kademesinde yapılan çalışmaların sonuç verdiğinin ve ilerleme kaydedildiğinin bir göstergesidir).

5.2. İlköğretim

Bu bölümde eğitimin temel kademesi olan ilköğretim çağındaki nüfusun okullaşma oranları ve bu oranların Doğu Anadolu Bölgesi illerinde yıllara göre dağılımı ve göstermiş olduğu değişim üzerinde durulmuştur.

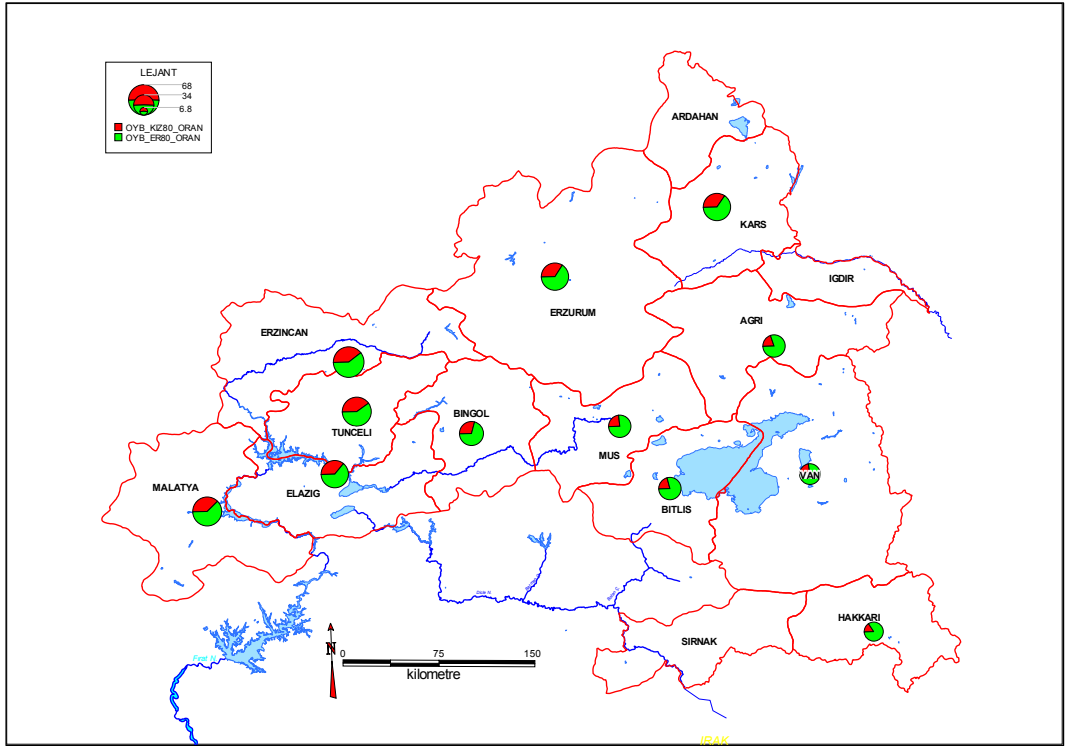
İlköğretim 6-13 yaş grubundaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsar. İlköğretimin temel amacı; her Türk çocuğunun iyi birer yurttaş olabilmesi için, gerekli temel bilgi, davranış ve alışkanlıkları kazanmasını, milli ahlak anlayışına uygun olarak

yetişmesini, ilgi, yeti ve yetenekleri doğrultusunda hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmasını sağlamaktır.

İlköğretim kız ve erkek bütün yurttaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. İlköğretim kurumları sekiz yıllık eğitim verir. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır ve eğitimi tamamlayan öğrenciler ilköğretim diplomasını almaya hak kazanır.

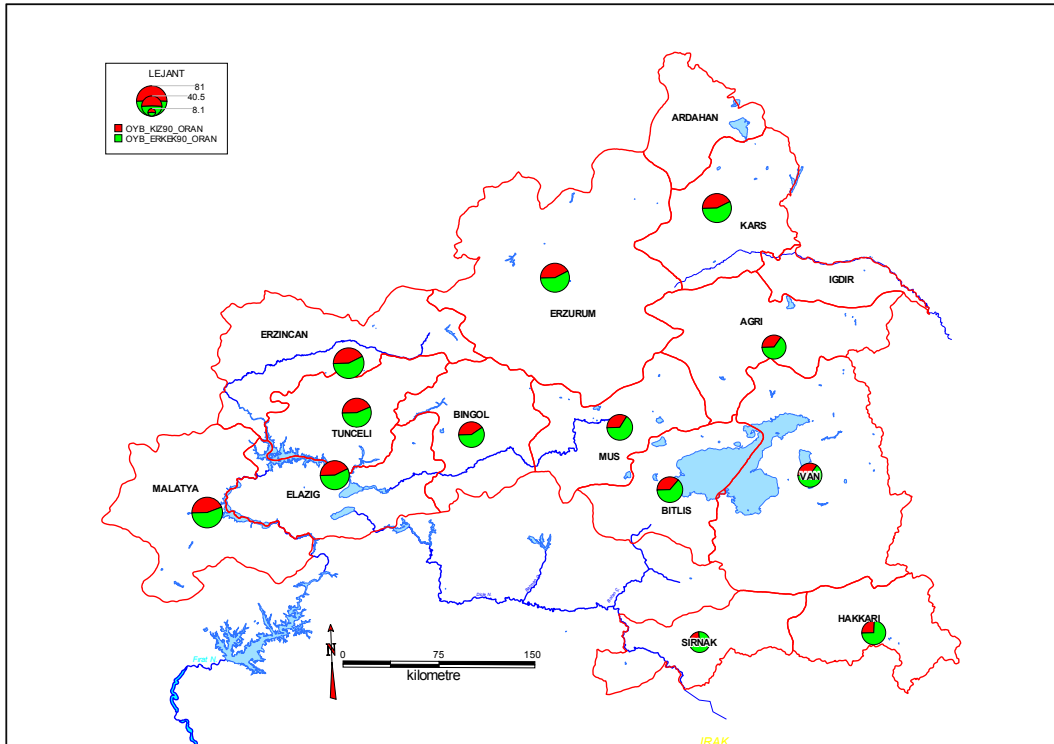
Bireyin kişiliğinin temelini atıldığı ve ileri dönemlerdeki eğitim hayatını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen dönem, okul öncesi eğitim ve buna dayalı olarak ilköğretim kademesidir. Bu açıdan temel eğitim çağındaki nüfusun okullaşma oranı ve eğitim hizmetlerinin ülke geneline ve kadın-erkek tüm vatandaşlara eşit şekilde sunulması oldukça önemlidir.

Bölgede ilköğretim çağına gelmiş nüfus 1980 yılında ülke genelinin %9,6'sını, 1990 yılında %9,3'ünü, 2000 yılında ise %9,1'ini oluşturmaktadır.

Harita 4. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1980).

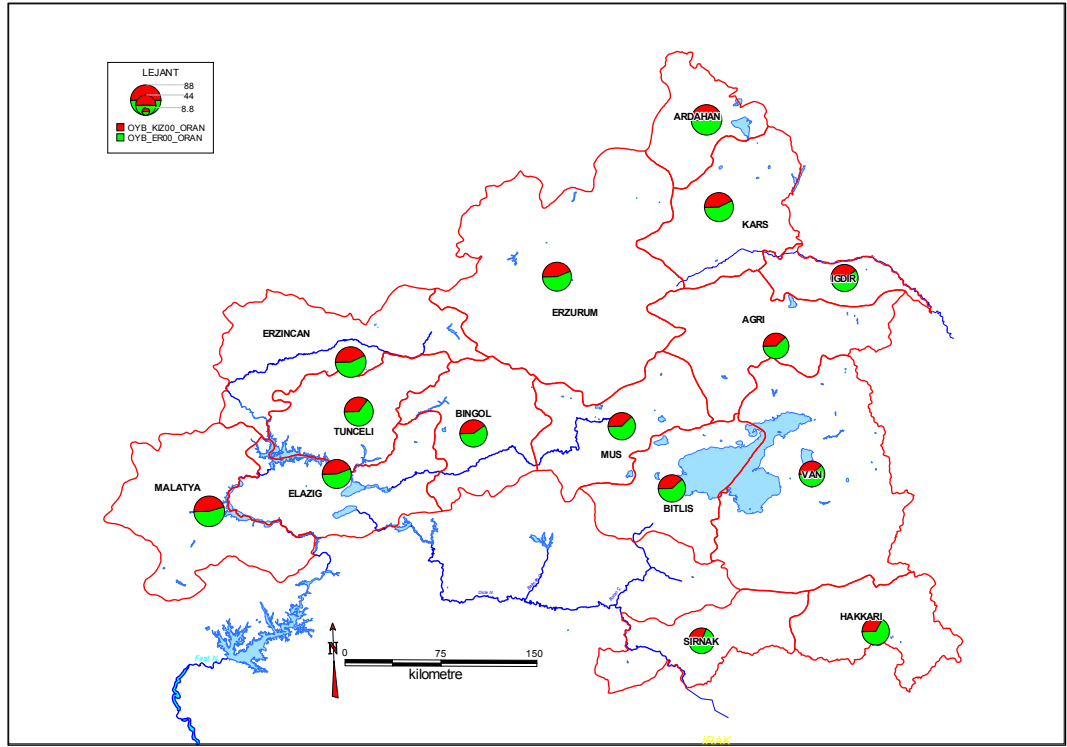
1980 yılında çağ nüfusunun %66,3'ünü erkekler, %33,7'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Erkek nüfusun %37,4'ü okuma yazma bilirken, kadın nüfusun sadece %17,5'i okuma yazma bilmektedir. Kadınların okuma yazma oranında en düşük değerler Ağrı (%7,6), Bitlis (%7,8), Hakkari (%4,9) illerinde görülmektedir (Harita 4).

Harita 5. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1990).

1990 yılında çağ nüfusunun %50,7'sini erkekler, %49,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Erkek nüfusun %40,6'sı okuma yazma bilirken, kadın nüfusun %26,4'ü okur yazardır. Bir önceki döneme göre okuma yazma oranında bir artış gözlenmişse de kadın nüfustaki düşük oran bu dönemde de devam etmektedir. 1990 döneminde kadın nüfusun okullaşma oranında en düşük değerler Hakkari (Erkek %39,1, Kız %13,2) ve Şırnak (Erkek %31,3, Kız %9,5) illerinde görülmektedir. Okuma yazma bilen çağ nüfusu içinde cinsiyet farklılığının en fazla olduğu illerdir (Harita 5).

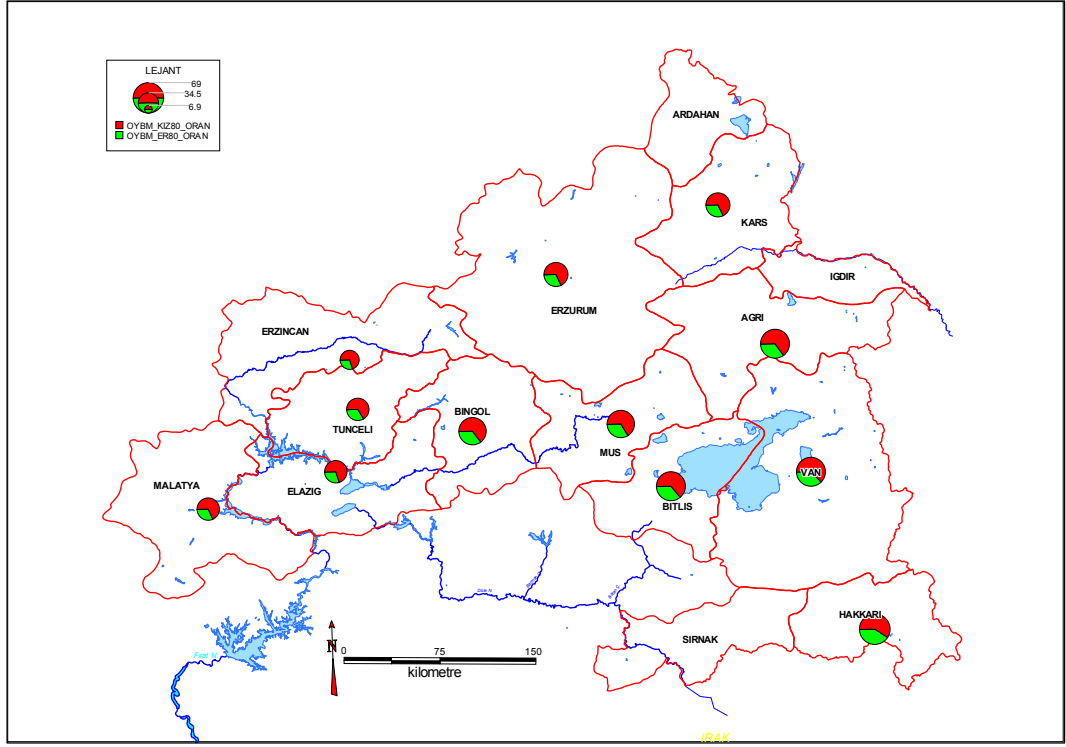
2000 yılına gelindiğinde ise çağ nüfusunun ülke geneline oranında, bir önceki döneme göre azalma görülmüştür. Bu durumun oluşmasında kentsel alanlarda nüfus artış hızının düşmesinin ve bölgeden başka bölgelere yapılan göç hareketinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Okur yazarlık oranında bölge genelinde elde edilen değerler, yaşanan artışlara rağmen yine Türkiye ortalamasının altındadır.

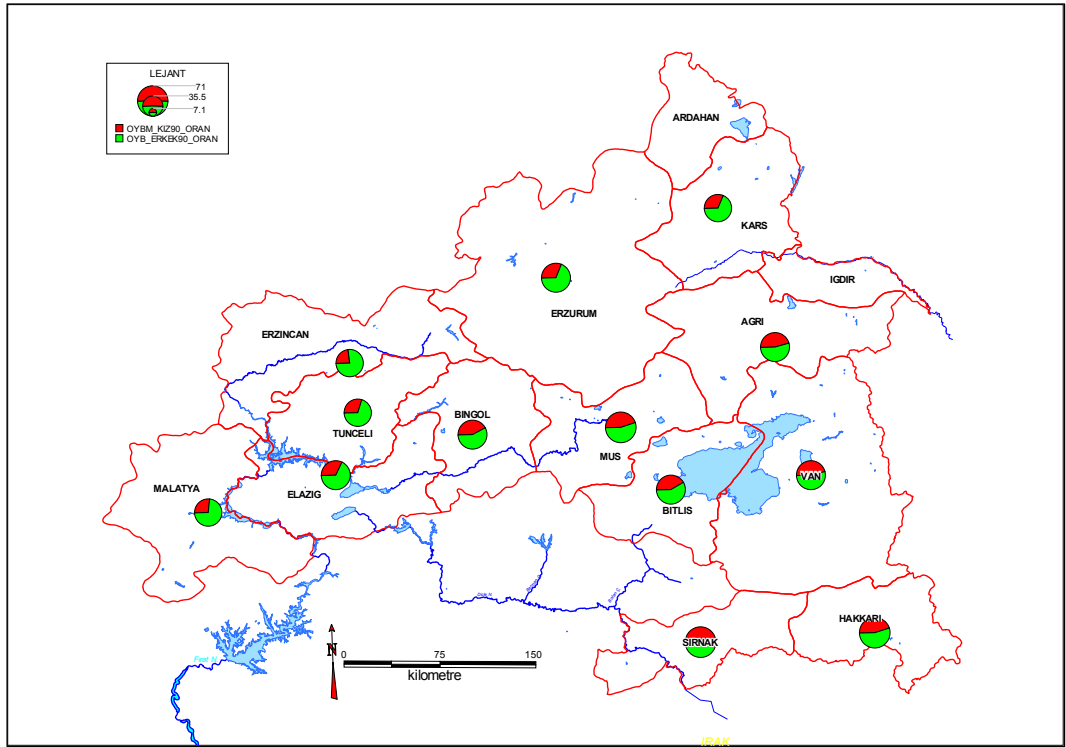
Harita 6. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (2000).

2000 yılına ait verilere göre, bölgede ilköğretim çağına gelmiş nüfus içerisinde, erkek nüfus %64, kadın nüfus ise %36 oranında bir paya sahiptir. Erkek nüfusun %45,9'u, kadınların %31,2'si okuma yazma bilirken, ülke genelinde bu oran erkeklerde %47,4, kadınlarda %39,9'dur. Kısacası yakın geçmişe kadar bölgedeki okur yazar oranı kadınlarda daha düşük olmakla beraber, hala ülke ortalamasını yakalayamamıştır (Tablo 10).

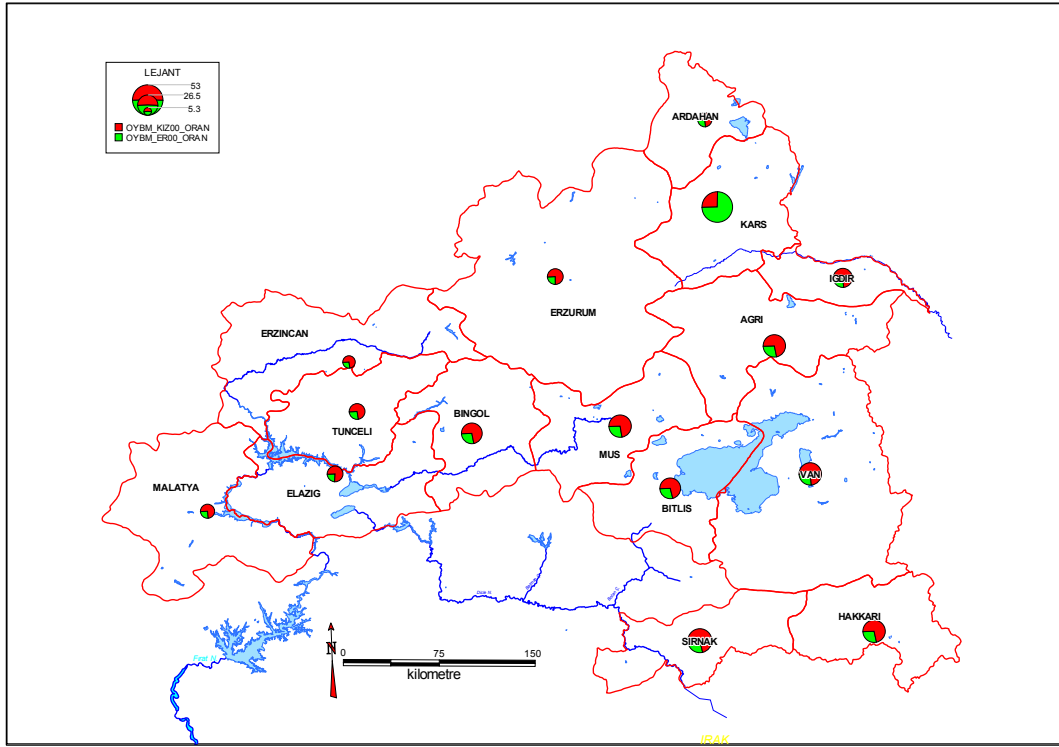
Okur yazar olmayan çağ nüfusu içinde kadın nüfusa ait değerler oldukça yüksektir. Çağ nüfusu içinde erkeklerin sadece %6'sı okuma yazma bilmezken, kadınların %16,8'i okur yazar değildir. Okuma yazma bilmeyen kadınların oranı, erkeklerden neredeyse 2,5 kat daha fazladır. 2000 yılına ait verilere göre, okur yazar olmayan kadın nüfus oranının en fazla olduğu iller Ağrı (%23,1), Hakkari (%21,1), Muş (%22,2), Van (%23,6), ve Şırnak (%24,5) olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo10-Harita 7-8-9).

Harita 7. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1980).

Harita 8. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (1990).

Harita 9. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (6+yaş), (2000).

Her üç dönemde 6+yaş grubuna ait okullaşma oranlarında, bölge illerinin genelinde ülke ortalamasının altında değerler söz konusudur ve bu değerler cinsiyet grupları arasında kadın nüfusun aleyhine belirgin durumdadır.

Diğer bölgelerden ekonomik ve sosyal açıdan geri kalan bölgenin illeri arasında da eşitsizlik söz konusudur. Ekonomik alandaki geri kalmışlığın, sadece insan müdahalesi ile düzeltilmesi mümkün değildir, doğal şartların da olumlu olması gerekir. Fakat eğitim gibi beşeri bir faaliyet alanında bu denli geri kalmışlığın olması üzücü bir durumdur. Okullaşma oranı ve eğitim durumu bakımından bölgeler arasındaki sıralamada geri kalmış olan bölgede, iller arasında da farklılıklar mevcuttur. Nitekim eğitimin tüm kademelerinde olduğu gibi, temel eğitim kademesinde de düşük oranlara sahip olan illerin, diğer ekonomik ve sosyal alanlarda da alt sıralarda yer alması tesadüf değildir.

Daha önceki bölümlerde bölge illeri ekonomik özellikleri ve demografik yapıları itibarıyla ele alınmış ve genel olarak ekonomik yönden zayıf, istihdam yönünden yetersiz ve eğitim-sağlık imkanları açısından geri kalmış yerleşim alanları, bölgenin doğu ve güney kesimlerinde kalan iller olarak karşımıza çıkmıştır. Bölge illerinin okur

yazarlık bakımından değerlendirildiği bu bölümde ise sonuçlar yine benzer şekilde çıkarak bizi yanıltmamıştır. Özellikle kadın nüfus içinde okur yazar oranının en düşük olduğu iller, bölgenin güney ve doğu kesimlerinde yer alan illere karşılık gelmektedir (Ağrı, Hakkari, Van, Şırnak).

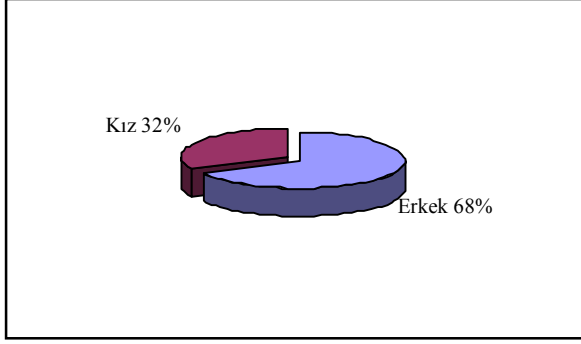
Bu yerleşim yerlerinde yükseltinin oldukça fazla olması, ikliminin soğuk ve sert, kış mevsiminin uzun olması birçok konuda olumsuz şartların oluşmasına neden olmaktadır. Başta tarım ve hayvancılık olmak üzere, birçok ekonomik faaliyet sınırlandırılmaktadır. Artan nüfusa yetecek ölçüde iş sahalarının bulunmayışı, insanları geçim sıkıntısına düşürmektedir. Sosyal anlamda da geniş imkanlara sahip olmayan bölgede insanlar başka yerlere göç etmeye mecbur kalmaktadırlar.

Bütün bu olumsuzluklar doğal olarak eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin sağlanmasında birtakım güçlükler doğurmaktadır. Bölge genelinde coğrafi şartların olumsuz olduğu illerde ekonomik durum zayıf olmakta, ekonomisi zayıf olan iller ise sosyal yönden, diğer illere oranla yeteri kadar gelişmemektedir. Bu ortak noktaların aynı yerleşim birimleri üzerinde toplanması, doğal şartlarla beşeri şartların, bir diğer ifadeyle eğitim ile coğrafyanın etkileşim içinde olduklarını ifade etmektedir.

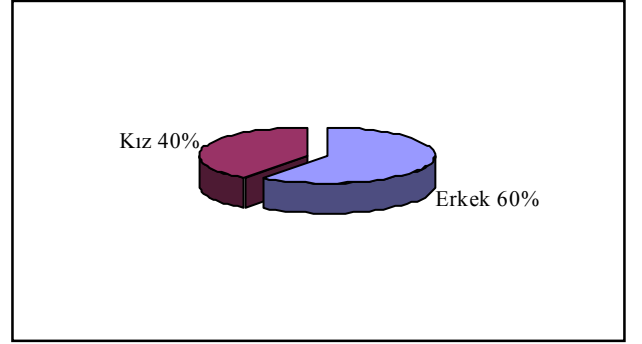
Tablo 10. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Yıllar İtibariyle Okur Yazar Durumunun Cinsiyete Göre Oranları (6+yaş), (1980/2000).

İller	Yıl	Çağ Nüfusu	Okur-Yazar Olması Gereken				Okuma-Yazma Bilmeyenler				Okuma-Yazma Bilenler			
			E	%	K	%	E	%	K	%	E	%	K	%
Ağrı	80	286857	151365	52,8	135492	47,2	61163	21,3	113567	39,6	90192	31,4	21923	7,6
	90	345549	173820	50,3	171729	49,7	45743	13,2	105225	30,5	128066	37,1	66492	19,2
	00	427872	220783	51,6	207089	48,4	38203	8,9	98795	23,1	182547	42,7	108180	25,3
Bingöl	80	180445	92582	51,3	87863	48,7	35171	19,5	64890	36,0	57409	31,8	22973	12,7
	90	205869	101670	49,4	104199	50,6	25810	12,5	53920	26,2	75849	36,8	50261	24,4
	00	217251	112501	51,8	104750	48,2	15815	7,3	41485	19,1	96683	44,5	63242	29,1
Bitlis	80	197316	103715	52,6	93601	47,4	44029	22,3	78220	39,6	59680	30,2	15375	7,8
	90	260556	134728	51,7	125828	48,3	34042	13,1	70176	26,9	100675	38,6	55643	21,4
	00	317961	168444	53,0	149517	47,0	25168	7,9	62509	19,7	143254	45,1	86858	27,3
Elazığ	80	365659	182538	49,9	183121	50,1	45483	12,4	108118	29,6	136437	37,3	74748	20,4
	90	432909	213860	49,4	219049	50,6	29721	6,9	84928	19,6	183900	42,5	133997	31,0
	00	503565	253632	50,4	249933	49,6	20401	4,1	68622	13,6	233320	46,3	181261	36,0
Erzincan	80	237462	120740	50,8	116722	49,2	22522	9,5	53881	22,7	98014	41,3	62670	26,4
	90	265168	138767	52,3	126401	47,7	14707	5,5	36213	13,7	124047	46,8	90181	34,0
	00	282167	151063	53,5	131104	46,5	9524	3,4	26614	9,4	141503	50,1	104438	37,0
Erzurum	80	656660	337523	51,4	319137	48,6	90024	13,7	194661	29,6	247497	37,7	124474	19,0
	90	715517	359233	50,2	356284	49,8	51841	7,2	135187	18,9	307348	43,0	221061	30,9
	00	806644	414261	51,4	392383	48,6	32189	4,0	99761	12,4	382065	47,4	292596	36,3
Hakkari	80	118643	64896	54,7	53747	45,3	33236	28,0	47854	40,3	31637	26,7	5866	4,9
	90	133526	73780	55,3	59746	44,7	21614	16,2	42087	31,5	52154	39,1	17652	13,2
	00	189478	106131	56,0	83347	44,0	15619	8,2	39911	21,1	90510	47,8	43427	22,9
Kars	80	568759	291634	51,3	277125	48,7	78622	13,8	168003	29,5	212889	37,4	109057	19,2
	90	558547	280401	50,2	278146	49,8	43413	7,8	105355	18,9	236956	42,4	172761	30,9
	00	278291	144854	52,1	133437	47,9	110313	39,6	36431	13,1	133819	48,1	96994	34,9
Malatya	80	502224	254590	50,7	247634	49,3	61650	12,3	134067	26,7	192900	38,4	113525	22,6
	90	607658	305119	50,2	302539	49,8	37607	6,2	94668	15,6	267440	44,0	207830	34,2
	00	751563	381447	50,8	370116	49,2	28185	3,8	81900	10,9	353252	47,0	288175	38,3
Muş	80	230880	119504	51,8	111376	48,2	45244	19,6	89361	38,7	74220	32,1	21982	9,5
	90	297184	151021	50,8	146163	49,2	38405	12,9	89990	30,3	112605	37,9	56160	18,9
	00	372453	193763	52,0	178690	48,0	31042	8,3	82740	22,2	162713	43,7	95932	25,8
Tunceli	80	129134	64337	49,8	64797	50,2	16954	13,1	33829	26,2	47366	36,7	30957	24,0
	90	115990	58598	50,5	57392	49,5	9388	8,1	20310	17,5	49187	42,4	37076	32,0
	00	86565	51011	58,9	35554	41,1	3993	4,6	10696	12,4	46996	54,3	24846	28,7
Van	80	360067	188628	52,4	171439	47,6	85302	23,7	142174	39,5	103139	28,6	29173	8,1
	90	494617	250649	50,7	243968	49,3	70233	14,2	150211	30,4	180373	36,5	93718	18,9
	00	696370	353903	50,8	342467	49,2	58130	8,3	164271	23,6	295753	42,5	178142	25,6
Şırnak	80													
	90	202693	108540	53,5	94153	46,5	45121	22,3	74844	36,9	63397	31,3	19294	9,5
	00	275882	153159	55,5	122723	44,5	26810	9,7	67662	24,5	126348	45,8	55036	19,9
Ardahan	80													
	90													
	00	118265	61843	52,3	56422	47,7	4684	4,0	13494	11,4	57147	48,3	42909	36,3
İğdır	80													
	90													
	00	142065	73370	51,6	68695	48,4	8926	6,3	25914	18,2	64437	45,4	42772	30,1
DAB	80	3610170	2393073	66,3	1762054	33,7	619400	17,2	1228625	34,0	1349704	37,4	632723	17,5
	90	4635783	2350186	50,7	2801597	49,3	467645	10,1	1063114	22,9	1882097	40,6	1222126	26,4
	00	5466392	3500165	64,0	2626227	36,0	329720	6,0	920805	16,8	2510247	45,9	1705422	31,2
TÜRKİYE	80	37523623	18999101	50,6	18524522	49,4	3802455	10,1	8394868	22,4	15188078	40,5	10123133	27,0
	90	49470326	24856528	50,2	24306582	49,8	2779172	5,6	6808809	13,8	22066860	44,6	17488623	35,4
	00	59859243	30245445	50,5	29613798	49,5	1857132	3,1	5732525	9,6	28384266	47,4	23875115	39,9

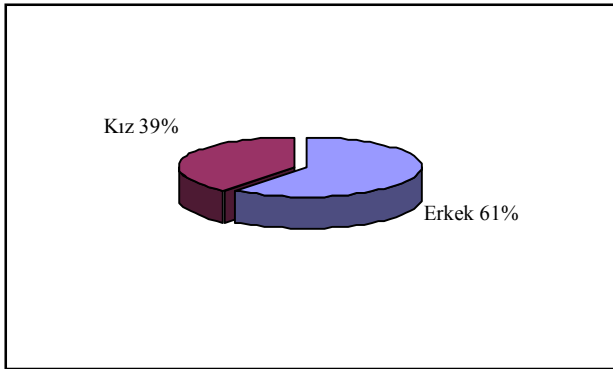
Kaynak: TÜİK, 1980/1990/2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

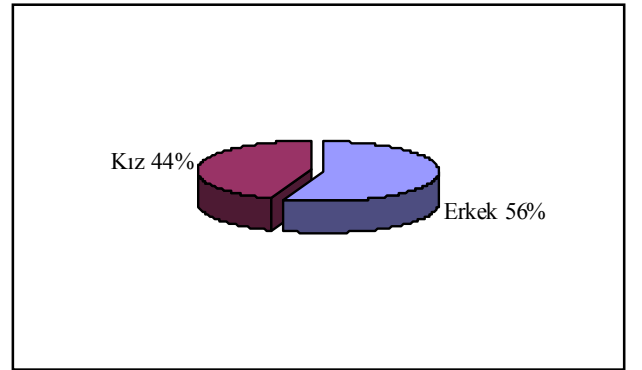
Grafik 6. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1980).

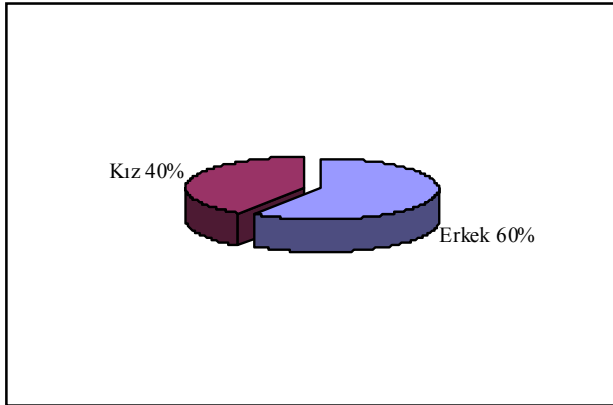
Grafik 7. Türkiye'de Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1980).

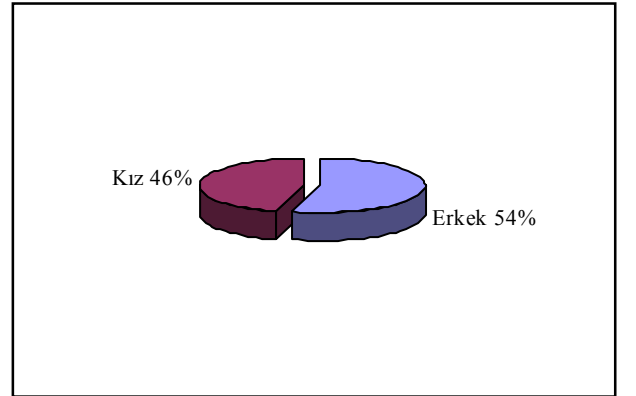
Grafik 8. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1990).

Grafik 9. Türkiye'de Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (1990).

Grafik 10. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (2000).

Grafik 11. Türkiye'de Okur-Yazar Nüfusun Cinsiyete Dağılımı, (6+yaş), (2000).

Bölgedeki bu yaş grubuna ait nüfusun okur-yazar oranının cinsiyete dağılımı itibariyle ülke-bölge karşılaştırması yapıldığında da aynı durumla karşılaşmaktadır. 1980 yılında bölgede bu yaş grubundaki okur-yazar kadın nüfus oranı %32 iken, ülke genelinde %40'tır (Grafik 6-7). 1990 yılında bölgede okur-yazar kadın oranı %39 iken ülke genelinde %44'tür (Grafik 8-9). 2000 yılına gelindiğinde ise kadın nüfusta artış yaşanmış olsa da, durum pek farklı değildir. Bölgede %40 oranındaki okur-yazar kadın nüfus, ülke genelinde %46 oranındadır (Grafik 10-11). Üç sayım yılına ait verilerde karşımıza çıkan ortak nokta; bölgede okur-yazar nüfusun cinsiyete dağılımında eşitsizliğin hakim oluşudur. Her üç sayım döneminde de kadın nüfustaki okur-yazar oranı erkek nüfusun altında değerlere sahiptir. Eğitim alanındaki ilerleme erkek nüfusun lehine bir gelişme göstermiştir. Bunu yanı sıra, bölgedeki okur-yazar kadın nüfus ortalaması geçen süre içinde ülke ortalaması yakalayamamıştır. (2007/2008 Eğitim Öğretim yılı itibariyle yayınlanan Milli Eğitim İstatistiklerinden elde edilen verilere göre, ilköğretim kademesinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kız çocuklarının okullaşma oranlarında artış dikkat çekici durumdadır ve de bu çağ nüfusu içinde ilköğretim kademesinde yer alan öğrenci sayılarında artış söz konusudur. Bu da doğal olarak bu nüfus grubu içindeki okur-yazar oranını yükseltmektedir. Bölge illerinde ilköğretim kademesindeki öğrenci sayılarının cinsiyete dağılımı şu şekildedir; Ağrı (Erkek 64.841, Kadın 52.402), Bingöl (Erkek 25.361, Kadın 21.243), Bitlis (Erkek 37.281, Kadın 30.186), Elazığ (Erkek 45.172, Kadın 42.323), Erzincan (Erkek 15.531, Kadın 14.949), Erzurum (Erkek 73.181, Kadın 66.161), Hakkari (Erkek 27.925, Kadın 25.572), Kars (Erkek 29.520, Kadın 26.819), Malatya (Erkek 61.167, Kadın 56.904), Muş (Erkek 49.033, Kadın 40.256), Tunceli (Erkek 4.349, Kadın 4.249), Van (Erkek 121.942, Kadın 100.579), Şırnak (Erkek 52.627, Kadın 45.096), Ardahan (Erkek 9.458, Kadın 8.805), Iğdır (Erkek 19.570, Kadın 17.671).

5.3. Ortaöğretim

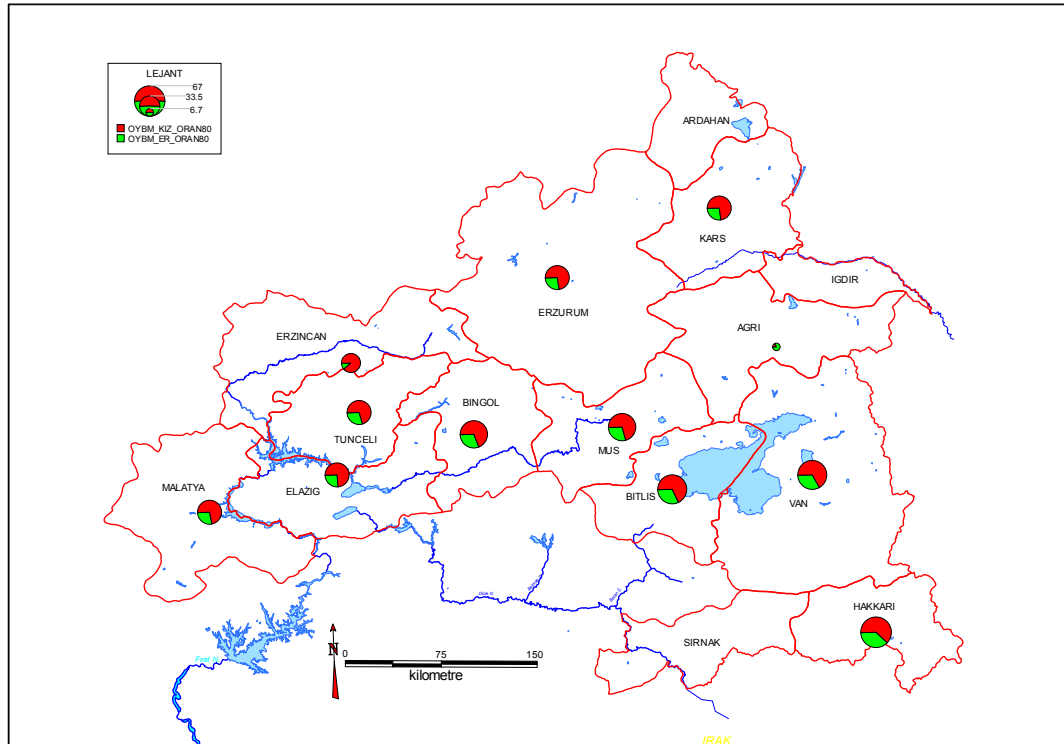
Çalışmanın bu bölümünde Doğu Anadolu Bölgesi illerinde 14+yaş çağ nüfusunun yıllar itibariyle ortaöğretim birimlerine göre dağılımı verilmiştir.

Ortaöğretim, 14-17 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsar. İlköğretime dayalı dört yıllık genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümü bu eğitim kademesi içindedir. Ortaöğretimin amacı; öğrencilere asgari ortak bir genel kültür

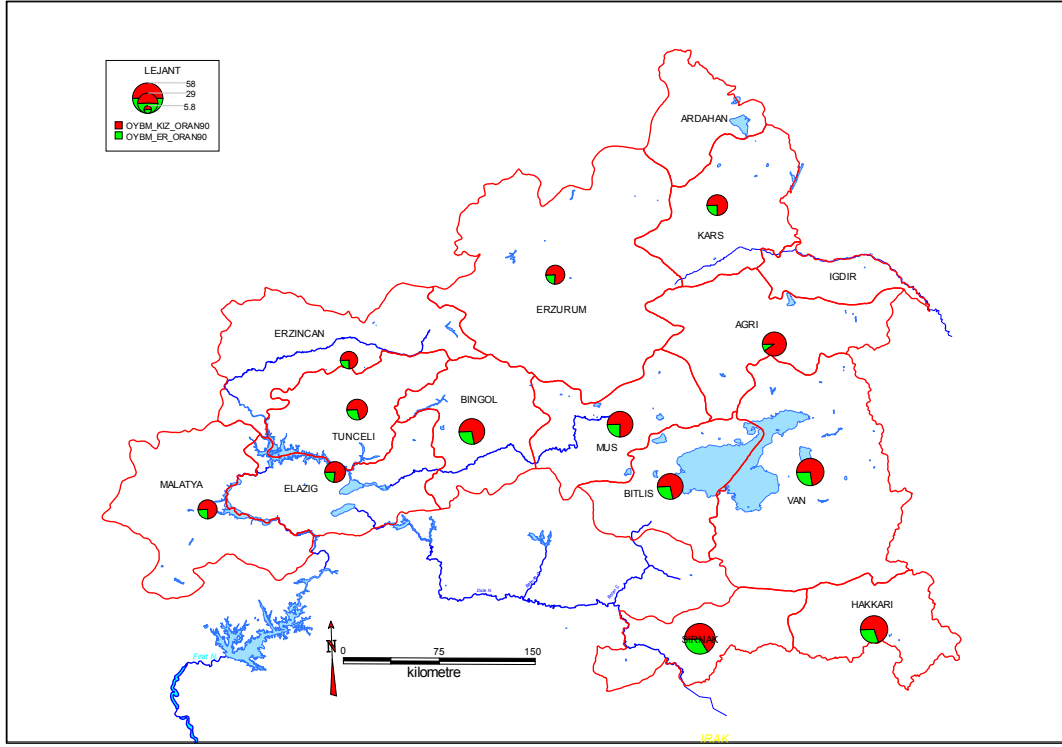
vermek, birey ve toplum sorunlarını tanıtmak, ülkenin iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasında katkıda bulunacak, yükseköğrenime ve mesleğe hazır bireyler yetiştirmektir.

14 yaş ve üstündeki nüfusun eğitim durumuna baktığımızda, ilk göze çarpan durum, bu çağ nüfusu içindeki okuma yazma bilmeyen nüfusun cinsiyet gruplarına dağılımıdır. Çünkü bu nüfus grubunda okur yazar olan kadın nüfus oranı, 6 yaş ve üstündeki çağ nüfusuna oranla daha fazladır. Bu demektir ki geçmiş yıllara oranla kadın nüfusun okullaşma oranında artış yaşanmıştır. Yani daha önceki yıllarda bu çağ nüfustaki kız çocuklarının okula gönderilme oranı daha düşüktür diyebiliriz. Buna rağmen bölge nüfusunun ortaöğretim kademesindeki dağılımı yeterli düzeyde değildir.

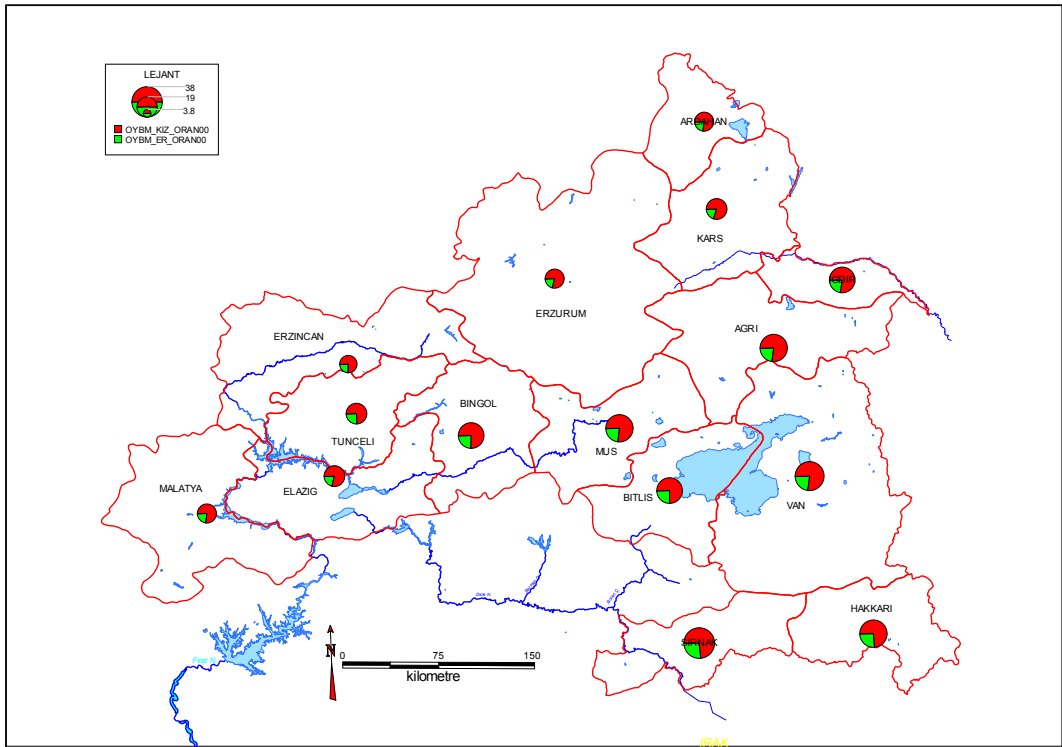
Okuma yazma bilmeyen erkek ve kadın nüfus oranlarında yıllara göre düşüş olmuştur. 1980 yılında bu kademede yer alan erkek nüfusun %14'ü okur yazar değilken, bu oran 1990 yılında %8,8'e, 2000 yılında ise %5,4'e düşmüştür. Kadın nüfusa baktığımızda da aynı durum söz konusudur. 1980 yılında kadın nüfusun %34,3'ü okuma yazma değilken, bu oran 1990 yılında %25,4'e, 2000 yılında ise %18,5'e gerilemiştir. Fakat genel olarak okur yazar olmayan nüfus içerisinde kadın nüfus erkek nüfustan fazladır (Tablo 11, Harita 10-11-12).

Harita 10. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okur-Yazar Olmayan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş),(1980).

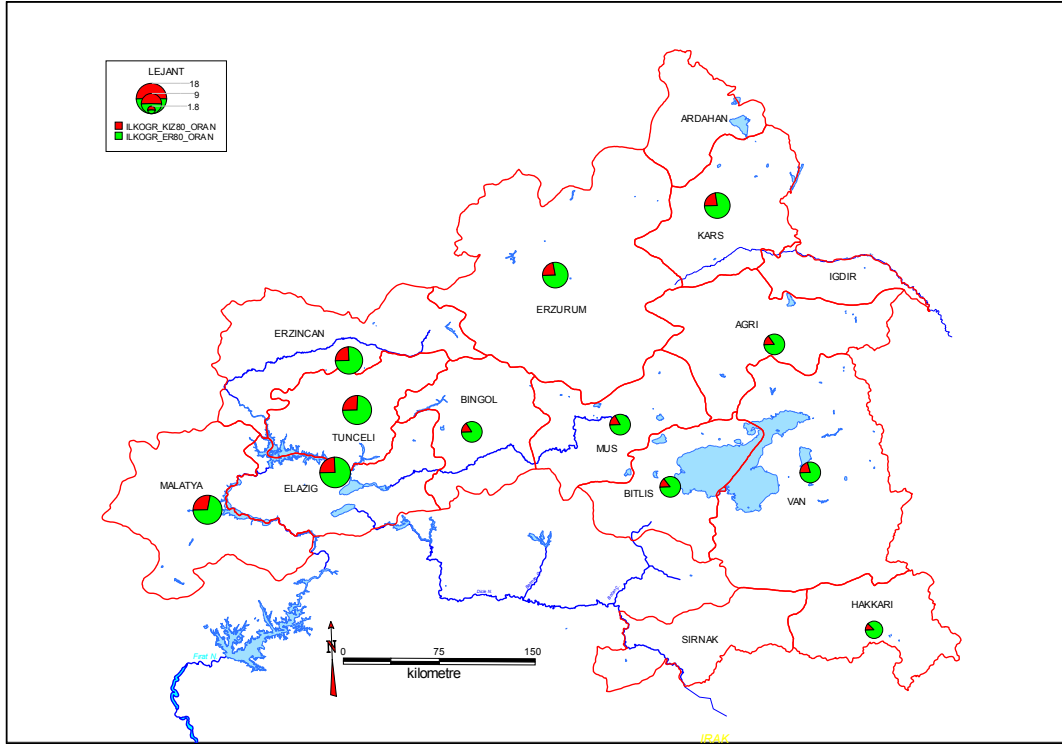
Harita 11. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okur-Yazar Olmayan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş),(1990).

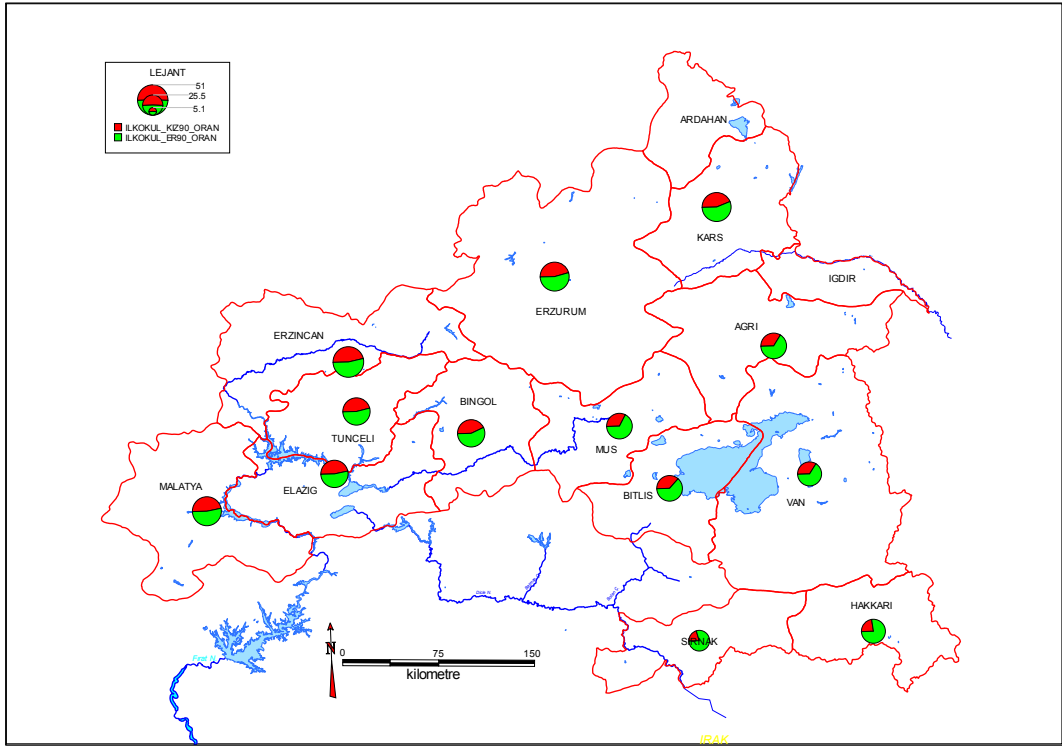
Harita 12. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Okur-Yazar Olmayan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (2000).

Okur yazar olduğu halde, bir okul bitirmeyen, yani herhangi bir eğitim kademesinden mezun olmayan nüfusu incelediğimizde, cinsiyetler arasındaki fark yıllara göre azalmış olmakla birlikte, yine kadın nüfus aleyhine bir görünüm sergilemektedir (2000 sayım yılına göre, mezun olmayan erkek nüfus 162.740, kadın nüfus 169.597).

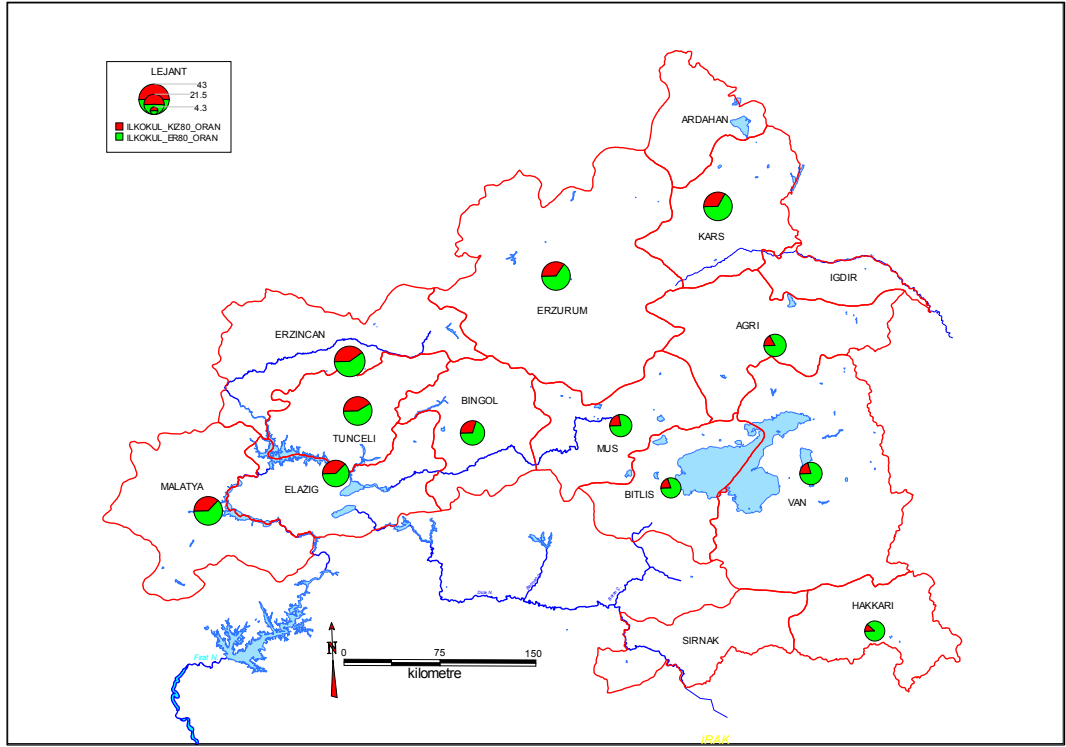
Bu sayısal veriler kız çocuklarının eğitime daha az önem verildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bölgede özellikle kırsal alanlarda, kız çocuklarının eğitimi genel olarak gereksiz görülmektedir. Kız çocuklarının okuma yazma öğrendikten sonra, yani ilkokula bir ya da birkaç yıl devam ettikten sonra, eğitime devam etmesine izin verilmemektedir. Anne babaların eğitim seviyesinin düşük olması, bu konuda gereken tutumu göstermemelerine neden olmaktadır. Ayrıca hakim ekonomik sektör ve geleneklerin de bu durumun üzerinde etkisi vardır. Bölgede ekonomik sektörün tarıma dayalı olduğu yerleşim birimlerinde, insan gücüne duyulan ihtiyaç, kız çocuklarının okula gitmek yerine, tarlalarda ya da evde çalışmasını gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra geleneklerin baskısını koruduğu bölgede evlenme yaşının küçük olması, yine kız çocuklarının okula devam etmeleri gereken yaşlarda, erken evlilik yapmalarına ve eğitimlerine devam edememelerine yol açmaktadır.

Harita 13. Doğu Anadolu Bölgesi illerinde ilkokul mezunu olan nüfusun cinsiyete göre oranları, (14+yaş), (1980).

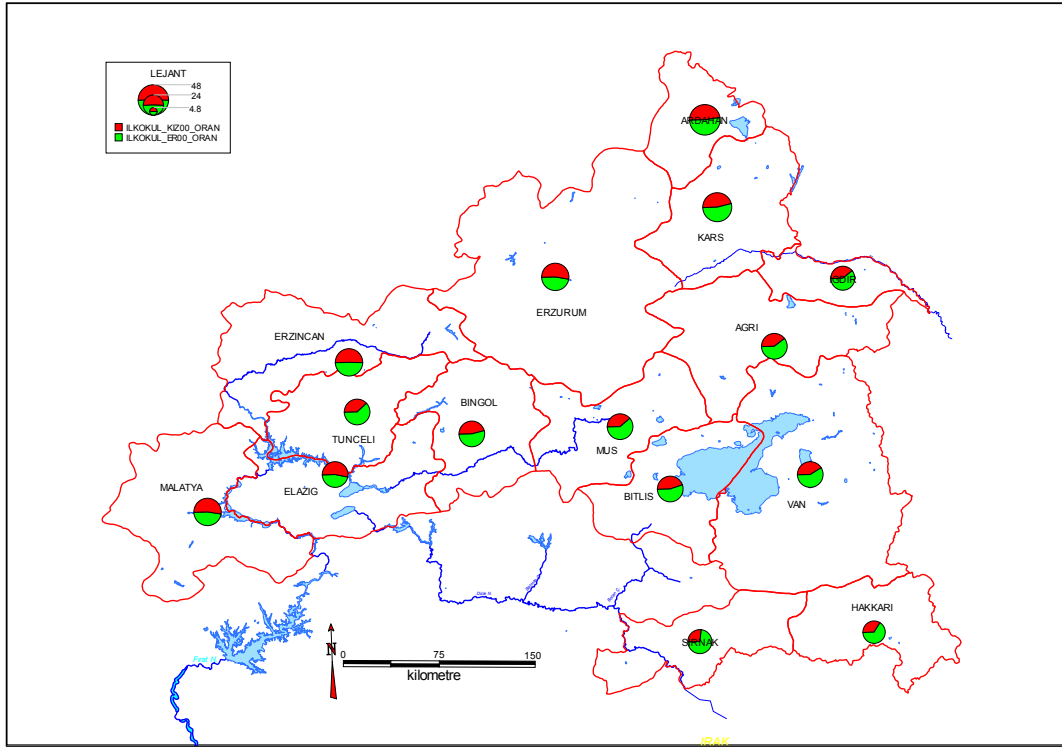

Harita 14. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde İlkokul Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (1990).

Harita 15. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde İlkokul Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (2000).

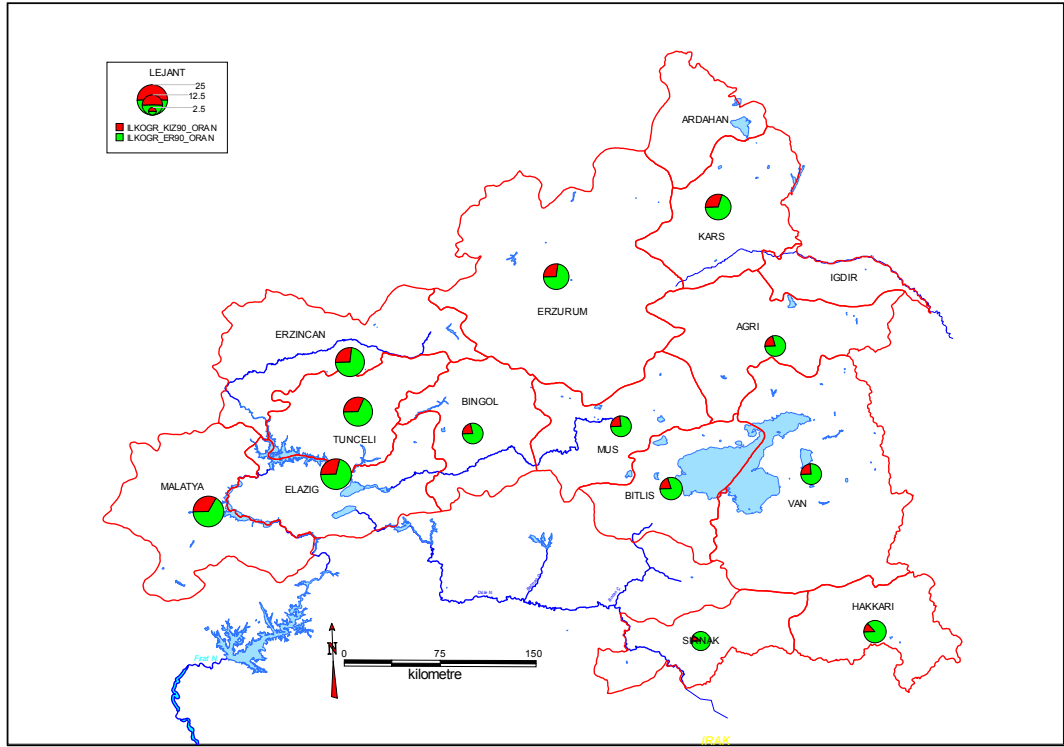
İlkokul mezunu olan nüfus grubuna bakıldığında, bu eğitim kademesinde kadın nüfus içerisinde en düşük oranların görüldüğü iller; Hakkari ve Şırnak'tır. Hakkari, 1980'de %2,4, 1990'da %7,7 ve 2000 yılında %9,5 oranıyla ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra, 1990'da %5,5 ve 2000 yılında %7,9 oranı ile Şırnak ili gelmektedir (Harita 13-14-15). Diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi bu eğitim kademesinde de Hakkari ve Şırnak illerinde kadın nüfusun eğitim alanında erkeklerin gerisinde kalması ve bölgede en düşük değerlerin görüldüğü iller olmaları, bu yerleşim birimlerinde eğitim alanında çözülmesi gereken ciddi sorunların bulunduğunu göstermektedir.

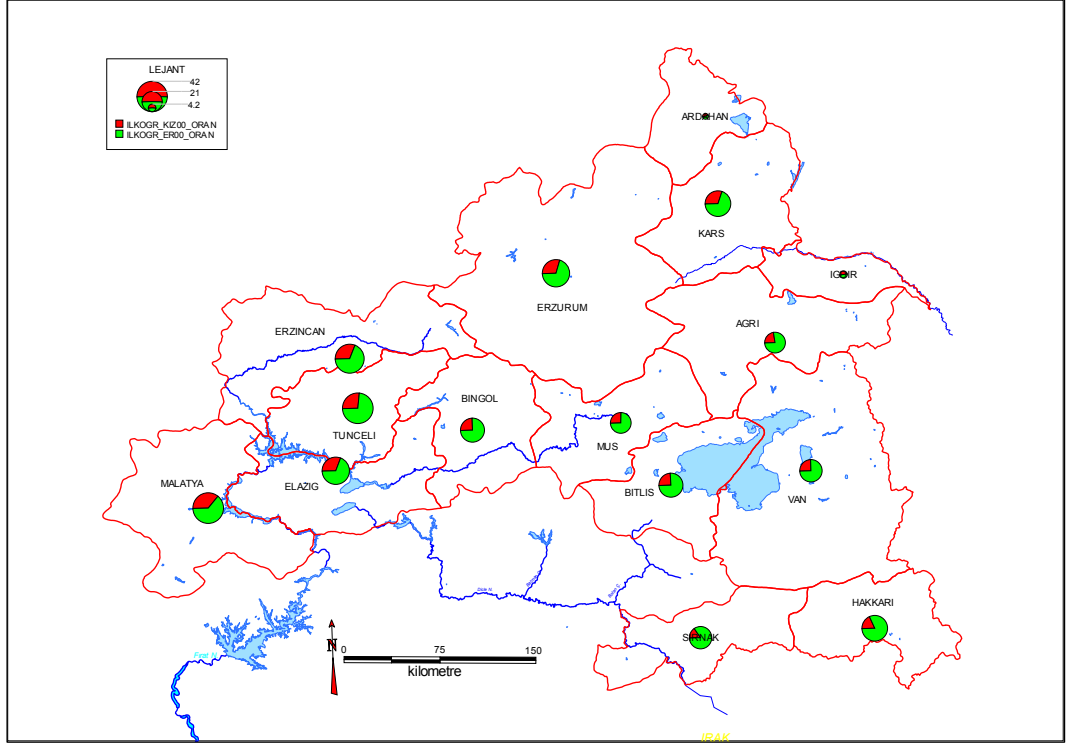
Harita 16. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (1980).

İlkokul mezunu olan nüfus grubunda dikkati çeken bir diğer husus da, bazı illerde, kadın nüfustaki oranın yıllar itibariyle artmış olmasına karşılık, erkeklerin oranında azalmanın görülmesidir. Burada görülen durum erkek nüfus oranında azalma yaşanması değildir. Erkek nüfusun bu kademedeki oranı sabitken, bu kademeye katılan kadın nüfus oranında artış görülmesidir. Bu durumu bir örnekle göstermek gerekirse; Bitlis iline ait verilere baktığımızda; kadınlarda yıllara göre sırasıyla %4,4, %13,2,

%15,1 oranında bir artış yaşanmıştır. Buna karşılık erkeklerde %18,5, %23,6, %19,1 gibi, 1990'dan sonra düşüş gösteren değerler mevcuttur. Bu değerlere bakarak, özellikle 1990 yılından sonra, bu kademeye katılan kadın nüfus oranında artış görülmüştür diyebiliriz. Bu artış, bölgede gerçekleştirilen eğitim kampanyalarının elde ettiği başarının bir sonucudur diyebiliriz. Ayrıca başka yerlere göç veren iller arasında yer alan Bitlis'te, çalışmak amacıyla, genellikle erkek nüfusun bölgeden ayrılmasının da etkisi vardır denilebilir.

Harita 17. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (1990).

Harita 18. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim Mezunu Olan Nüfusun Cinsiyete Göre Oranları, (14+yaş), (2000).

En az ilköğretim mezunu olan nüfusu grubuna bakıldığında ise yine kadın nüfusun aleyhine olmakla beraber olumlu bir durum söz konusu değildir. Bölge genelinde her iki cinsiyet grubunda da ilköğretim mezunu olan nüfus oldukça düşük orandadır. Son döneme göre, erkeklerde en az ilköğretim mezunu olan nüfus %21,4 oranındayken, kadın nüfusta bu oran %8,4'tür (Tablo 11, Harita 16-17-18). Bu durum bölge genelinde sekiz yıllık kesintisiz eğitimin ardından, ortaöğretime devam etmeyen nüfusun yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Önümüzdeki dönemlerde mecburi eğitimin 12 yıla çıkarılmasının, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki bu soruna zaman içerisinde çözüm getirmesi beklenmektedir. (2007/2008 Eğitim Öğretim yılına ait Milli Eğitim İstatistiklerindeki verilere göre, geçen süre içinde ortaöğretim kurumlarındaki öğrenci sayılarında da diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi artış yaşanmıştır. Fakat yeni verilerde çağ nüfuslarına göre ayrı ayrı tablolar yer almadığından, sayısal örnek verilememektedir. Sonuç olarak bölgede gerek sekiz yıllık kesintisiz eğitimin yaygınlaşması ve gerekse ilköğretimden sonra ortaöğretime devam etme açısından ilerleme kaydedildiği kuşkusuzdur.

Tablo 11. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde En Az İlköğretim mezunu olan Nüfus (14+yaş), (1980/2000).

İller	Yıl	Çağ Nüfusu	Okuma-Yazma Bilmeyen				Okuma-Yazma Bilen fakat bir okul bitirmeyen				İlkokul				En az ilköğretim mezunu olan			
			Erkek	%	Kız	%	Erkek	%	Kız	%	Erkek	%	Kız	%	Erkek	%	Kız	%
Ağrı	80	187780	32257	17,2	76477	40,7	10452	5,6	2324	1,2	40832	21,7	8257	4,4	14664	7,8	2492	1,4
	90	223712	23757	10,6	75639	33,8	7636	3,4	5543	2,5	55322	24,7	27349	12,2	22746	10,2	5716	2,6
	00	298850	21683	7,3	75523	25,3	13786	4,6	14115	4,7	67788	22,7	43209	14,5	48801	16,3	13603	4,6
Bingöl	80	116733	20177	17,3	45538	39,0	5644	4,8	1568	1,3	23445	20,1	9676	8,3	9286	8,0	1795	1,5
	90	138795	15720	11,3	40965	29,5	3803	2,7	2714	2,0	33271	24,0	24395	17,6	14192	10,2	3731	2,7
	00	162298	10712	6,6	34007	21,0	7274	4,5	7603	4,7	32873	20,3	27308	16,8	32275	19,9	10211	6,3
Bitlis	80	128516	24964	19,4	53224	41,4	7058	5,5	1421	1,1	23741	18,5	5681	4,4	10609	8,3	1814	1,4
	90	171174	19817	11,6	51003	29,8	6316	3,7	5707	3,3	40424	23,6	22600	13,2	20380	11,9	4916	2,9
	00	227949	15763	6,9	48444	21,3	9644	4,2	9048	4,0	43598	19,1	34416	15,1	51019	22,4	15683	6,9
Elazığ	80	260526	29698	11,4	85287	32,7	8842	3,4	5319	2,0	53453	20,5	31003	11,9	35122	13,5	10848	4,2
	90	323913	21715	6,7	75010	23,2	6966	2,2	6760	2,1	72939	22,5	62496	19,3	55482	17,1	21896	6,8
	00	406186	16094	4,0	63723	15,7	13520	3,3	16464	4,1	70688	17,4	78983	19,4	102389	25,2	44126	10,9
Erzincan	80	175571	15587	3,0	45515	25,9	7257	4,1	4962	2,8	45627	26,0	29846	17,0	20376	11,6	6300	3,6
	90	206832	10581	5,1	32019	15,5	5054	2,4	5210	2,5	56690	27,4	48073	23,2	36112	17,5	13060	6,3
	00	235232	7497	3,2	24569	10,4	7891	3,4	8138	3,5	47918	20,4	47813	20,3	63360	26,9	27818	11,8
Erzurum	80	467535	54978	11,8	148273	31,7	19532	4,2	8153	1,7	114618	24,5	58899	12,6	49204	10,5	13775	2,9
	90	522118	32866	6,3	110791	21,2	13749	2,6	11519	2,2	137920	26,4	113362	21,7	74663	14,3	27153	5,2
	00	630034	22299	3,5	87571	13,9	24385	3,9	26016	4,1	121103	19,2	133050	21,1	153255	24,3	62202	9,9
Hakkari	80	79693	20203	25,4	33087	41,5	3691	4,6	656	0,8	14464	18,1	1878	2,4	5025	6,3	687	0,9
	90	89645	12615	14,1	29703	33,1	2401	2,7	1000	1,1	24176	27,0	6917	7,7	11122	12,4	1704	1,9
	00	135947	11406	8,4	32785	24,1	5581	4,1	4951	3,6	25938	19,1	12878	9,5	34750	25,6	7634	5,6
Kars	80	391054	45631	11,7	125036	32,0	18030	4,6	8905	2,3	95672	24,5	46212	11,8	39894	10,2	11515	2,9
	90	398578	28160	7,1	87198	21,9	12498	3,1	11547	2,9	106058	26,6	80930	20,3	51038	12,8	21127	5,3
	00	215796	7868	3,6	32641	15,1	8919	4,1	10040	4,7	50211	23,3	41865	19,4	45243	21,0	18968	8,8
Malatya	80	359343	41600	11,6	108651	30,2	12386	3,4	6570	1,8	83539	23,2	47625	13,3	42770	11,9	16100	4,5
	90	456232	27895	6,1	83993	18,4	8849	1,9	9067	2,0	116386	25,5	99899	21,9	74113	16,2	35849	7,9
	00	604763	22008	3,6	75782	12,5	16292	2,7	19489	3,2	108921	18,0	117911	19,5	157611	26,1	86597	14,3
Muş	80	148742	24686	16,6	60427	40,6	8425	5,7	1988	1,3	30579	20,6	8500	5,7	11704	7,9	2412	1,6
	90	191056	20455	10,7	64063	33,5	7157	3,7	4520	2,4	48524	25,4	22686	11,9	18312	9,6	5324	2,8
	00	259418	19221	7,4	65615	25,3	12170	4,7	11632	4,5	56222	21,7	34715	13,4	44899	17,3	14883	5,7
Tunceli	80	89137	11202	12,6	27033	30,3	2893	3,2	1957	2,2	18864	21,2	13000	14,6	10613	11,9	3540	4,0
	90	86130	7161	8,3	17888	20,8	1801	2,1	1521	1,8	20460	23,8	17170	19,9	13828	16,1	6297	7,3
	00	74762	3541	4,7	10241	13,7	2024	2,7	1667	2,2	16492	22,1	9838	13,2	22775	30,5	8084	10,8
Van	80	237383	47971	20,2	97006	40,9	12808	5,4	2835	1,2	44324	18,7	11111	4,7	16909	7,1	4349	1,8
	90	323991	40166	12,4	108159	33,4	11449	3,5	8065	2,5	76722	23,7	38183	11,8	31738	9,8	9453	2,9
	00	482818	36116	7,5	125049	25,9	22213	4,6	23221	4,8	97012	20,1	66326	13,7	85814	17,8	26890	5,6
Şırnak	90	136022	26335	19,4	52484	38,6	3683	2,7	1668	1,2	30011	22,1	7478	5,5	12803	9,4	1548	1,1
	00	194228	19177	9,9	54013	27,8	9397	4,8	7843	4,0	42676	22,0	15342	7,9	38766	20,0	6963	3,6
Ardahan	00	93426	3572	3,8	12396	13,3	3615	3,9	4249	4,5	23665	25,3	21078	22,6	1883	2,0	1168	1,3
Iğdır	00	106784	6347	5,9	22260	20,8	6029	5,6	5121	4,8	21864	20,5	13816	12,9	2041	1,9	1685	1,6
DAB	80	2642013	368954	14,0	905554	34,3	117018	4,4	46658	1,8	589158	22,3	271688	10,3	266176	10,1	75627	2,9
	90	3268198	287243	8,8	828915	25,4	91362	2,8	74841	2,3	818903	25,1	571538	17,5	436529	13,4	157774	4,8
	00	4128491	223304	5,4	764619	18,5	162740	3,9	169597	4,1	826969	20,0	698548	16,9	884881	21,4	346515	8,4

Kaynak: TÜİK, 1980/1990/2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

5.4. Yükseköğretim

Bu bölüme kadar Doğu Anadolu Bölgesi'nin eğitim durumu ve diğer bölgelerle arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar neden ve sonuçları ile birlikte ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu kısmında ise kalkınma ve gelişim hızı açısından çok önemli bir yeri olan yükseköğretimin, ülkemizde ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde, 1980, 1990 ve 2000 yılı itibariyle gelişimine ve günümüzdeki durumuna değinilmektedir.

Yükseköğretim, ortaöğretime dayalı ve en az dört yarı yılı kapsayan, her kademedeki eğitim-öğretimin tümüdür. Kişilerin, bir meslek sahibi olmak için gerekli bilgi ve beceriyi edindikleri öğretim kurumudur. Bu kurumlarda önlisans ve lisans düzeylerinde eğitim yapılmaktadır.

Önlisans, ortaöğretime dayalı dört yarı yılı kapsayan ve ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan, yani lisans öğretiminin ilk kademesini oluşturan bir yükseköğretimdir.

Lisans, ortaöğretime dayalı en az sekiz yarı yıllık (4 yıl) programı kapsayan bir yükseköğretimdir. Lisans düzeyinde örgün, açık ve dışarıdan (ekstern) eğitim verilmektedir.

Toplumların geçirmiş olduğu, tarım ve sanayi dönemlerinden sonra içinde bulunduğumuz bilgi çağında, eğitimin derecesi ve niteliği daha da önemli hale gelmiştir. Bilgi birikimi yüksek, çalıştığı işte uzman ve donanımlı, teknolojiye ayak uydurabilen, kullanan ve takip eden insanların toplum içinde fazla olması, ülkelerin kalkınma hızlarında doğrudan etkilidir. Bu nedenle yükseköğrenim görmek sadece kişiye değil topluma da büyük katkı sağlamaktadır.

Diğer taraftan yükseköğretimin verildiği üniversiteler, bulundukları yerleşmelerin sosyo-ekonomik hayatına büyük tesirler yapmaktadır. Geçmişten günümüze, ülkemizde üniversite eğitimi almak isteyen genç nüfusun artması karşısında, Cumhuriyet Döneminden bu yana çok sayıda üniversite açılmıştır. Yeni kurulan üniversitelerin bulundukları yerde eğitim düzeyinin yükselmesine katkıda bulunacağı, nitelikli işgücü oranını yükselteceği ve o yerleşim biriminin şehirleşme sürecini hızlandıracağı düşünülmüştür. Böylece bölgesel eşitsizlik de bu anlamda ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat tüm çabalar rağmen üniversitelerin büyük şehirlerde toplanma eğilimi kırılamamıştır.

Ülkemizde ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yükseköğretimin 1980, 1990 ve 2000'li yıllardaki gelişimine bakmak gerekirse;

1981 yılı bazı araştırmacılar tarafından Türk yüksek öğretiminin dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu döneme kadar ülkemizde birçok yeni üniversite açılmıştır. Yeni açılanlarla birlikte üniversitelerin bölgelere dağılımı şöyledir; Marmara'da 8, İç Anadolu'da 9, Güneydoğu'da 2, Doğu Anadolu'da 4, Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de de 2 tanedir. 1990 yılına kadar ülkemizde sadece tek üniversite kurulmuştur ki bu da Gaziantep Üniversitesi'dir.

1990 yılından sonrası yükseköğretimde büyük atılımın yaşandığı yıllardır. 1992'de 24 üniversite açılmıştır. Bunlardan İstanbul'da kurulan vakıf üniversitesi ve İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü hariç, 22 üniversitenin tamamı orta büyüklükteki şehirlerde ve daha çok Samsun-İskenderun hattının batısına dağılmışlardır. Bu dönemdeki üniversitelerin bölgesel dağılımı ise şu şekildedir; Marmara'da 6, İç Anadolu'da 3, Karadeniz'de 2, Akdeniz'de 4, Ege'de 7, Doğu Anadolu'da 1 ve Güneydoğu Anadolu'da 1'dir. Bu üniversitelerle birlikte 1992 yılı sonunda ülkemizdeki üniversite sayısı 53'e yükselmiştir.

2006 yılı da 1992 yılı gibi yeni üniversitelerin bir anda kurulduğu bir yıldır. Bu dönemde de 15 yeni üniversite açılmıştır. Bunların 8'i Karadeniz'de, kalan üniversitelerin 2'si İç Anadolu'dadır. Diğer bölgelere ise birer tane üniversite kurulmuştur. Açılan bu üniversitelerle birlikte ülkemizdeki üniversitelerin sayısı 93'e çıkmıştır (Sargın, 2007:133).

Tablo 12. Türkiye'deki Üniversitelerin Bölgesel Dağılımı.

Bölgeler	Bölgelerin Toplam Nüfusu	Üniversite Sayısı
Marmara Bölgesi	17.365.027	31
İç Anadolu	11.608.868	19
Karadeniz Bölgesi	8.435.213	13
Ege Bölgesi	8.938.027	12
Akdeniz Bölgesi	8.820.732	8
Doğu Anadolu Bölgesi	6.490.611	6
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	6.140.698	4
Türkiye	67. 799.176	93

Kaynak: Sargın, 2007:133-150.

Üniversitelerin bölgelere göre dağılımına bakıldığında, nüfusla paralel bir durum söz konusudur. Genel olarak nüfusu fazla olan bölgelerde üniversite sayısı daha fazladır. Sadece Karadeniz ve Ege bölgeleri arasında bu genellemeye aykırı bir durum

söz konusudur. Karadeniz Bölgesi'nde bölgenin kalkınma hızının yükseltilmesi, şehirleşme sürecinin hızlandırılması, dışarıya verilen göçün azaltılması için özellikle son yıllarda ayrıcalıklı olarak üniversitelerin açılmış olmasının etkisi olmuştur diyebiliriz. En fazla üniversiteye sahip bölgelerin başında Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri gelmektedir. Üçüncü sırada ise Karadeniz Bölgesi yer almaktadır. Özellikle son kurulan üniversitelerin yarıdan fazlasının bu bölgede yer alması bölge sıralamasını önemli ölçüde etkilemiştir. Fakat sıralamada üçüncü gelen bu bölgede hala 6 il merkezinde üniversite bulunmamaktadır.

Bölgeler arasında üniversiteler açısından önemli derecede dengesiz bir dağılım söz konusudur. Bunun en önemli sebebi; bölgelerin nüfusları ve gelişmişlik düzeyleridir. Özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler üniversitelerin yoğun olduğu merkezlerdir. Bu şehirler ekonomik ve sosyal gelişmişliklerinin yanı sıra kalabalık nüfusları ile ülkenin önde gelen şehirleridir. İlk üniversitelerin buralarda kurulmuş olması, gerekli alt yapı, donanım ve tecrübenin oluşmasında etkili olmuş ve yeni açılan üniversiteler için tercih alanı haline gelmişlerdir. Sadece üniversite sayısı değil öğrenci ve öğretim elemanı sayıları da büyük şehirlerdeki üniversitelerde daha fazladır.

Bu şekilde bir dağılım bölgeler arası farklılığı da etkilemektedir. Üniversitelerin kuruldukları yerlere kazandırdıklarını göz önünde bulunduracak olursak, genç nüfusun kaybedilmemesi, mevcut yapının modernleşmesi, bölge insanının yerinde yükseköğrenim alması için, geri kalmış bölgelerde üniversite sayılarının arttırılması şüphesiz önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yüksek doğum oranlarına bağlı olarak genç nüfus oranı yüksektir. Fakat bölgede yakın geçmişe kadar üniversite bulunmayan illerde, bu illere bağlı merkezlerde yaşayan ve yükseköğrenim görmek isteyen öğrenciler, başka illere gitmek zorunda kalmaktaydılar. Ekonomik anlamda ülkemizin geri kalmış bir bölgesi olan Doğu Anadolu'da, temel eğitimde dahi çocuklarını yatılı ya da taşımali eğitimle okula göndermeyen veya göndermek istemeyen velilerin, çocuklarını üniversite eğitimini almaları için başka yerleşim birimlerine göndermeleri, maddi ve manevi nedenlerle sınırlı kalmaktaydı. Bu nedenle birçok genç eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmaktaydı. Özellikle kız çocukları için yaşanan yere yakın üniversitenin bulunmaması, olumsuz sonuçlar doğurmaktaydı.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde; Erzurum, Elazığ, Malatya, Van, Kars ve Erzincan uzun zamandan beri birer üniversiteye sahip olan illerdir. 2007-2008 ve 2008-2009 eğitim öğretim yılına kadar, bu illerin dışında kalan diğer illerde sadece bu illerdeki üniversitelere bağlı olarak hizmet veren yüksekokullar yer almaktaydı. Fakat 2007 ve 2008 yıllarında geri kalan Tunceli, Bitlis, Muş, Ardahan, Hakkari Ağrı, Şırnak, Bingöl ve Iğdır illerinde de yeni üniversiteler açılmıştır. Ekonomik- sosyal gelişim bakımından geri kalmış olan bu illerde açılan üniversitelerle eğitimin bu kademesinde büyük artışların yaşanacağı kuşkusuzdur.

Bölgede üniversite sayılarının artırılması ve üniversite bulunmayan illere üniversitelerin kurulması, bu alanlara öğrenci, öğretim elemanı ve diğer çalışanlarıyla birlikte belirli bir ekonomik girdi sağlayacaktır. Ayrıca genç nüfusun varlığına bağlı olarak, mevcut yapıda modernleşme yaşanacak ve gelişim hızı artacaktır. Bölgede ekonomik nedenlerden ötürü başka yerlere okumak için gidemeyen öğrenciler, bulundukları yerde eğitim görme şansına kavuşacaklardır. Bu da bölgenin yükseköğrenime katılım oranını şüphesiz yükseltecektir. Bölgedeki genç nüfusun, eğitim düzeyinin yükselmesi, kalifiye eleman sayısını arttıracak, iş sahalarının gelişmesiyle nitelikli işgücü sıkıntısı kalmayacaktır. Yine kurulacak üniversitelerin yeni birer istihdam alanı olacağını düşünürsek, işsizlik sorununa da belirli bir ölçüde çözüm getireceği kuşkusuzdur.

Kısacası Doğu Anadolu Bölgesi'nin gerek ekonomik ve gerekse sosyo-kültürel gelişimine büyük katkıda bulunacağı düşünülen üniversitelerin, özellikle Şırnak ve Hakkari gibi geri kalmış illerde kurulması, hem bu illerin kazanılması hem de bölgenin kalkınması açısından oldukça faydalı olacaktır.

5.5. Türkiye-Doğu Anadolu Bölgesi Nüfusunun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu

Daha önceki bölümlerde, il toplam nüfusları eğitim kademelerine göre çağ gruplarına ayrılarak, bölgedeki eğitim durumu yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise 25 yaş ve üstündeki nüfusun eğitim kademelerine göre dağılım oranlarına bakarak, bölgenin genel eğitim durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüme ilişkin tablolar hazırlanırken, 1980/1990 dönemlerine ve 2000 dönemine ait olan veriler ayrı gruplandırılarak iki şekilde tablo düzenlenmiştir. Çünkü 1997 yılında kabul edilen 8 yıllık zorunlu ilköğretim yasasıyla, bu dönemden sonrasına ait verilerde ilkokul yerine

ilköğretim verileri yer almaktadır. Durumun izahıyla ilgili anlam karmaşası oluşmaması için ilköğretim verilerinin yer aldığı 2000 yılına ait verileri ayrı bir tablo halinde sunulmuştur.

25 yaş artık kişinin eğitimini tamamlamış olması gereken yaştır. Yani bölgede eğitim konusunda herhangi bir aksaklık olmasaydı, bu yaş ve üzerindeki nüfusun büyük kısmının en az ortaöğretimdeki eğitimini tamamlamış olması gerekirdi. Fakat eldeki sayısal verilere bakıldığında durumun böyle olmadığı açıkça ortadadır.

Tablo 13. Türkiye-DAB Nüfusunun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu (25+yaş), (1980/2000).

	Yıllar	Toplam	Okur-Yazar Olmayan	Mezun Olmayan	Okul Bitiren		
					İlkokul	Ortaokul ve Dengi	Lise ve Dengi
			%	%	%	%	%
Türkiye	Toplam						
	1980	18 118 619	43,8	8,1	35,6	3,8	5,0
	1990	25 371 228	26,7	5,7	48,3	5,8	8,5
	2000	33 660 830	17,2	6,4	47,8	8,2	12,5
	Erkek						
	1980	8 988 685	24,8	10,7	46,7	5,4	6,6
	1990	12 691 340	13,2	5,7	55,0	7,9	10,8
	2000	16 763 174	7,0	5,2	50,3	11,2	16,0
	Kadın						
	1980	9 129 934	62,4	5,6	24,7	2,2	3,5
Doğu Anadolu Bölgesi	1990	12 691 340	40,2	5,6	41,6	3,6	6,1
	2000	16 897 656	27,4	7,5	45,3	5,3	9,1
	Toplam						
	1980	1 557 027	60,9	7,6	23,5	2,8	3,3
	1990	1 983 556	44,6	5,9	36,0	4,4	6,3
	2000	2 498 502	31,9	7,6	36,2	7,7	11,3
	Erkek						
	1980	759 137	37,8	12,2	36,1	4,9	5,4
	1990	977 279	24,0	6,7	46,7	7,1	9,6
	2000	1 258 119	14,7	7,2	41,6	11,6	16,2
	Kadın						
	1980	797 890	82,7	3,3	11,5	0,8	1,3
	1990	1 006 287	63,6	5,2	25,2	1,8	3,2
	2000	1 240 383	49,4	7,9	30,5	3,5	6,2

Kaynak: TÜİK, 1980, 1990, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

Tablo 13'te görüldüğü gibi, bölgede bu çağıdaki okuryazar olmayan nüfus yıllar itibariyle azalmakla beraber, ülke ortalamasının üstündedir. Ülke genelinde 1980, 1990 ve 2000 sayım yıllarına göre, sırasıyla %43,8, %26,7 ve %17,2 olan okuryazar olmayan nüfus oranı, bölgede yine aynı dönem sırasıyla, %60,9, %44,6 ve %31,9 oranında görülmektedir. Bu oran kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir. Bölgede okur-yazar olmayan erkek nüfus için 1980'de %37,8, 1990'da %24,0 ve 2000'de %14,7 olarak belirtilen değerler, kadın nüfus için %82,7, %63,6 ve %49,4'tür. Kadın nüfusun erkek nüfus karşısındaki geri kalmışlık durumu, diğer yaş gruplarında olduğu gibi 25+ yaş grubunda da görülmeye devam etmektedir.

Ülke-bölge karşılaştırmasında aynı durum mezun olmayan nüfus için de geçerlidir. Bölge bu kademedede de ülke ortalamasının üstünde değerlere sahiptir.

1997'den önce beş yıl olan ilköğretim eğitimi bile tamamlamayan nüfus oranının bölgede yüksek oranlarda görülmesi ve ülke ortalamasının üstünde değerler yansıtması, bölgede eğitim alanında çok uzun yıllardan beri ciddi sorunların varlığını doğrulamaktadır. Bu durum bölgenin kalkınma hızının düşük olmasının da belirgin nedenlerinden biridir.

Tablo 13'te kadın nüfusun eğitim durumuna bakıldığında, dikkat çeken bir husus vardır. Özellikle ilköğretimden sonraki eğitim kademelerinde, erkek nüfusla aralarındaki farkın, arttığı görülmektedir. Yani erkek nüfus içerisinde, ilköğretimden sonra eğitime devam edenlerin oranı daha fazla iken, kadın nüfus için aynı durum söz konusu değildir. Erkeklerde ortaokul ve dengi okulları bitirenlerin oranı 1980'de %4,9, 1990'da %7,1 ve 2000 yılında %11,6 iken, kadınlarda %0,8, %1,8 ve %3,5 oranında gerçekleşmiştir. Yine erkeklerde lise ve dengi okulları bitirenlerin oranı 1980'de %5,4, 1990'da %9,6 ve 2000 yılında %16,2 iken, kadın nüfus içerisinde bu eğitim kademesine devam edenlerin oranı %1,3, %3,2 ve %6,2 şeklindedir. Bu durum bölgede eğitimde fırsat eşitliğinin kesinlikle sağlanamadığını ve buna bağlı olarak gerçekleşen daha bir çok konuda, cinsiyet ayrımının yapıldığını açıkça göstermektedir. Ayrıca sekiz yıllık kesintisiz eğitim zorunlu hale gelmesine rağmen, henüz herkes tarafından tamamlanmadığını işaret etmektedir.

Bölgede, kırsal yerleşmelerdeki ekonomik yetersizlikler genel olarak, eğitimin önünde engel olarak gösterilmektedir. Çocuklarının eğitimi için gerekli maddi gücü bulunmayan insanlar, özellikle kız çocuklarını okula göndermek yerine, evlendirerek hane halkı sayısında azalma olmasını tercih etmektedirler. Erkek çocukların ise gerekli görülen eğitim kademesini tamamladıktan sonra, ailenin geçim kaynağı olan tarımsal faaliyet alanlarında, eve katkıda bulunması amacıyla çalışması tercih edilmektedir. Halbuki çocuk yetiştirilmesi esnasında daha büyük rol üstlenen anne adaylarının, eğitim almış olması, gelecek nesillerin bölge kalkınmasına katkıda bulunabilecek şekilde eğitim alarak yetişmesi açısından oldukça önemlidir. Diğer taraftan bölgenin önemli sorunlarından biri olan yüksek doğurganlık hızının düşmesi, ancak kadın eğitimi ile gerçekleşebilecektir. Kadın nüfusun yanı sıra erkek nüfusun eğitilmiş olması da bu durum üzerinde etkili olacaktır.

Fakat bölgenin geri kalmışlığında sadece eğitim alanındaki eksikliklerin giderilmesi, tek başına yeterli olmayacaktır. Ancak eğitim alanındaki sorunların ekonomik sorunlarla birlikte çözüme kavuşturulması durumunda, bölgenin genel profilinde değişim yaşanacaktır. Bu noktada bölgesel kalkınma planları en etkili çözüm

yoludur. Uygulanacak projelerin geniş bir hedef yelpazesine sahip olması bölgedeki sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm bulunması bakımından oldukça faydalı olacaktır. Bunun için bölgesel kalkınma planlarının gerçekçi, geleceğe dönük olması ve bölgesel düzeyde değil yerel düzeyde, coğrafi şartlarla uyum içerisinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

5.6. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin Okuryazarlık ve Eğitim Durumu

Daha önceki bölümde Türkiye-Doğu Anadolu Bölgesi nüfusunun okuryazarlık ve eğitim durumları karşılaştırılmış ve bölge genelinin ülke ortalamasının altındaki değerlerle, eğitimde geri sıralarda kaldığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise, bölge illerinde 25 yaş üstü nüfusun eğitim kademelerinde göre durumları ve mezun nüfus oranları hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo 14'te görüldüğü gibi 1990 yılında, bir önceki sayım dönemine oranla, azalmış olmakla birlikte, illerin çoğunda okur-yazar olmayan nüfus oranı %50'nin üzerindedir. Ağrı (%54,7), Bingöl (%53,5), Bitlis (%51,2), Hakkari (%60,3), Muş (%56,8), ve Van(%54,0) illerinde bu sayım yılına göre 25 yaşın üstündeki nüfusun yaklaşık yarısının okur-yazar olmaması eğitimde ciddi aksaklıkların var olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu illerin ortak özelliği coğrafi şartların, özellikle de iklim şartlarının en çetin olduğu yerler olmalarıdır. Bunun yanında ekonomik yönden zayıf, doğurganlık oranı yüksek, hane halkı sayısı bakımından kalabalık olan bu yerleşim alanlarında, bu faktörlerin eğitim alanında da olumsuz etkide bulunduğu muhakkaktır.

Tablo 14. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Nüfusun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu ,(25+ yaş), (1980/1990).

İller	Yıllar	Toplam	Okul Bitiren					
			Okuryazar Olmayan	Mezun Olmayan	İlkokul	Ortaokul ve Dengi	Lise ve Dengi	Yüksekokul ve Fakülte
			%	%	%	%	%	%
Ağrı	80	104235	69,1	8,4	16,9	2,1	2,3	1,2
	90	130280	54,7	6,4	29,2	3,4	4,6	1,8
Bingöl	80	67431	68,6	7,4	18,2	2,1	2,4	1,2
	90	81435	53,5	5,6	30,6	3,2	4,8	2,3
Bitlis	80	72655	68,2	8,4	17,4	2,3	2,7	1,1
	90	99730	51,2	8,2	29,1	3,7	5,6	2,3
Elazığ	80	159866	57,4	6,6	24,4	3,8	5,1	2,2
	90	204672	40,5	5,0	35,5	5,9	8,5	4,3
Erzincan	80	107227	48,7	9,2	32,1	3,5	4,1	2,3
	90	130390	30,2	6,6	46,1	6,0	7,5	3,6
Erzurum	80	282071	55,7	7,5	27,9	3,0	3,4	2,5
	90	320627	37,3	5,9	42,9	4,4	6,2	3,4
Hakkari	80	44463	75,3	6,6	13,6	1,6	1,7	1,3
	90	47663	60,3	4,4	25,3	2,4	5,4	2,1
Kars	80	228028	58,9	8,5	25,5	2,8	2,9	1,5
	90	248402	39,0	7,4	4,0	4,8	6,2	2,4
Malatya	80	219282	57,4	6,5	26,8	3,1	4,2	2,0
	90	288766	35,1	4,7	4,5	5,7	8,4	4,2
Muş	80	84440	67,5	8,8	18,1	2,1	2,5	1,0
	90	110550	56,8	6,7	29,8	3,1	4,4	1,8
Tunceli	80	52236	62,4	6,8	22,5	2,6	4,0	1,6
	90	53044	43,9	4,8	34,1	5,5	8,9	2,8
Van	80	135093	68,8	8,1	16,8	2,2	2,6	1,4
	90	192528	54,0	6,7	29,1	3,0	4,9	2,3
Şırnak	90	136022	39,2	2,3	9,7	1,4	2,1	0,8
Ardahan	80	...	...	...	...	...	...	...
	90	...	...	...	...	...	...	...
Iğdır	80	...	...	...	...	...	...	...
	90	...	...	...	...	...	...	...

Kaynak: TÜİK, 1980, 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

2000 yılında ise bu illerde okur-yazar olmayan nüfus oranı ciddi anlamda ilerleme kaydederek %40-50'nin altında düşmüştür. Fakat gelişmiş ülkelerdeki %100 olan okur-yazar oranının yanında, oldukça yetersiz kalmaktadır (Tablo 15).

Bölge illerinde mezun olan nüfusa baktığımızda, 1990 döneminde ilkökul eğitimini tamamlayan nüfus oranının en yüksek olduğu üç il; Elazığ (%35,35), Erzincan (%46,1), ve Erzurum (%42,9)'dur. Diğer eğitim kademelerinde de durum pek farklı değildir. Ortaokul ve dengi okullarını bitiren nüfus oranının en düşük olduğu il, 1980 döneminde %1,6 oranıyla Hakkari, 1990 döneminde ise %1,4 oranıyla Şırnak'tır. Lise ve dengi okulları bitiren nüfus oranlarına bakacak olursak yine en düşük değerlere sahip

olan iller, 1980 döneminde %1,7'lik bir oranla Hakkari ve 1990 döneminde %2,1 oranıyla Şırnak'tır. Her iki eğitim kademesinde ve her iki sayım döneminde en düşük değerler aynı iki ilde karşımıza çıkmaktadır.

Yüksek okul veya fakülte mezunu olan nüfus oranının yine en az olduğu il 1990 yılı itibarıyla %0,8 gibi düşük bir değere sahip olan Şırnak'tır (Tablo 14).

Tablo 15'te ise 2000 sayım yılına göre bölgedeki 25 yaş üstü nüfusun eğitim kademelerine göre dağılımı verilmiştir. Bu kademedede önceki dönemlerden farklı olarak ilkokul ve ortaokul yerine, ilköğretim kademesi yer almaktadır. Bu sayım döneminde okur-yazar olmayan nüfus oranında, önceki yıllara oranla azalma yaşanmıştır. Bölgede zorunlu ilköğretimi tamamlayan nüfus oranının en fazla olduğu il %52,8 oranıyla Ardahan'dır. Fakat Ardahan bu dönemde yakın zamanda il olmuş bir yerleşim yeri olarak az bir nüfusa sahiptir bu nedenle nüfusun ilköğretim kademesinde diğer illere oranla daha yüksek değerler göstermesi olası bir durumdur. Kaldı ki bu ilde ortaöğretim kademesinde de aynı istikrarlığın sağlandığını söylemek mümkün değildir.

Tablo 15. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinde Nüfusun Okuryazarlık ve Eğitim Durumu (25+ yaş),(2000).

İller	Yıllar	Toplam	Okuma yazma bilmeyen	Mezun Olmayan	Okul Bitiren		
					İlköğretim	Ortaöğretim	Yüksek Okul ve Fakülte
			%	%	%	%	%
Ağrı	2000	166015	42,4	8,4	38,3	7,7	3,1
Bingöl	2000	94509	38,5	8,5	39,1	9,5	4,4
Bitlis	2000	129546	37,1	6,9	40,3	11,3	4,2
Elazığ	2000	265367	27,6	7,5	45,3	12,9	6,7
Erzincan	2000	155150	19,4	6,9	55,4	12,4	5,9
Erzurum	2000	393324	24,5	8,0	49,5	11,9	6,0
Hakkari	2000	67672	46,8	6,2	30,7	11,6	4,7
Kars	2000	134957	26,7	8,6	48,4	11,7	4,7
Malatya	2000	399387	23,2	6,2	50,1	13,5	7,1
Muş	2000	146571	42,9	7,6	38,7	7,8	3,1
Tunceli	2000	44058	29,9	4,7	42,5	16,2	6,6
Van	2000	275484	42,7	8,5	35,9	8,6	4,3
Şırnak	2000	194228	26,5	4,1	14,2	4,1	1,9
Ardahan	2000	61884	24,5	9,1	52,8	9,8	3,6
Iğdır	2000	65804	34,9	9,4	39,6	18,6	4,8

Kaynak: TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri.

Ortaöğretim kademesinden mezun olan nüfusun en fazla olduğu il Tunceli (%16,2) iken yine en düşük değerlere rastlanan il Şırnak'tır (%4,1).Yüksek okul ve fakülte mezunlarının dağılımına bakıldığında, yine en yüksek değer %7,1 ile Malatya

ilinde görülürken, en düşük değer %1,9 ile Şırnak ilindedir. Fakat yükseköğrenim görmek için yaşadığı yerden başka bölgelere ya da aynı bölge içinde başka illere giden öğrenciler mevcuttur. Bu nedenle bu eğitim kademesinin yansıttığı değerler sağlıklı ve net sonuçlar vermemektedir. Ayrıca yıllara göre değişkenlik göstereceğinden, genelleme yapmak için uygun değildir.

VI. BÖLÜM

6. TÜRKİYE’DE VE DOĞU ANADOLU BÖLGESİ’NDE EĞİTİMİN ALTYAPISI

Günümüzün küreselleşen dünyasında eğitim sistemlerinin kuruluş ve işleyişleri yeniden düzenlenmekte bunun sonucunda da eğitim olanakları açısından, toplumsal sınıflar, bölgeler, kent-köy, kadın-erkek vb. kesimler arasında nicel ve nitel eşitsizlikler belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde eğitimin tarihine kısaca baktığımızda; uzun yıllar devam eden savaşlar, nüfusun her anlamda geçirmiş olduğu büyük değişimler, yaşanan ekonomik ve siyasi krizler, ülkede barış ve refah ortamının büyük uğraşlar sonucunda sağlanabilmiş olması, doğal olarak ülke halkının sosyal ve kültürel anlamda gelişimini geciktirmiştir. 1981 yılında başlatılan okuma-yazma seferberliği, daha önceki yıllara oranla, ülke genelinde eğitim adına büyük adımlar atılmasını sağlamıştır. Nitekim okur-yazar oranlarındaki artışın %67,5 oranıyla en yüksek değerlere 80’li yıllarda ulaştığı görülmektedir. Eğitim adına başlatılan bu seferberlik günümüzde de devam etmektedir (Tablo 16).

Tablo 16. Türkiye’de Okur-Yazar Oranlarının Cinsiyete ve Yıllara Göre Dağılımı.

Yıllar	Toplam	Kadın	Erkek
1935	19,2	9,8	29,3
1940	24,5	12,9	36,2
1945	30,2	16,8	43,7
1950	32,5	19,4	45,5
1955	41,0	25,6	55,9
1960	39,5	24,8	53,6
1965	48,8	32,8	64,1
1970	56,2	41,8	70,3
1975	63,7	50,5	76,2
1980	67,5	54,7	80,0
1985	77,4	68,2	86,5
1990	80,5	72,0	88,8
2000	87,3	80,6	93,9

Kaynak: TÜİK, 2003.

Toplam nüfusun okuryazarlık oranı 1935-2000 yılları arasında geçen sürede %19,2’den %87,3’e yükselmiştir. 1935 yılında kadınların yalnız %9,8’i okur-yazarken, 2000 yılında %80,6’sı, erkeklerde ise 1935 yılında %29,3’ü okur-yazarken, 2000 yılında %93,9’u okur-yazar hale gelmiştir. Özellikle cinsiyetlere göre dağılım açısından mevcut olan eşitsizlik, ülkemizin bu konuda henüz olması gereken yerde olmadığını

bir göstergesidir. Cinsiyete göre okur-yazar oranındaki eşitsizlik üzerinde, özellikle kırsal alanlarda, kız çocuklarının okula gönderilmemesinin etkisi büyüktür.

Tablo 17. Bazı Ülkelerdeki Yetişkin Nüfustaki Okur Yazarlık Oranları.

Ülke	Okur-yazarlık oranı
Avustralya	%100
Rusya	%99,6
Tacikistan	%99,4
Japonya	%99
İngiltere	%99
Fransa	%99
Yunanistan	%97,5
ABD	%97
İsrail	%95,4
Malezya	%88,9
Türkiye	%88,3
Güney Afrika	%86,4
Çin	%86
İran	%79,4
Dünya	%74,2

Kaynak: CIA World Factbook, 2003.

Fakat dünya genelinde başta Rusya, Avrupa ülkeleri ve Avustralya gibi ülkelerde okur-yazar oranının nerdeyse %100 olduğu göz önüne alınırsa, ülkemiz okullaşma adına her ne kadar büyük bir gelişim göstermişse de, %88,3 gibi bir oranla, hala dünya ortalamasının altında değerlere sahiptir. Öte yandan Malezya, İsrail gibi ekonomik ve sosyal açıdan daha sınırlı imkanlara sahip ülkelerde dahi daha yüksek oranların görülmesi üzücü bir durumdur. Dünyada okur-yazar oranının en düşük olduğu ülkeler Afrika ülkeleridir ve Tablo 17’de verilen değerlere bakacak olursak, bu ülkelerle aramızda çok büyük fark bulunmamaktadır. Bununla beraber 2003 verilerine göre, Türkiye nüfusu okur-yazarlık oranı bakımından dünya sıralamasında 202 ülke arasında 119. sıradadır ve okur-yazarlık oranı dünya ortalaması olan %74,2’nin üzerindedir.

6.1. Doğu Anadolu Bölgesi İle Diğer Bölgelerin Eğitim Bakımından Karşılaştırılması

Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de bölgeler arasında birçok açıdan farklılıklar mevcuttur. Eğitim alanındaki bu farklılıkları görmek açısından 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun, ve bu yaş grubu içindeki okur-yazar olmayan nüfusun bölgelere göre dağılımını vermek ve karşılaştırma yapmak oldukça önemlidir.

Tablo 18. Türkiye’de Okuma - Yazma Bilmeyen Nüfusun Bölgelere Göre Dağılımı , (6+Yaş), (2000).

Bölgeler	Nüfus (%)			Okuma – Yazma Bilmeyen Nüfus (%)		
	Toplam	Köy	Kent	Toplam	Köy	Kent
Marmara Bölgesi	26,1	15,8	31,6	15,6	9,4	22,0
Ege Bölgesi	13,5	14,9	12,8	10,9	11,5	10,3
Akdeniz Bölgesi	12,8	14,8	11,7	11,9	11,1	12,7
İç Anadolu Bölgesi	17,2	15,0	18,4	13,1	12,0	14,2
Karadeniz Bölgesi	12,6	18,4	9,5	14,1	19,0	9,0
Doğu Anadolu Bölgesi	8,7	11,4	7,2	15,2	18,6	11,8
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	9,1	9,6	8,8	19,1	18,3	20,0

Kaynak: TÜİK, 2000 Yılı Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri.

Toplam nüfusun %26,1’i Marmara bölgesinde yaşarken, okuma-yazma bilmeyenlerin %15,6’sı bu bölgede yaşamaktadır. Oysa nüfusun % 8,7’sinin yaşadığı Doğu Anadolu, yine nüfusun % 9,1’inin yaşadığı Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde; okuma-yazma bilmeyen nüfusun sırasıyla, %15,2’si ve % 19,1’i yaşamaktadır. Bu durumda, doğu bölgelerindeki okuma yazma bilmeyenlerin yoğunluğunun diğer bölgelere göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür (Tablo18).

Buna ek olarak; okuma-yazma bilmeyen ve köylerde yaşayan nüfusun en yoğun olduğu bölge Karadeniz (%19) iken, en az olduğu bölge Marmara Bölgesi’dir (%9,4). Bu durumun tersine okuma-yazma bilmeyen ve kentte yaşayan nüfusun en yoğun olduğu bölge ise %22 oranı ile Marmara iken, en az olduğu bölge %9 oranı ile Karadeniz Bölgesi’dir. Bu durumun en önemli nedeni, Türkiye’nin sanayi ve ticaret merkezi olan Marmara’nın kentlerine doğru yaşanan yoğun göç olabilir.

Tablo 19. Türkiye’de Nüfusun Ortalama Eğitim Süresinin Bölgelere Göre Dağılımı, (2000).

Bölgeler	Ortalama (Yıl)	Köy (Yıl)	Şehir (Yıl)
Marmara Bölgesi	5,8	4,8	6,0
Ege Bölgesi	5,3	4,3	6,0
Akdeniz Bölgesi	5,2	4,6	5,5
İç Anadolu Bölgesi	5,6	4,2	6,2
Karadeniz Bölgesi	4,8	3,9	5,7
Doğu Anadolu Bölgesi	4,1	3,1	5,1
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	3,5	2,6	4,0
Türkiye	5,1	4,0	5,7

Kaynak: TÜİK, 2000 Yılı Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri.

Türkiye’de nüfusun ortalama eğitim süresi köylerde 4, kentlerde 5,7 olup, ortalamada ise 5,1 yıldır. Ortalama eğitim süresinin en yüksek olduğu bölge, 5,8 yıl ile Marmara, en düşük olduğu bölge ise 3,5 yıl ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi’dir. Doğu Anadolu Bölgesi ise 4,1 yıl ile alttan ikinci sırada yer almaktadır (Tablo 19).

Bu verilere göre ortalama eğitim süresi hala hiçbir bölgede sekiz yıllık ilköğretim düzeyinde değildir. Fakat özellikle belirtilen iki bölgenin ortalama eğitim süresi bakımından, diğer bölgelere oranla son sırada yer almaları, bu bölgelerin kalkınmada olduğu gibi eğitimde de geri kalmış olduklarının bir göstergesidir.

Tablo 20. Türkiye’de Okulöncesi Eğitimde Bölgelere Göre Okullaşma Oranı, (2004-2005 Öğretim Yılı).

Bölgeler	Okullaşma Oranı %		
	Toplam	Erkek	Kız
Marmara Bölgesi	9,1	9,3	8,8
Ege Bölgesi	11,9	12,1	11,7
Akdeniz Bölgesi	9,2	9,5	8,9
İç Anadolu Bölgesi	9,2	9,5	9,0
Karadeniz Bölgesi	8,3	8,5	8,1
Doğu Anadolu Bölgesi	4,4	4,5	4,3
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	5,7	5,8	5,5
Türkiye	9	9,2	8,8

Kaynak: MEB, 2004/2005.

Okulöncesi eğitimde en yüksek okullaşma oranı yaklaşık %12 ile Ege Bölgesi’nde, en düşük okullaşma oranı ise %4,4 ile Doğu Anadolu Bölgesi’ndedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi %5,7 oranıyla Doğu Anadolu’dan sonra ikinci sırada gelmektedir (Tablo 20). Bölgeler arasında okulöncesi eğitimin sunumunda farklılıklar olmakla birlikte, ülke genelinde de düşük oranda gerçekleşmesi ciddi hak kayıplarını içermektedir.

Çocuğun gelişiminde 0-6 yaş aralığının oldukça önemli olduğu bilinmekle birlikte, 3-5 yaş grubundaki okullaşma oranının bu denli düşük olması bu yaş grubundaki çocukların gelişiminin riske atıldığını göstermektedir. Oysa Fransa, Almanya gibi bir çok Avrupa ülkesinde okulöncesi eğitim okullaşma oranı % 90 civarındadır ve okulöncesi eğitim örgün eğitimin olmazsa olmaz bir parçası haline gelmiştir. Yukarıdaki veriler bu düzeydeki eğitimin ülkemiz açısından ciddi biçimde ihmal edildiğini ve zorunluluktan çok bir keyfiyet çerçevesinde ele alındığını göstermektedir. Son zamanlarda yapılacak olana düzenlemelerle okul öncesi eğitimin de

zorunlu hale gelecek olması, bu kademedeki açığın en kısa zamanda kapatılmasını sağlayacaktır.

Tablo 21. Türkiye’de İlköğretimde Bölgelere Göre Okullaşma Oranları, (2004-2005 Öğretim Yılı).

Bölgeler	Okullaşma Oranı %		
	Toplam %	Erkek %	Kız %
Marmara Bölgesi	111,5	115,2	107,8
Ege Bölgesi	97,1	100,1	94,1
Akdeniz Bölgesi	94,6	97,4	91,7
İç Anadolu Bölgesi	89,0	91,3	86,7
Karadeniz Bölgesi	84,3	86,5	82,0
Doğu Anadolu Bölgesi	85,6	92,4	78,0
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	93,2	100,3	85,5
Türkiye	95,8	99,6	92

Kaynak: MEB, 2004/2005.

Görüldüğü gibi ülke genelinde bu eğitim kademesinde de bölgeler ve cinsiyetler arasında eşitsizlik söz konusudur. En yüksek okullaşma oranı % 111,5 ile Marmara Bölgesi’nde, en düşük okullaşma oranı ise ilköğretim çağı nüfusunun yaklaşık % 20’lik kısmının okullaştırılamadığı Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri’ndedir. Kız öğrencilerde en düşük okullaşma oranı % 78,0 ile yine Doğu Anadolu Bölgesi’ndedir. Belirtilen bölgede kız öğrencilerin halen % 22,0’lık kısmının sisteme hiç girmedikleri görülmektedir (Tablo 21).

Tablo 22. Türkiye’de Ortaöğretimde Bölgelere Göre Okullaşma Oranları, (2004-2005 Öğretim Yılı).

Bölgeler	Okullaşma Oranı %		
	Toplam (%)	Erkek (%)	Kız (%)
Marmara Bölgesi	82,3	87,7	76,5
Ege Bölgesi	72,6	76,8	68,1
Akdeniz Bölgesi	66,5	73,0	59,6
İç Anadolu Bölgesi	71,8	80,1	63,3
Karadeniz Bölgesi	62,1	72,8	51,4
Doğu Anadolu Bölgesi	45,1	58,6	31,3
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	42,7	55,9	28,8
Türkiye	66,5	74,8	57,8

Kaynak: MEB,2004-2005.

Ortaöğretim kademesinde okullaşma oranı ülke genelinde ortalama % 66,5'tir. Okullaşma oranı erkeklerde % 74,8 ve kızlarda % 57,8'dir. Bölgelere bakıldığında ise sıralamanın diğer eğitim kademelerinden farklı olmadığı görülmektedir. Nitekim %45,1 ve %42,7 okullaşma oranları ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri yine alt sırada yer almaktadırlar. Cinsiyete göre dağılımda ise; okullaşma oranları açısından kız ve erkek öğrenciler arasındaki eşitsizliklerin daha çok derinleştiği, gözlenmektedir. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde kız öğrencilerin sadece % 28,8'i, Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise % 31,3'ü okullaştırılabilmektedir (Tablo 22). Bu veriler, ülkemizde özellikle kız ve erkek öğrenciler arasında eğitim hakkına erişimin farklı anlamlara geldiğini ve sistemde çeşitli nedenlerle ayrımcılığın desteklendiğini ya da beslendiğini göstermektedir.

6.2. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Eğitimin Temel Sorunları

Doğu Anadolu Bölgesi'nde eğitim alanında görülen temel sorunları birkaç başlık altında toplamak gerekirse;

Genel olarak ekonominin tarıma dayalı olduğu kırsal yerleşmelerde, aileler çocuklarının eğitime gereken özeni göstermemektedir. Bölgenin genelinde özellikle zorunlu temel eğitimden sonra kız çocuklarının büyük bir kısmı, karma eğitim ve maddi imkansızlıklar gerekçe gösterilerek, ortaöğretime gönderilmemektedirler.

Bölgedeki Valilik ve Kaymakamlıklar bünyesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığı ile çocuk başına verilen "Şartlı Nakit Transferi" uygulaması ile temel eğitim rüşvete dönüşmüştür. Parayı almayan veliler çocuklarını okula göndermemekte ve dağıtılan paraların büyük kısmı öğrencilerin kitap, kırtasiye ve kıyafet giderleri yerine veliler tarafından başka yerlere harcanmaktadır.

Bölgeye genellikle ilk atamalar sebebiyle, zorunlu hizmet yeri çerçevesinde genç ve tecrübesiz öğretmenler gelmektedir. Köylerde görev yapan öğretmenler ise il ya da ilçeden sürekli geliş-gidiş yapmayı tercih etmektedir. Bu ve benzeri durumlar ise eğitimde arzu edilen başarı ve verimi elde etmeye engel olmaktadır.

Ayrıca bazı illerde, özellikle de doğal ve beşeri yapının insan hayatını zorlaştırdığı yerleşmelerde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı yoğun atamalara rağmen öğretmen açığı bir türlü kapanmamaktadır. Bu durumun temel sebebi; gelen öğretmenlerin çoğunun mevcut olumsuz şartlar sebebiyle, biran önce zorunlu hizmetlerini bitirerek gitmek istemeleridir. Öğretmenler verimli olmaya başladıkları

dönemlerde tayinle bölgeden ayrılmaktadırlar. Bu nedenle bölge öğretmen tayinleri açısından bir nevi acemi birliği işlevi görmektedir. Ayrıca ilk atamalarda bölgedeki bir çok yerleşim yerinin tercih edilmemesi de öğretmen açığının kapanmamasında etkili olan bir diğer faktördür.

Doğuda yer alan illerin kırsal alanlarına ataması yapılan öğretmenlerin bir kısmı da buradaki hayat şartlarından habersiz olarak gitmekte, yöre halkının hayat tarzına uyum sağlama konusunda zorluk çekmekte, toplumdan uzak yaşamakta, hizmetini tamamlar tamamlamaz da tayin istemektedir.

Dışarıdan gelen öğretmenlerin bölgede uzun süre kalmaması, Milli Eğitim bünyesindeki öğretmen ve idareciler arasında yerli personel oranının yükselmesine neden olmaktadır. Yerel personel arasında da bazı konularda objektif davranmayarak genel amaçlar dışında hareket edenler bulunmaktadır. Bunu önlemek için bölgenin eğitim açısından tercih edilmeyen yerleşmeleri, nitelikli öğretmenler için cazip hale getirilmeli, buraya gelen personelin uzun süre görev yapması için gerekli şartlar oluşturulmalıdır.

Öğretmenlerin köylerde birleştirilmiş sınıflarda tek öğretmen olarak görev yapmaları ve dil sorunu ile karşılaşmaları da motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yerleşmelerde tecrübeli idarecilerin de az olması eğitimin uygulanması yönünde sorun yaşanmasına neden olmaktadır.

Bölgedeki olumsuz iklim koşulları ve güvenlik sorunları özellikle köylerde görev yapan öğretmenlerin büyük sıkıntılar çekmesine neden olmaktadır. Çevresel şartların dışında, okulların fiziki durumlarının kötü olması, çoğu köy okulunda öğretmenlerin kalacağı lojmanın bulunmaması, ulaşım ve temel ihtiyaçların giderilmesinde karşılaşılan güçlükler, velilerin çocuklarıyla ilgilenmemeleri ve okul ihtiyaçları konusunda duyarsız kalmaları da buralarda yapılan eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölgedeki eğitimin kalitesini ve verimini düşüren faktörlerden biri de dil sorunudur. Özellikle ilköğretim birinci sınıfa başlayan çocuklar arasında Türkçeyi konuşamayanlar ve anlayamayanlar bulunmaktadır. Okulda konuşulsa bile evde farklı dil kullanmaları, çabuk öğrenmelerine engel olmaktadır. Bu durum ise öğrencilerin birinci yıl Türkçeyi öğrenmelerine, ikinci yıl ancak okuma-yazma öğrenmelerine ve zaman kaybı yaşamalarına neden olmaktadır. Dil sorununun yaşanmadığı diğer bölgelerdeki yaşlılarına göre geriden başlayan bu çocukların aradaki farkı kapatması,

diğer olumsuzluklar da göz önüne alınırsa, oldukça uzun bir zaman almaktadır. Bu problemin aşılabilmesi için kısa vadede bölgede okul öncesi eğitimin yaygınlaşması gerekmektedir. Böylece dil sorunu öğrenciler okula başlamadan önce çözüme kavuşturulacaktır. Uzun vadede ise derslik ihtiyacı giderilerek okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Yakın gelecekte bu çalışmanın gerçekleşmesi söz konusudur.

Yaklaşık on yıldır uygulanan taşınmalı eğitim sistemi ise içinde birçok sorun barındırmaktadır. Nitekim bu sistemle arzu edilen sonuca ulaşamamıştır. Taşınmalı eğitim yerine bu sisteme aktarılan kaynakların, yatılı ilköğretim bölge okullarının bölge geneline yaygınlaştırılması yönünde kullanılması daha faydalı olacaktır. Ancak bu okullarda çalışacak personelin uzun vadede görev yapmaları için gerekli şartlar daha önceden oluşturulmalı ve velilerin özellikle kız çocuklarını göndermeleri için gerekli tedbirler alınmalı, bilinç ve bilgi düzeyleri yükseltilmeli ve bilgilendirme yoluyla ikna çalışmaları yoğun şekilde gerçekleştirilmelidir.

Karma eğitim nedeniyle liseye gönderilmeyen kız çocukları da dikkate alınarak, bölgede kız meslek liseleri, kız liseleri ve kız yurtlarının sayısı arttırılmalıdır. Ayrıca şartlı nakit transferinden yüksek öğrenim seviyesindeki kız çocuklarının da ayrıcalıklı olarak yararlanması sağlanmalıdır.

Son olarak yaşlılarından çok daha eksik ve nitelsiz eğitim alan bölge çocuklarının, ileriki zamanlarda girecekleri sınavlarda, daha adil bir elemeye katılmaları için en azından ayda bir kez bu sınavlara benzer sınavlara tabi tutulmaları, eksikliklerin tespit edilerek giderilmeye çalışılması, öğrenci ve öğretmenlerin performanslarının ölçülmesi, eğitimin kalitesinin arttırılması ve alt yapısının güçlendirilmesi açısından faydalı olacaktır.

6.3. Türkiye’de ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde Yatılı Eğitim ve Sorunları

Yatılı devlet okullarının varlığı çok eskilere dayanmaktadır. Fakat yatılı ilkokuldan 1926’da çıkarılan 789 sayılı Maarif Teşkilatı’na dair kanunda söz edilmektedir. İlköğretim, 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile sekiz yıla çıkarılmış ve “temel eğitim” sıfatını almıştır. Uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu kurularak Temel Eğitim Modeli geliştirilmiştir. Temel Eğitim Modeli, 1971-1972 öğretim yılında denenmek üzere 16 yatılı bölge okulunda ve 2 ilkokulda

uygulanmaya konulmuştur. Uygulamanın başarılı olduğu değerlendirme araştırmalarıyla saptanınca, 1976 yılına kadar tüm yatılı bölge okullarında Temel Eğitim Modeli uygulamasına geçilmiştir. 1983'te temel eğitim okullarının adı “ilköğretim okulu” haline gelince, yatılı bölge okullarının adı da “Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO)” haline gelmiştir. İlköğretimin yurt geneline yayılması çabalarına paralel olarak YİBO'ların da sayısı artmıştır (Arı, 2002:153).

Az nüfuslu ve dağınık yerleşim birimlerindeki ve taşınmalı eğitimden yararlanamayacak yerleşim birimlerindeki çocukların eğitim öğretim imkanları YİBO'lar tarafından sağlanmaktadır. Bu öğrencilerin yiyecek, giyecek, kitap, kırtasiye, sağlık ve yatılılık gibi her türlü okul ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmaktadır. YİBO'ların dışında bir de hem yatılı hem de gündüzlü eğitimin verildiği “Pansiyonlu İlköğretim Okulları (PİO)” bulunmaktadır. Bu okullarda ise evlerinden uzakta olan öğrencilere pansiyonda kalarak eğitimlerine devam edebilme imkanı verilirken, evlerinden geliş-gidiş yapabilecek öğrenciler de normal gündüzlü eğitim şeklinde bu okullarda eğitim görebilmektedir.

Tablo 23. Türkiye’de YİBO ve PİO’ların Okul Ve Yatılılık Oranlarının Bölgelere Göre Dağılışı (2000/2001 Öğretim Yılı).

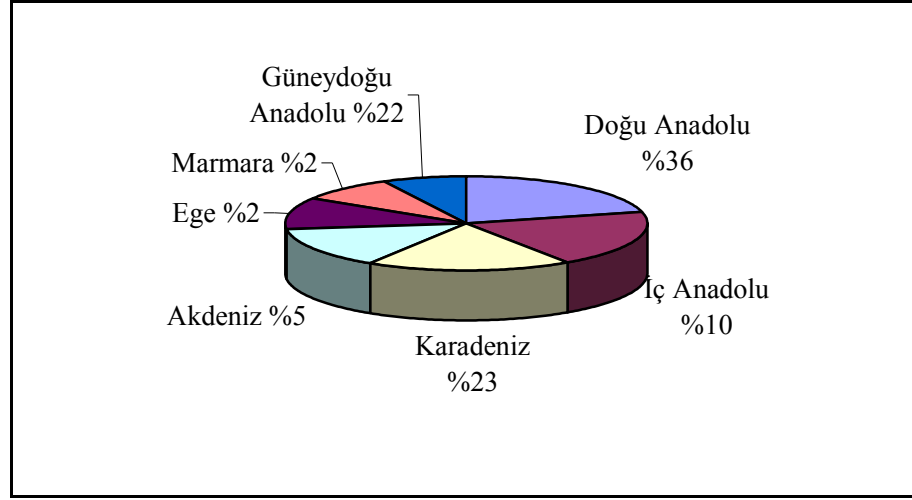
Bölgeler	YİBO		PİO	
	Okul Sayısı	Bölge Oranı (%)	Okul Sayısı	Bölge Oranı (%)
Marmara Bölgesi	6	2,4	8	3,7
Ege Bölgesi	6	2,4	17	7,9
Akdeniz Bölgesi	12	4,7	26	12,0
İç Anadolu Bölgesi	26	10,2	30	13,9
Karadeniz Bölgesi	58	22,7	74	34,3
Doğu Anadolu Bölgesi	90	35,3	50	23,1
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	57	22,4	11	5,1
Toplam	255	100,0	216	100,0

Kaynak: MEB, 2000-2001 Öğretim Yılı.

Ülkemizde yer şekillerinin oldukça engebeli olmasına bağlı olarak, özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerimizde yerleşmeler dağınık ve birbirinden uzak bir dokuya sahiptir. Bu alanlarda yerleşmelerin bu şekilde bir dağılışı göstermesi, başta eğitim olmak üzere birçok beşeri faaliyetin gerçekleştirilmesinde çeşitli güçlüklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bulundukları yerde ilköğretimin sadece ilk 5 yıllık bölümü için eğitim verebilen kurumların bulunması, bu yerleşim birimlerinde yaşayan öğrencilerin, eğitimlerinin kalan kısmını tamamlamaları için başka yerlere gitmelerini

gerektirmektedir. Taşımalı eğitimin uygulanma alanı içinde değillerse geriye tek seçenek olan yatılı eğitim kalmaktadır. Bu nedenle bu bölgelerimizde yatılı eğitim veren YİBO ve PİO'lar büyük önem arz etmektedir.

Tablo 23'e bakıldığında; ülkemizde YİBO'ların sayıca en fazla bulunduğu bölge Doğu Anadolu Bölgesi'dir (YİBO 90). Bölge sıralamasında yatılılık oranı itibariyle de en fazla oran %35,3 ile yine bu bölgede görülmektedir. İkinci sırayı ise Karadeniz (58-%22,7) ve Güneydoğu Anadolu (57- %22,4) Bölgeleri paylaşmaktadır.

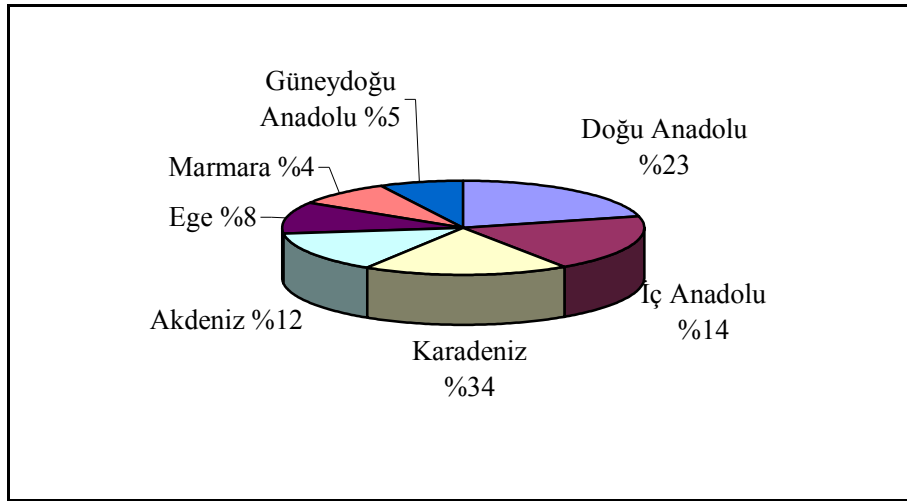
Grafik 12. Türkiye'deki Yatılı Bölge Okullarının Bölgesel Dağılımı, (2000/2001).

Bu okulların sayı bakımından ülke genelindeki oransal dağılımına bakıldığında, Doğu Anadolu Bölgesi %36 payla ilk sırada yer almaktadır. Bölgeyi %23'lük payla Karadeniz Bölgesi takip ederken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi de %22'lik payla üçüncü sırada yer almaktadır (Grafik 12). Bu durumun temel sebebi, bu bölgelerde engebeli topografya şartlarına bağlı olarak, yerleşmelerin birbirinden uzak ve dağınık şekilde olması, küçük yerleşim birimlerinde okul bulunmaması ve ekonomik yetersizliklerdir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu okulların sayıca fazla olmasına rağmen, özellikle kız çocuklarının yaşanılan yerde okul bulunmaması nedeniyle eğitimlerine devam edemedikleri görülmektedir. Öncelikle bu okulların sayılarının arttırılması, bölge genelinde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Yaşadıkları yerde bulunan okula dahi gönderilmeyen kız çocuklarının, yatılı bölge okullarına gönderilmesini sağlamak ise işin diğer kısmıdır. Bu sorunu ortadan kaldırmak ve velileri bu konuda ikna edebilmek için,

eğitim seferberliği adı altında gerçekleştirilen çalışmalarda, bu konuya ilişkin ayrıca çaba göstermek gerekmektedir. Okulun güvenilirliği, vereceği eğitimin kalitesi, öğrencinin ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanacağı gibi birçok konuda veliler bilgilendirilmelidir. Aksi halde çocuğunu yaşadıkları yerde bulunan okula göndermeyen anne-babaların, yatılı okula göndermeleri olanaksızdır.

PİO'ların sayıca fazla olduğu bölge ise 74 okul sayısı ile Karadeniz Bölgesi olup, yatılılık oranı itibariyle de %34,3 ile yine aynı bölgedir (Tablo 23). Genel topografik yapısı dikkate alındığında, dağınık olan her yerleşmede 8 yıllık eğitim verebilecek ilköğretim okulu bulunmamaktadır. Öğrenciler genellikle hafta içi yatılı kalmak ya da gündüzlü eğitim almak için PİO'ları tercih etmektedirler.

Grafik 13. Türkiye’de Pansiyonlu İlköğretim Okullarının Bölgesel Dağılımı, (2000/2001).

Pansiyonlu ilköğretim okullarının sayıca bölgesel dağılımına bakıldığında da yatılı bölge okullarının dağılımına yakın bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Bu okulların en fazla olduğu bölge %34’lük payla Karadeniz Bölgesi’dir. Bu bölgeyi %23’lük payla Doğu Anadolu Bölgesi takip etmektedir (Grafik 13).

Tablo 23’teki verilerin dağılımına göre; bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farkı, doğal şartların olumlu ya da olumsuz oluşu, topografik şartlara, su kaynaklarına ve ekonomik faaliyetlere göre şekillenen yerleşme dokusu bu okulların sayılarının ve yatılılık oranlarının belirlenmesinde etkili olmuştur diyebiliriz. Gelişmişlik seviyesinin, kentleşme oranının yüksek olduğu ve doğal şartların elverişli

olduğu bölgelerde yatılı eğitime duyulan ihtiyaç daha az iken, diğer bölgelere oranla geri kalmış, engebeli bir yapıya sahip, yerleşmelerin küçük ve dağınık olduğu, iklim şartlarının elverişsiz olduğu bölgelerde yatılı eğitimin ön plana çıkmasıyla, bu okullara duyulan ihtiyaç daha fazladır.

Yatılı eğitim veren bu okullarda da maalesef bazı aksaklıklar ve sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunları kısaca özetlemek gerekirse;

Öncelikle daha küçük yaşta olan bu çocukların ailelerinden koparak başka yerde okul hayatına devam etmesi, psikolojik açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Öğrencilerde aileye ve yaşanan yere karşı duyulan özlem, derslere karşı isteksizlik, ilgisizlik, genel olarak sinirlilik gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Çocuklarının eğitimine zaten duyarsız olan veliler, yatılı okullarda uzaklığa bağlı olarak çocuklarıyla yeterince ilgilenememektedirler.

Çoğu zamanını aile sıcaklığı olmadan, sadece öğretmenlerden ve arkadaşlardan oluşan bir çevrede geçiren öğrencilerin, ailelerinin yanında okul hayatını tamamlayan öğrencilere göre, daha sağlıksız bir ortamda büyüdüğü kuşkusuzdur.

6.4. Türkiye’de ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde Taşınalı Eğitim ve Sorunları

Taşınalı eğitim; Milli Eğitim Bakanlığı’nın 15.04.2000 tarihli, 24021 No’lu Resmi Gazete’de yayınlanan Taşınalı İlköğretim Yönetmeliği’nde “İlköğretim okulu bulunmayan veya eğitim-öğretime kapalı olan okullar ile birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan okullardaki öğrencilerin seçilen merkezlerdeki ilköğretim okullarına günübirlik taşınarak eğitim-öğretim görmelerini sağlamak amacıyla yapılan uygulama şeklinde tanımlanmaktadır (Kocabaş, 11.10.2008).

Taşınalı ilköğretim uygulaması sekiz yıllık ilköğretimin yaygınlaştırılması, küçük ve dağınık yerleşim birimlerindeki az sayıdaki öğrencinin ilköğretime kavuşturulması, birleştirilmiş sınıflarda okuyan öğrencilerin bağımsız sınıflarda daha nitelikli eğitim görmesini sağlamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Müdürlüğü tarafından uygulamaya konulmuştur. Çeşitli nedenlerle okulu kapanan, öğretmeni bulunmayan, yeterli derslik, eğitim alanı, ışık, ders araç-gereci bulunmayan yerleşim alanlarına kolaylıkla eğitim hizmeti sunabilmek için devlet tarafından yapılan bir uygulamadır.

Taşımalı eğitime ihtiyaç duyulmasının başlıca nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

Yerleşim birimlerinin dağınık olması: Özellikle Karadeniz, Güney ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde olduğu gibi, yükselti ve engebenin fazla oluşu, yerleşim birimlerinin dağınık bir doku oluşturmaya neden olmaktadır. Kom, mezra, oba, mahalle, yayla, dam, divan gibi birçok küçük yerleşim birimi bu bölgelerde dağınık şekilde yayılmışlardır. Küçük olan yerleşim birimlerinde fazlaca nüfusun bulunmaması, tamamında okul bulunmasını imkansız kılmakta ve bu alanlarda bulunan öğrenciler öncelikle ilköğretime gidebilmek için en yakın yerleşim yerindeki okullara taşınmak zorunda kalmaktadırlar.

İç göçler: Küçük yerleşim birimlerindeki topraklar ve gelir kaynakların artan nüfusla ters orantılı olarak küçülmesi, insanların geçim sıkıntısına düşmesine ve başka yerlere, özellikle de kentlere doğru göç etmelerine neden olmaktadır. Göç veren yerlerin nüfusu azalmaktadır. Bu nedenle bazı okullar öğrenci yetersizliği nedeniyle kapatılmakta, az sayıda öğrencisi olan okullar kapasitelerinin altında çalışmakta, bu da öğretmenlerde verim düşüklüğüne sebep olmaktadır. Sonuç olarak da buralarda yaşayan öğrencilerin taşımalı eğitime yönelmesi mecburi hale gelmektedir.

Eğitim niteliğinin yükseltilmesi: Birleştirilmiş sınıflarda, tek öğretmenli okullarda eğitimin istenilen kalitede ve düzeyde gerçekleştirilmesi doğal olarak mümkün olmamaktadır. Bunun yerine öğrenciler taşımalı eğitimle uygun merkez okullara taşınarak, ayrı sınıflarda daha iyi eğitim alabilme şansına kavuşmaktadırlar.

Maliyetlerin azaltılması: Yaşadığı yerde yaşına uygun eğitim kurumu bulunmayan çocukların hepsinin yatılı okullarda eğitim görmesi maddi olarak masrafı arttırmaktadır. Diğer taraftan çocukların ailelerinden uzaklaştırılması da en son çözüm olarak görülmektedir. Buna karşılık taşımalı eğitim hem daha ucuza mal olmakta, hem de çocuklar ailelerinin yanında eğitimlerine devam etmektedirler.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması: Eğitim almayı isteyen fakat elinde olmayan nedenlerden ötürü bu hakkını kullanamayan insanların, almaları gereken eğitimi yaşıtları gibi almalarını sağlamak için taşımalı eğitim uygulaması yapılmaktadır (Şentürk Cankurtaran).

Yerleşim birimlerinin dağınık olduğu bölgelerde, her yerleşim birimine sekiz yıllık kesintisiz eğitim verebilecek nitelikte ve yeterlilikte ilköğretim okulunun yapılması, oldukça masraflı ve uğraş gerektiren bir iştir. Masrafların düşürülmesi ise

eğitimin niteliğini düşürmektedir. Bu nedenle bu alanlarda taşınmalı eğitim uygulaması daha uygun görülmektedir.

Bu uygulama ilk olarak 1989-1990 öğretim yılının ikinci yarısından itibaren Kırıkkale ilinde 3, Kocaeli ilinde 2 merkezde olmak üzere pilot uygulama olarak başlatılmıştır. Bu iki ilin 12 okul ve yerleşim biriminden 305 öğrenci 5 merkez okul taşınmıştır. Arzulanan verimin elde edilmesi üzerine, 1990-1991 eğitim öğretim yılından itibaren fiilen “Taşınmalı İlköğretim Uygulaması’na” geçilmiş ve ülke geneline yaygınlaştırılarak devam edilmiştir.

Taşınmalı ilköğretim uygulaması, uygulama alanlarında okullaşma oranını arttırmaktadır. Taşınan öğrenciler daha iyi bir fiziki ortamda eğitim alma şansına kavuşmaktadır. Ayrıca eğitimin kalitesini düşüren bir eğitim biçimi olan birleştirilmiş sınıf uygulaması azalmaktadır. Özellikle de okula gidemeyen kız çocukları için büyük fayda sağlanmaktadır. Çünkü okul bulunmayan yerleşim yerlerindeki aileler kız çocuklarını yatılı okula göndermek istemediklerinde, bu çocukların eğitimi taşınmalı eğitim sayesinde kesintiye uğramamaktadır.

Fakat yatılı eğitimde olduğu gibi taşınmalı eğitimde de bazı sorunlar ve aksaklıklar mevcuttur. Taşınmalı eğitim uygulamasının karşılaştığı bazı sorunlar şu şekilde özetlenebilir;

- 1.Öğrencilerin taşındığı merkez okulların fiziki durumu kötü ve yetersizdir, ders araç-gereçlerinde eksiklikler mevcuttur.
- 2 Öğrencileri taşıyan araçların kapasiteleri yeterli değildir ve soğuk havalarda araçlarda ısınma problemi yaşanmaktadır.
3. Yöre halkının da zaman zaman bu araçları kullanmaları, çocukların ayakta kalmasına sağlıksız bir biçimde taşınmalarına neden olmaktadır.
4. Özellikle birçok köy yolunun asfalt olmaması, bozuk yolların çokluğu taşıma esnasında çeşitli zorlukların yaşanmasına neden olmaktadır.
5. Bu uygulamada araçları kullanan kişiler yeterli eğitime sahip değildir.
6. Taşınmalı eğitimle okula giden öğrencilere öğlen devlet tarafından yiyecek verilmektedir. Fakat bu yiyecekler geçiştirmeye yönelik olup gelişme çağında tüketilmesi gereken besinlerden oluşmamaktadır. Ayrıca çoğu okulda öğrencilerin yemek yiyecekleri uygun bir ortamları da yoktur.
7. Taşınmalı eğitimle başka okullara giden öğrencilerle, merkez okullardaki öğrencilerin başarı seviyeleri farklıdır. Yolda geçen süreye bağlı olarak öğrencilerin ders çalışmak

için ayıracakları zaman azalmaktadır. Bu da merkez okullardaki öğrencilerle taşınan öğrenciler arasında fark oluşmasına neden olmaktadır.

8. Taşınan öğrencilerin sabah erken kalkmaları ve özellikle kış mevsiminde soğuk hava şartlarında yolculuk etmeleri, okula geldiklerinde güne yorgun ve isteksiz başlamalarına neden olmaktadır.

9. Ayrıca taşınmalı öğrenciler gittikleri okullarda farklı bir çevrede oldukları için, yeni ortama ayak uydurmakta, uyum sağlamakta ve arkadaşlık ilişkilerini kurmakta zorluk çekmektedirler. Kendilerini bulundukları ortama ait hissetmemeleri de motivasyon eksikliği oluşturmaktadır.

10. Merkez okullarda daha çok okul sonrası uygulanan etüt programlarına, taşınmalı olarak gelen öğrencilerin katılma şansı, zamanlarının bir kısmını yolda geçirecek olduklarından daha az olmaktadır.

Özellikle Karadeniz, Güney ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde eğitime büyük fayda sağlayan taşınmalı eğitim uygulamasının karşılaştığı sorunların çözülmesi için getirilecek önerileri şöyle sıralamak mümkündür;

Öncelikle beslenme sorununa ilişkin eksiklikler ancak öğün listelerinin beslenme uzmanları tarafından hazırlanması ve denetiminin ilçede kurulacak bir komisyon tarafından yapılması ile çözüme kavuşabilir. Öğrencilerin sağlıklı büyümeleri için gerekli besinlerden oluşan öğünlerin hazırlanması daha yararlı olacaktır.

Araçları kullanan kişilerin kamu görevlisi olması, hizmet içi bir eğitimden geçirilerek işe alınması, öğrencilerle iletişim kurabilmesi açısından daha iyi olacaktır. Ayrıca sadece ihale yoluyla yerli halktan rastgele kişilere bu görevin verilmemesi de kişilerin yaptıkları işe karşı daha duyarlı davranmalarını sağlayacaktır.

Araçlara öğrencilerin dışında yolcu alınmasının yasaklanması en azından öğrencilerin ayakta kalmalarını önleyecektir.

Yollardan ve fiziki yapıdan kaynaklanan ulaşım sorunlarının en aza indirilebilmesi ise yol bakım ve onarım çalışmalarının kontrollü bir biçimde devamlı olarak yürütülmesi ile mümkün olacaktır.

Eğitim yönünden, merkez okullara taşınan öğrencilerin yaşadığı olumsuzlukların giderilmesi için ise okul-aile işbirliğinin güçlendirilmesi ve bu anlamda çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada eğitimcilere büyük görev düşmektedir.

6.5. Türkiye’de ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde Gerçekleştirilen

Eğitim Kampanyaları ve Sonuçları

Türk planlama sisteminde ulusal kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi temel amaçlardan başlıcaları olmuştur. Kalkınma planlarımızda bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkelerinin esas alınacağı önemle belirtilmiştir.

Güney ve Doğu Anadolu Bölgeleri’ndeki eğitim düzeyinin Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmesi, bu bölgelerin gelişimlerinin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi ve bu bölgelerdeki gelişimin hızlandırılması için de, devlet tarafından, amaçları arasında eğitim sorunlarının da yer aldığı, bölgesel kalkınma planları gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan hem ülke genelindeki hem de bu bölgelerdeki kız çocuklarının okullaşma oranlarını arttırmak amacıyla, Milli Eğitim Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşları tarafından başlatılan ve desteklenen, Eğitime %100 Destek Kampanyası, Bilgisayarlı Eğitime Destek Kampanyası, Haydi Kızlar Okula Kampanyası, Baba Beni Okula Gönder Kampanyası, Velim Olur musun? Kampanyası gibi daha birçok eğitim kampanyası düzenlenmiş olup, günümüzde buna benzer kampanyalar hala devam etmektedir.

Harita 19. Haydi Kızlar Okula Kampanyası Kapsamındaki İller.

Kız çocuklarının okullaştırılması için düzenlenen kampanyalar kapsamında; 2003 yılında, Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Muş, Şanlıurfa, Siirt, Şırnak,

Van'da, 2004 yılında, Adana, Adıyaman, Ankara, Ardahan, Aydın, Bingöl, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Iğdır, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kars, Kilis, Manisa, Mardin, Mersin, Niğde, Osmaniye, Tokat'ta, 2005 yılında, Afyon, Antalya, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Çorum, Denizli, Eskişehir, Hatay, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Sivas, Tekirdağ, Trabzon'da, 2006 yılında da, Aksaray, Amasya, Artvin, Bartın, Bayburt, Bilecik, Bolu, Burdur, Çankırı, Düzce, Giresun, Gümüşhane, Isparta, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kırklareli, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Nevşehir, Rize, Sinop, Tunceli, Uşak, Yalova, Yozgat, Zonguldak'ta çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Tablo 24. Haydi Kızlar Okula Kampanyasının Doğu Anadolu Bölgesi İllerindeki Uygulama Sonuçları.

2003 Yılında Kampanyanın Başladığı İlk 10 İlin Kız Öğrenci Sayılarındaki Artış Oranları							
İller	2002-2003 Öğretim Yılı Öğrenci Sayısı			2003-2004 Öğretim Yılı Öğrenci Sayısı			Artış (Kız) %
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	
Ağrı	100.880	61.291	39.589	104.492	62.513	41.979	6,0
Batman	108.256	61.273	46.983	107.879	59.989	47.890	1,9
Bitlis	60.611	36.835	23.776	63.523	38.209	25.314	6,4
Diyarbakır	283.013	163.494	119.519	290.350	165.197	125.153	4,7
Hakkari	49.604	28.693	20.911	51.059	29.127	21.932	4,8
Muş	80.906	49.088	31.818	84.039	50.203	33.836	6,3
Siirt	60.589	35.722	24.867	66.836	37.122	29.714	19,4
Şanlıurfa	263.346	157.848	105.498	264.118	156.569	107.549	1,9
Şırnak	70.429	42.549	27.880	72.563	42.929	29.634	6,2
Van	174.391	107.329	67.062	187.328	112.835	74.493	11,0
Genel Toplam	1.252.025	744.122	507.903	1.292.187	754.693	537.494	5,8

Haydi Kızlar Okula Kampanyası'nın uygulama sonuçlarına göre; ilk 10 ilden (Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van) gelen verilere göre, kızların okullaşmasında, Siirt'te %19.49, Van'da %11.08 ve Muş'ta % 6.34'lük bir artış sağlanmıştır. Kampanyanın bir yıllık uygulaması sonucunda bir önceki yıla oranla 40.000 kız öğrenci fazladan kayıt olmuştur. Artış oranları %2 ile %20 arasında değişmektedir (Tablo 24).

Tüm kampanya çalışmaları süresince Türkiye genelinde 273.447 kız çocuğunun okullaşmadığı tespit edilmiş, illerde yapılan çalışmalar sonucunda bunların %81'i (222.800 kız çocuğu) okullaştırılmıştır. Ancak tespit edilen 50.647 (%19'luk kısım) kız çocuğunun eğitim sistemine kazandırılma çabaları sürdürülmektedir.

VII. BÖLÜM

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre Doğu Anadolu Bölgesi'nde eğitim konusuyla ilgili olarak değerlendirmeler yapılmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkılarak ve yararlı olacağını düşünerek bazı öneriler getirilmiştir. Varılan sonuçları ve sunulacak önerileri çalışma içinde yer alan başlıklar dahilinde değerlendirmek gerekirse;

Bölge sahip olduğu coğrafi şartlar itibariyle çeşitli olumsuzluklara sahiptir. Yükseltisinin fazla oluşu, engebeli alanların düz ve verimli tarım alanlarına oranla daha fazla alan kaplaması, ikliminin sert ve karasal bir yapıda olması, toprak veriminin düşük, tarım ürünleri çeşitliliğinin az olması, özel konumu itibariyle güvenlik sorunlarının yaşanması vb. durumlar, bölgeyi ekonomik ve sosyal açıdan her anlamda güçsüz kılmakta, gelişimini yavaşlatmakta, kalkınma hızını düşürmekte ve diğer bölgelerin gerisinde bırakmaktadır.

Doğal şartların yanında, büyük ölçüde bu şartların etkisi altında gerçekleşen beşeri yapı da iç açıcı durumda değildir. İller düzeyinde birtakım farklılıklar olmakla beraber özellikle bölgenin güney ve doğusunda kalan illerde yüksek doğum oranları, yetersiz eğitim ve sağlık imkanları, artan nüfusa cevap veremeyen istihdam alanları, hayat standartlarında düşüklük, geleneklerin toplum üzerindeki baskısı, ataerkil aile yapısının varlığı, kadın nüfus içinde okuma-yazma bilenlerin düşük oranda olması ve kadının tarım dışı ekonomik sektörlerdeki istihdam oranının düşüklüğü söz konusudur. Bu gibi özellikler de bölgenin geri kalmasında beşeri faktörlerdir.

Bölge nüfusunda çözüm bulunması gereken, çeşitli demografik sorunlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki bölgedeki yüksek doğurganlık hızıdır. Bölge Türkiye ortalamasının (%2.5) üstünde doğurganlık hızına sahiptir (%4.1). İllere göre değişmekle birlikte bölgede doğurganlığın yüksek ölçüde olması, ailelerin sahip oldukları çok sayıda çocuğa bakmakta güçlük çekmelerine, bu da geçim sıkıntısına düşmelerine neden olmaktadır.

Bölgedeki yüksek doğurganlık hızı, nüfusun yaş yapısına da olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Toplam nüfus içinde 0-14 yaş grubunun fazla olması bağımlı nüfus oranını yükseltmektedir. Bu durumda devletin bölgeye yapacağı yatırımlar,

kalkınmaya yönelik olmaktan çok, öncelikli olarak mevcut nüfusun ihtiyaçlarına yönelik gerçekleşmektedir.

Bölge nüfusunun dinamik ve genç bir yapıya sahip olması şüphesiz olumlu bir durumdur. Fakat bölge, bu nüfusun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak güce sahip olmadığından, genç nüfusun fazla oluşu bölge için sorun teşkil etmektedir. Çünkü bu genç nüfus kitlesi, kaynak bulma, yatırım yapma, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarını giderme konularında ulusal değerleri etkileyecek boyuttadır.

Bölgede kadın nüfusun eğitim ve tarım dışı sektörlerdeki istihdam oranının düşük olması da yüksek doğurganlık hızını önemli ölçüde etkilemektedir. Geçim sağlamaya yönelik tarımsal faaliyetlerde kadınların, ücretsiz işçi konumunda çalışması, kadının toplumsal statüsünü yanlış yönde geliştirmektedir. Özellikle kırsal alanlarda, kadınlar eğitim ve sağlık imkanlarını hak ettikleri ölçüde kullanamamakta, geleneklerin hakim olduğu yerleşmelerde erken yaşta evlendirilmekte, fazla sayıda çocuk sahibi olmaktadır. Ayrıca birden fazla kişiyle evlenme durumunun bölgede yaygın olması ve kabul görmesi de yine doğum oranını yükselten sebeplerdendir.

Yüksek doğurganlık oranlarına bağlı olarak, bölgedeki ortalama hane halkı büyüklükleri de oldukça yüksek değerler yansıtmaktadır. Bölgede yine illere göre değişmekle beraber, 5-8 arasında değişen ortalama hane halkı büyüklüğü, sahip olunan ekonomik şartlara bakıldığında, olması gerekenden yüksek düzeydedir. Bu durumun oluşmasında ekonomik faaliyet türünün, ataerkil ve birleşik aile yapısının etkisi büyüktür.

Gelişmişlik ölçütlerinden biri olan kırsal-kentsel nüfus oranına baktığımızda ise, ilk göze çarpan bölgede yoğun biçimde göç olayının yaşanmasıdır. Ekonomik sebepler başta olmak üzere çeşitli nedenlerden ötürü, kırsal alanlardan kentlere doğru, bölge içi ya da bölge dışı gerçekleştirilen göç olayları, bölge nüfusunun dağılışını dengesiz kılmakta, bölgede ciddi boyutta kırsal boşalma yaşanmasına neden olmakta, bu da mevcut demografik sorunlara bir yenisini eklemektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki başlıca sorunlardan bir diğeri de ekonomik yapının yetersizliğidir. Sahip olunan coğrafi şartlar dahilinde şekillenen ekonomik sektörler, bölgede gerekli ölçüde gelişmemiştir, mevcut nüfusun ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır ve çok sınırlı düzeydedir. Ülke genelinde ekonomik yönden gelişmişlik sıralamasında en alt sırada yer alan bölgede, gerek kişisel ve gerekse toplumsal anlamda

refah düzeyi düşüktür ve yaşanan ekonomik sıkıntılar uzun yıllardan beri varlığını korumaktadır.

Bölgedeki eğitim durumu konusunda varılan sonuçları ve değerlendirmeleri ele almak gerekirse;

Eğitim kademelerinin tamamında yapılan incelemelere göre, bölge eğitim açısından diğer bölgeleri geriden takip etmektedir. Ekonomik kalkınmada öncelikli etkiye sahip olan eğitim imkanları bakımından, bölge ülke ortalamasının altında değerler yansıtmaktadır 25 yaş ve üstü nüfus, kişinin eğitimini genel anlamda tamamlamış olması gereken nüfus grubunu oluşturmaktadır. Fakat bu yaş grubuna dair 2000 yılı verilerine baktığımızda, ülke genelinde %17.2 oranındaki okur-yazar olmayan nüfus, bölgede %31.9 oranında gerçekleşmektedir. 2000’li yıllarda dahi, okur-yazar olmayan nüfusun bu kadar yüksek ölçüde var olması, bölgede eğitim konusunda ciddi sorunların varlığına işaretir.

Kaldı ki eldeki veriler eğitim alanında eksikliklerin var olduğunu göstermekle birlikte, ayrıca eğitimde cinsiyet ayrımının da yapıldığını doğrulamaktadır. Yine 2000 yılına ait verilere göre; %14.7 oranındaki okur-yazar olmayan erkek nüfusu, kadın nüfus %49.4 gibi yüksek bir değerle izlemektedir. Yasalar önünde kız ve erkek çocuklara eşit eğitim imkanı sağlanırken, değişik eğitim kademelerinde kız çocukları erkeklerin hep gerisinde kalmaktadır. Okul öncesi eğitimden başlayan bu eşitsiz dağılım, ilerleyen eğitim kademelerinde kendini daha belirgin hale gelmektedir. Bu da her vatandaşın temel hakkı olan eğitimin, bölgede cinsiyet gruplarına eşitsiz bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Yani bölgede eğitimde fırsat eşitliği istenilen düzeyde sağlanamamıştır. Bu durumun oluşmasında, toplumsal yapı, gelenekler, geçmişten süregelen düşünce yapısı önemli ölçüde etkili olmaktadır.

Avrupa Birliği’ne uyum sürecini yaşayan ülkemiz, eğitim alanında da çeşitli yenilikler yapmak durumundadır. Ülkemizde birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da bölgesel dengesizlik belirgin biçimdedir. Eğitim konusundaki bölgesel farklılıklar tamamen ortadan kaldırılmasa da en aza indirgenmesi ülkemizin çözüm bulması gereken konulardan biridir. Ayrıca verilen eğitimin kalitesi, ortalama eğitim süresi, öğrenci başına yapılan harcamalar, eğitimin cinsiyet gruplarına dağılım dengesi vb. durumlar bakımından ülkemiz üye ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda, sunulabilecek önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür;

Öncelikli olarak bölgede çözüm bulunması gereken sorunlardan biri olan ekonomik yapının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara hız verilmelidir. Bölgedeki potansiyel kaynaklar planlı ve verimli şekilde harekete geçirilmelidir. Yeni istihdam alanlarının açılması sağlanmalı, bölgeye yönelik yapılan kalkınma planları coğrafi özellikler dikkate alınarak, bölgesel düzeyde değil, iller düzeyinde, yerel ölçekte ve geleceğe dönük olarak yapılmalıdır. Böylece bölgede göçe sebep olan itici faktörlerden biri, belki de en önemlisi ortadan kaldırılmış olacaktır. Ayrıca göç veren yerler kadar, göç alan yerlerde de yaşanan sorunların en aza indirilmesi mümkün olacaktır.

Günümüzde ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılma sürecinin, temelde ülkelerin sahip oldukları insan kapitalinin nitelik ve nicelik özelliklerine dayandırılması konusu genel kabul görmektedir. Bu bağlamda eğitim insan kapitaline en verimli ve en geçerli yatırım olarak kabul edilebilir. Bölge kalkınmasında mevcut imkanlar kadar, nitelikli insan gücünün ne ölçüde olduğu da önemlidir. Bunun için insanların yapacakları iş için aldıkları eğitim ön plana çıkmaktadır.

Eğitim toplumun tüm üyelerine nicel ve nitel verimlilik göz önünde bulundurularak ulaştırılmalıdır. Bu amaçla yapılan eğitim planları, uzun vadede cevap vereceğinden, önceden tahmin edilemeyecek durumlarda da uygulanabilmesi için elastiki olmalıdır. Karşılaşılabilecek her türlü durum göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Aksi halde istikrarsız, sürekli değişen bir eğitim sistemi söz konusu olmaktadır.

Eğitim ve ekonomik kalkınmadaki rolü dikkate alınarak, uygulanan bölgesel kalkınma planlarıyla, eğitim alanında yapılan planlamalar bir bütünlük içinde gerçekleştirilmelidir. Uygulanacak projelerde, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik ve sosyal gelişimini yavaşlatan eğitim sorunlarına kısa vadede çözüm yolları aranmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kadınların potansiyel güç birikimlerinin daha rasyonel kullanılması ile ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılabileceği ve genel refah düzeyinin yükseltilebileceği görüşü yaygın olarak kabul görmektedir. Bu nedenle bu görüşü destekleyen ve toplumda kadını hak ettiği konuma getirebilecek politikaların üretilmesi gerekmektedir.

Eğitim programlarının çeşitli kuruluşların işbirliği ile kalkınmada kadının rolünü dikkate alan bir bakış açısı ile hazırlanması gerekmektedir. Öncelikli olarak kız çocuklarının ve kadın nüfusun eğitime önem verilmesi gerekmektedir. Böylece doğurganlık hızının düşmesi sağlanacak, gelecek nesillerin eğitimi anneler tarafından

yetiştirilmesi, içinde bulunulan döngüye son verecektir. Kadının toplum içindeki statüsünün değişmesiyle, tarım dışı sektörlere katılım oranının artmasıyla bölgesel kalkınma hızlanacaktır.

Kırsal kesimde kadın nüfusa yönelik uygulanan eğitim hizmetleri (okuma-yazma kursları gibi) yaygınlaştırılmalı ve katılım oranının yükseltilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Bölgede özellikle de eğitim kurumlarında kadın yöneticilere yer verilmelidir. Bu şekilde kız çocukları ve kadın nüfus üzerinde teşvik edici ve özendirici bir etki oluşacaktır.

İletişim araçları arasında en yaygın olarak kullanılan televizyondur. Bu nedenle televizyon programlarında kız çocuklarının örnek alabileceği, eğitim alma ve okuma hevesi açısından özeneceği kişilerin yer aldığı televizyon programlarına daha fazla yer verilmelidir. Böylece medya da bu sürece katılarak katkıda bulunabilecektir.

Geleneksel toplum yapısının hakim olduğu yerleşmelerde, sadece kadına yönelik tanımlamalar yapmak ve çözüm yolları üretmek her zaman gerçekçi olmamaktadır. Bu durumda kadın ve erkeklerin birlikte bütün olarak aktifleşmesini sağlayacak yöntem ve çözümler üzerinde durulmalı, kadınla beraber erkeklerin de eğitilip yönlendirilebileceği projeler üretilmelidir.

Bölgedeki eğitim seviyesinin istenilen düzeyde olabilmesi için yapılan çalışmalar bölgenin ekonomik imkanları göz önünde bulundurularak, uzaman kişiler tarafından gerçekleştirilmelidir. Bu konuda coğrafyacılar da yardım alınması uygun olacaktır.

Bölgedeki yerleşme dokusunun dağınık olması, özellikle küçük yerleşme birimlerinde eğitim kurumlarının bulunmamasına neden olmaktadır. Yaşanılan yerde ihtiyaç duyulan seviyede eğitim verecek kurumların olmayışı da eğitim süresini düşürmekte ve devamını engellemektedir. Bu aşamada devreye yatılı ve taşınmalı eğitim girmektedir. Kuşkusuz normal eğitim, yatılı ve taşınmalı eğitimden daha sağlıklıdır. Diğer taraftan bölgenin genel topografik yapısının ve yerleşme dokusunun buna izin vermediği açıkça ortadadır. Fakat yatılı ve taşınmalı eğitim biçiminin de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılmasının okullaşma oranını yükselteceği düşünülmektedir.

Taşınmalı eğitim yapılan alanlarda, bu eğitim sisteminin karşılaştığı sorunlara çözüm bulunmalıdır. Ulaşım şartları iyileştirilmeli, ailelerin çocuklarını taşınmalı eğitime

vermesi için gerekli şartlar oluşturulmalıdır. Yolların bakımı ve onarımı, güzergahları için gerekli çalışmalar düzenli ve devamlı olarak yapılmalıdır. Beslenme konusunda yaşanan aksaklıklar uzman kişiler dahilinde giderilmelidir.

Yatılı eğitim veren okulların sayısı arttırılmalıdır. Böylece çeşitli nedenlerden ötürü taşınmalı eğitime verilmeyen öğrenciler, her ne kadar başka sorunlar içerse de, bulundukları çevreden uzak, daha sağlıklı bir ortamda büyüme ve eğitim alma şansına kavuşacaktır.

Kız çocuklarının eğitimi için yatılı okulların yanı sıra, yaşadıkları yerlere ve merkezlere yakın bu cinsiyet grubuna yönelik eğitim kurumları açılmalı ve aileler bu konuda bilinçlendirilmelidir. Ayrıca yatılı okullar nicelik ve nitelik bakımından çevre şartlarına ve çağın gereklerine uygun olarak yapılmalıdır. Eğitimde kaliteyi yakalamak için teknolojik araç ve gereçler kullanılmalıdır. Bu okullarda eğitim alan çocukların batı bölgelerdeki yaşlılarıyla eşit imkanlarda eğitim alması için gerekli ortam sağlanmalıdır.

Bölgede kırsal kesimde birçok aile çocuğunun eğitimi için gerekli olan araç ve gereçleri temin edecek ekonomik güce sahip değildir. Bu durum eğitimin uygulanabilirliğini etkilemektedir. Bu nedenle kırsal alanlarda ailelere ve okullara sağlanacak maddi destekle eğitimde materyal eksikliğine çözüm bulunmalıdır.

Ayrıca kırsal bölgelerde ekonomik nedenlerden ötürü çocuklar aileleriyle birlikte mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır. Eğitim-öğretim yılı bitmeden ve başladıktan sonra çalıştıkları yerde bulunmakta ve okullarına gidememektedirler. Bu durum eğitim faaliyetlerini aksatmaktadır ve çocukların bir kısmı eksik eğitim almakta, bir kısmı da geç kayıt olduğundan ya da kayıtlar bittiği için okula ara verdiği için zaman kaybı yaşamaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için bu yerleşim birimlerine özel olarak okulların açılış ve kapanış tarihleri üzerinde değişiklik yapılarak akademik takvim düzenlenebilir.

Batı bölgelerdeki büyük ve gelişmiş eğitim kurumlarının “kardeş okul” adı altında, doğu bölgelerdeki okulları desteklemesi eğitim açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin; İstanbul Özel Fatih Koleji Bitlis Yatılı bölge Okulu’nu, İzmir’deki özel bir kolej Tatvan Fatih ilköğretim Okulu’nu kardeş okul olarak seçmiştir. Bu okullarda okuyan öğrenciler, batıdaki okullara davet edilmiş, okullar arasında maddi ve manevi kaynaklar paylaşılmıştır. Ayrıca Bilkent Üniversitesi Erzurum’da burslu okuyacak öğrenciler için büyük ve modern bir lise yaptırmaktadır.

Buna benzer eğitimi destekleyen ve geliştiren çalışmalar arttırılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

Bölgede okur-yazar oranının yükseltilmesi, özellikle de kız çocuklarının okullaşmasına yönelik olarak, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde eğitim kampanyaları düzenlenmektedir. Bu kampanyalar neticesinde bölgede okullaşma oranında ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin gelişmesine engel olan eğitim sorununa çözüm getirmeye çalışan bu kampanyalara, ülke genelinde destek verilmelidir. Kampanyaların uygulanabilirliğinin arttırılması için yerel kurumlardan yardım sağlanmalıdır.

Bölgede yıllardan beri hüküm süren gelenekler, gerek sahip olunan çocuk sayısında, gerek kadının toplumdaki yerinde ve kadına verilen değerde, gerekse de kız çocuklarının eğitiminde bölgede ciddi sorunlara temel oluşturmaktadır. Bu yapıyı ortadan kaldırmak kısa zamanda gerçekleşecek bir durum değildir. Bu süregelenliğin ve kız çocuklarının eğitime dair bakış açısının değişmesi için çalışmalar düzenlenmelidir.

Eğitim sorunlarının yanı sıra, bölgede birden fazla evlilik yapma, özellikle kırsal alanda yaygın olarak kabul gören bir durum haline gelmiştir. Bu da doğum oranlarını yükseltmektedir. Bu konuda öncelikle tıbbi ve eğitici tedbirlerin alınması yanında birtakım yasal tedbirler de alınmalıdır.

Çocuk nüfus oranı yüksek olan yerlerde sağlık koşullarının iyileştirilmesi yönünde yapılan çalışmaların yanı sıra, aile planlamasına yönelik çalışmalar yaygınlaştırılmalı, anne-baba eğitime önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKTAN KEREM, E., CÖMERT, D., 2006, “Siirt İlinde Okul Öncesi Eğitimin Sorunlarının Tespitine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi”, Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:35, S:170, s:112-183.
- ALTUNDAĞ, E., 2000, “Doğu Anadolu Bölgesi’nde 1927-1960 Yılları Arasında Şehirlerdeki Nüfusun Gelişimi”, F.Ü. Coğ. Böl., Elazığ ,(Lisans Tezi).
- ARI, A., 2002, “İlköğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Normal, Taşımali ve Yatılı İlköğretim Okullarının Karşılaştırılması”, Milli Eğitim Dergisi, S:153/154.
- ARSLAN, H., ÇAĞLIYAN, A., 2006, “Bir Plan Bölge Olarak GAP’ta Okullaşma Oranlarına Coğrafi Bir Yaklaşım”, IV.Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs)-Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar, A.Ü., Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları Bildiriler Kitabı, s:225-236, Ankara.
- ASLAN, C.A., GÖKKAYA, K., 2004, “Avrupa Birliği’nin Eğitim Politikalarının Sosyal Bilgiler Dersinin Genel Amaçlarına Etkisi”, G.Ü., Gazi Eğitim Fak. Derg., C:24, S:3, s:227-244, Ankara.
- ATALAY, İ., MORTAN, K., 2006, Türkiye Bölgesel Coğrafyası, İnkılap Kitabevi, Anka Ofset Tesisleri, İstanbul.
- BAĞLIKOL, D., YETMİŞ, F., 2006, Elazığ İlinin Eğitim Fonksiyonu, FÜ, Fen-Edb. Fak. Coğ. Böl., Elazığ , (Lisans Tezi).
- BAŞIBÜYÜK A., 2005, “Doğu Anadolu Bölgesi’nde Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı”, Atatürk Ü., Doğu Coğrafya Derg., S:14, s:67-95, Yıl:10, Erzurum.
- BAŞIBÜYÜK, A., 2005, “Doğu Anadolu Bölgesi’nde Ortalama Hane Halkı Büyüklüklerinin Dağılışı”, Atatürk Ü., Doğu Coğrafya Derg., S:13, s:273-288, Yıl:10, Erzurum.
- BULUÇ, B., 1997, “Türkiye’deki İlköğretim İkinci Kademe Okullarında Eğitimde Fırsat ve İmkan Eşitliği”, Eğitim Yönetimi Dergisi, Yıl:3, S:1, s:11-21, Ankara.
- CANKURTARAN, N.Ş., “Türkiye’de Taşımali Eğitim”, Y.Ü., Elektronik Eğitim Fak. Derg., C:2, S:2, Van.

- CAVLAK, Y., PEKİN, H., 2005, “8 Yıllık Eğitim 10 Yıla Çıkarsa Sonuç Değişir mi?”, Avrupa Düşünce Kulübü Dergisi, 17 Ekim 2005.
- ÇİÇEK, M., “Türkiye’de Bölgesel Dengesizlikler Üzerine Bir Deneme”.
- ÇORAPÇI, K., 2007, “Eğitim ve Toplumsal Kalkınma İlişkisi”.
- DİKİCİ, A., 1995, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Eğitim”, F.Ü., Sosyal Bilm. Derg., C:7, S:1-2, s:67-71, Elazığ.
- DİNCER, B., ÖZASLAN, M., KAVASOĞLU, T., 2003, “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”, DPT Yayın No: 2671.
- DÜLGER, İ., 2002, “Eğitimin Ana Planı: 1996-2011, Bütünleştirilmiş Bir Reform Stratejisini Uygulamaya Aktarma Düzeni”, DPT. Özel Sayı, Ankara.
- EREŞ, F., 2005, “Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye-AB Karşılaştırması”, Milli Eğitim Derg., S:167, s.320-338.
- GEDİKOĞLU, T., 2005, “Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, MÜ, Eğt. Fak. Derg. , C:1, S:1, s:66-80.
- İNAÇ, H., GÜNER, Ü., SARISOY, S., “Eğitimin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri”, OÜ. İİBF Derg. Eskişehir.
- KARADOĞAN, S., ÖZDEMİR, M.A., 1996, “Türkiye’de İl Merkezlerinin Coğrafi Mekanla İlişkileri”, F.Ü., Sosyal Bilm. Derg., C:8, S:2, s:223-242, Elazığ.
- KIRIMLI, Y., 1996, “Türkiye’de Kadın ve Erkeğin Kırdaki ve Kentte Ulaştığı Eğitim Seviyesi”, Türk Coğrafya Derg., S:31, s:343-386, İstanbul.
- KOCABAŞ, K., “Taşınabilir Eğitimi Yeniden Düşünmek”, DEÜ Fen-Edb. Fak. Fizik Bölümü, 35160, İzmir.
- KODAY, S., KODAY, Z., KARAKUZULU, Z., 2001, “Van-Hakkari-Şırnak ve Siirt Arasında Coğrafi Gözlemler”, Doğu Coğrafya Derg., S:6, Erzurum.
- MAHİROĞLU, A., 2005, “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türk- Alman Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi”, Milli Eğitim Derg., S:167, s:173-183.
- ONARAN, Z.A., 2005, “Avrupa Birliği Sürecinde Eğitim ve Eğitimin Ekonomiye Etkisi (Türkiye- Avrupa Analizi)”, Milli Eğitim Derg., S:167, s:270-279.
- ÖNCEL, A., “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Gelişmişlik Düzeyine Eğitim-Kalkınma İlişkisi Çerçevesinde Bir Bakış ve Mardin İlinin Konumu”.
- ÖZÇAĞLAR, A., 2001, Coğrafya’ya Giriş, A.Ü., DTCF, Coğrafya Bölümü, Ankara.

- ÖZÇAĞLAR, A., KASARCI, R., 1996, “Türkiye’de Hane Halkı Sayılarının Coğrafi Dağılışı ve Kır Kesimi Hane Halkı Sayısının Ekonomik Faaliyete Göre Ayrımı”, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S:5, s:3-27, Ankara.
- ÖZGEN, Ö., UFUK, H., “Kırsal Kesimde Kadın Eğitimi”, A.Ü., Ziraat Fak., Ev Ekonomisi Yüksek Okulu, Ankara.
- ÖZGÜR, E.M., 2003, “XXI. Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu”, Coğrafi Bilimler Derg., S:1, s:43-53, Ankara.
- ÖZGÜR, E.M., 2005, “Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı”, Coğrafi Bilimler Derg., S:2, s:1-12., Ankara.
- PARMAKSIZ, M.N., 2005, Adıyaman İlinde Nüfusun Eğitim Durumu (Eğitim Coğrafyası), FÜ, Fen-Edb. Fak. Coğ. Böl., Elazığ, (Lisans Tezi).
- SARAÇOĞLU, H., 1989, Doğu Anadolu Bölgesi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi: 176.
- SARGIN, S., 2007, “Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı”, SDÜ., Sosyal Bilimler Enst. Derg., Yıl:3, S:5, s:133-150.
- SARI, Y., 2007, Malatya Şehrinde Okullaşma Oranları (1997-2005), FÜ, Fen-Edb. Fak. Coğ. Böl., Elazığ, (Lisans Tezi).
- SERGÜN, Ü., 1977, “Türkiye’de Nüfus Artışı ve Sorunları”, İ.Ü., Coğrafya Enst. Derg., S:20-21, s:211-233, İstanbul.
- SERİNKAN, C., 2008, “Doğu ve Güneydoğu’da Eğitim”, (07-10-2008).
- SOLMAZ, S., 1987, “Eğitim ve Çocuklarımız”, F.Ü., Sosyal Bilm. Derg., C:1, S:2, s:221-228, Elazığ.
- TANDOĞAN, A., 1998, Demografik Kavramlar ve Türkiye Nüfusu, Eser Ofset, Trabzon.
- TANOĞLU, A., 1959, “Türkiye’de Nüfusun Dağılışı”, İ.Ü. Coğ. Enst.Derg. Cilt:5, Sayı:10, İstanbul.
- TUTAR, F., ÇANAKÇI, D., “Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi”, Niğde Ü., Niğde.
- TÜİK, (1980, 1990, 2000), Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, (Doğu Anadolu Bölgesi İlleri), Ankara.
- TÜİK, (1990-1991, 2000-2001), Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim, Ankara.
- TÜRKMEN, B., 1997, “Türkiye’de Eğitim Planlaması ve Sorunları”, Kastamonu Eğitim Derg., Yıl:3, S:4, Kastamonu.

- TÜRKMEN, B., ERGÜN, M., 1997, “Türkiye’de Eğitim Planlaması Sorunları”, Kastamonu Eğt. Derg., Yıl:3, S:4, Kastamonu.
- TÜRKMEN, F., 2002, “Eğitimin Ekonomik ve Sosyal faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması”, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No:DPT 2655, Ankara.
- TÜRKOĞLU, A., 2005, “Avrupa Birliği Sürecinde Eğitimi Etkileyen Faktörler”, Milli Eğitim Derg., S:167, s:8-14, Aydın.
- YAŞAR, O., 2007, “Türkiye’de Kadın Eğitimi, Kadınlara Ait Diğer Göstergeler ve Çanakkale İli Örneği”, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi (İnternational Journal Of Human Sciences), C:4, S:1.
- YILDIZER, Ö., ÖZER, M. 2005, “Türkiye’de Eğitim (Dünü, Bugünü, Geleceği)”, Evrensel Gazetesi, 5-6-7 Şubat 2005.
- YİĞİT, A., HAYLİ, S., KARAKAŞ, E., 1995, “Doğu Anadolu Bölgesindeki İl ve İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Özellikleri”, F.Ü., Sosyal Bilm. Derg., C:7, S:1-2, s:345-360, Elazığ.